

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Mgr. Bc. Eva Krchová

Rozchod rodičů a volba výchovného prostředí pro dítě předškolního věku

Parental separation and awarding custody of pre-school aged child

P o d ě k o v á n í

Na tomto místě bych ráda poděkovala prof. PhDr. Lence Šulové, CSc. za poskytnutou podporu, její cenné připomínky a odbornou pomoc při zpracování této práce.

Také bych chtěla poděkovat všem respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a byli ochotní sdílet se mnou své zkušenosti a názory.

Nemenší dík patří mým rodičům i mému partnerovi, kteří mě vydatně podporovali nejen při psaní diplomové práce, ale po celou dobu mého studia.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 19.7.2016

.....
Eva Krchová

Abstrakt:

Tato diplomová práce se věnuje tématu rozchodu rodičů a volbě výchovného prostředí pro dítě předškolního a mladšího školního věku. V teoretické části práce jsou nejprve uvedena specifika jednotlivých vývojových stádií dítěte, přičemž pozornost je věnována i specifikům mateřské a otcovské role. Dále je rozebrán proces rozchodu, jeho fáze a příčiny a také jeho dopad na děti, přičemž jsou uvedeny i některé typické fenomény a rizika provázející toto složité období. K danému tématu patří i právní stránka a postupy, které jsou popsány v závěrečné teoretické kapitole. Součástí práce je i empirická část, ve které pomocí kvalitativních rozhovorů se sociálními pracovníky rozkrývám problematiku rodičovských rozchodů, mapuji aktuální trendy, rizika, možnosti využití jednotlivých forem rodinného porozchodového uspořádání i roli psychologů v dané oblasti.

Klíčová slova:

rozchod rodičů, výchovné prostředí pro dítě, předškolní věk, mladší školní věk, střídavá péče, výhradní péče

Abstract:

This thesis focuses on the topic of parental separation and awarding custody of pre-school and early-school aged children. In the theoretical part the specifics of each developmental stage and also of the mother's and father's role are described. In the following chapter the thesis focuses on the process of parental separation, its phases, causes and its influence on children. Also the most typical phenomenons and risks connected with this complicated situation are mentioned. Not to be forgotten, the legal side of the process is also included. The thesis contains empirical part, in which structured interviews with social workers were led, in order to map current trends, the most serious risks, the possibilities of different forms of custody and the role of psychologists in parental separation in the Czech environment.

Key words:

parental separation, awarding custody of child, pre-school age, early-school age, sole custody, joint custody

OBSAH

OBSAH	6
Úvod	8
1 Vývojová stadia dítěte.....	10
1.1 Kojenecké období.....	10
1.2 Období batolete	13
1.3 Předškolní věk	17
1.4 Mladší školní věk.....	21
2 Dynamika rodiny a procesy v ní během rozchodu a poté.....	25
2.1 Fáze rozchodu	25
2.2 Příčiny rozchodu.....	29
3 Rozvod a dítě.....	33
3.1 Širší rodina a rozvod.....	41
3.1.1 Prarodiče	41
3.1.2 Sourozenci.....	42
3.2 Rizikové chování spojené s rozchodem.....	43
3.3 Syndrom zavržení rodiče	45
4 Proces rozhodování o porozvodovém uspořádání	48
4.1 Rodičovská odpovědnost z právního hlediska	48
4.2 Rodičovská odpovědnost z psychologického hlediska	49
4.3 Rozvod a rozchod rodičů z právního hlediska s ohledem na nezletilé děti	50
4.4 Formy porozvodové péče.....	52
4.5 Proces rozhodování o porozvodovém uspořádání v praxi.....	54
4.6 Cochemská praxe	55
5 Shrnutí teoretické části	58
6 Empirická část	61
6.1 Výzkumný záměr a otázky.....	61
6.2 Výběr výzkumného souboru	62
6.3 Volba a ověření výzkumných metod.....	63
6.3.1 Volba výzkumných metod	63
6.3.2 Ověření výzkumných metod	64
6.4 Průběh výzkumu.....	64
6.5 Zpracování dat.....	65
6.6 Konkrétní provedení analýzy dat	66

7	Výsledky a jejich interpretace	68
7.1	Jaké trendy lze sledovat v přístupu k řešení rodinné situace u rozcházejících se rodičů	68
7.2	Jaká jsou největší rizika v období rozchodu rodičů s ohledem na dítě	78
7.3	Jaká jsou doporučení, co funguje	87
7.4	Formy péče	95
7.5	Role psychologa	108
8	Diskuze	116
8.1	Zhodnocení výzkumného procesu	119
8.2	Návrhy na další výzkum a aplikaci poznatků	121
9	Závěr	123
	Seznam použité literatury	125
	Přílohy	131

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma „*Rozchod rodičů a volba výchovného prostředí pro dítě předškolního věku*“, neboť se domnívám, že se jedná o téma velice aktuální, na které je potřeba zaměřit pozornost. Již proto, že se týká života stále většího počtu dětí.

Česká republika patří k zemím, kde se rozpadá téměř polovina uzavřených manželství. Zároveň se i téměř polovina prvorozených dětí rodí nesezdaným párům, jejichž vztahy bývají považovány za ještě křehčí, než ty manželské. Z toho vyplývá, že rozchod rodičů se týká desítek tisíc dětí ročně. Některé děti pak zažívají i opakované rozpady vztahů rodičů.

Rozpad rodiny provází i nutnost řešení další výchovy dítěte a podíl rodičů na ní. V současné době také již není tak automatické, že se dítě svěří po rozchodu rodičů matce. Častěji se využívá možnosti střídané či dokonce společné péče rodičů. Pokud je ustanovena výhradní péče jednoho z rodičů, pak bývá často nařízen rozšířený styk s rodičem nerezidenčním. Na jedné straně vede tento trend k lepší možnosti rozhodovat se individuálně, na základě nastavení rodiny, potřeb dítěte a možností rodičů. Na straně druhé přibývá případů, kdy dochází k porozchodovým bojům o dítě, kdy rodiče více hájí práva svá před zájmem dítěte. V některých případech dochází dokonce k tak absurdním rozhodnutím, která jsou pro pozorovatele zvenčí značně nepochopitelná.

Domnívám se, že je povinností psychologů poukazovat na možná rizika spojená s rozchodem rodičů a apelovat na dodržování práv dítěte, na jeho zdravý psychický vývoj a vytváření podmínek k němu. Proto jsem si za cíl práce zvolila zmapování situace v České republice a nalezení určitých zásad, které by bylo vhodné při řešení rozchodu aplikovat, případně čemu se vyhnout.

Svou diplomovou práci jsem rozdělila do pěti teoretických kapitol. V první z nich se věnuji vývojovým stádiím dítěte, přičemž jsem práci rozšířila oproti názvu ještě o období mladšího školního věku. Domnívám se totiž, že příprava a nástup dítěte do školy je natolik zlomový okamžik, že právě rozpad rodiny v tuto kritickou chvíli může mít dalekosáhlý dopad.

V další kapitole se zabývám dynamikou rodiny a procesy, ke kterým dochází při jejím rozpadu. Jsem toho názoru, že právě i období před rozchodem a důvod rozchodu mají velký vliv na to, jak rodiče budou schopni situaci řešit. Rozchod je navíc dlouhodobý proces, přičemž vliv na dětskou psychiku mají již jeho počáteční stadia.

Ve třetí kapitole obracím pozornost k vlivu rozchodu rodičů na dítě. Věnuji se zde tomu, jak dítě prožívá rozchod rodičů v tom kterém vývojovém období, zmiňuji také rozdíl mezi prožíváním dívek a chlapců, uvádím i roli dalších členů rodiny – sourozenců, prarodičů. Představuji také nejčastější rizikové chování rodičů a samostatnou subkapitulu věnuji syndromu zavržení rodiče.

Následující kapitola pojednává o procesu rozhodování o porozchodovém uspořádání, je v ní věnován prostor legislativní stránce věci, jednotlivým formám porozchodového uspořádání a popisuji zde detailněji postup, jak rozhodování probíhá po formální linii.

Pátá kapitola je závěrečná, shrnující předchozí obsah.

Na teoretickou část práce navazuje část empirická. V empirické části jsem zvolila kvalitativní výzkum. Vedla jsem strukturované rozhovory se sociálními pracovníky, kteří se problematikou zabývají a jsou v přímém kontaktu se všemi aktéry v rozcházejících se rodinách, v soudních řízeních o uspořádání poměrů dítěte děti zastupují a mají přímou zkušenost s rozhodováním soudů, stejně jako zkušenosti se spoluprací s psychology. Otázky pro rozhovor byly vybrány tak, abych získala odpovědi na to, jaké jsou aktuální trendy v řešení rozchodových situací, jaká největší rizika vnímají sociální pracovníci v období rozchodu s ohledem na děti, jak nazírají na jednotlivé formy rodinného porozchodového uspořádání a také, jak vnímají roli psychologa v kontextu této problematiky. V rámci těchto jednotlivých otázek jsem pak našla klíčová témata a subtémata. Na samotný výzkum navazuje diskuze, porovnání výsledků výzkumu s teoretickými poznatky a návrh na další rozšíření výzkumu a jeho aplikaci.

1 Vývojová stadia dítěte

Při rozhodování o formě porozvodového uspořádání by se měl vždy zohledňovat zájem dítěte. Pojem „zájem dítěte“ je obsažen v řadě stěžejních zákonů, objevuje se v soudních rozhodnutích. Stává se slovním obratem, kterým operují zástupci různých organizací a institucí. Abychom mohli kompetentně rozhodnout, co je v zájmu dítěte, měli bychom znát jeho potřeby. V každém vývojovém stádiu jsou potřeby dítěte v určitých ohledech jiné. Proto se v této kapitole budu věnovat jednotlivým vývojovým stádiím dětského věku, přičemž největší důraz budu klást na kojenecké období, batolecí, předškolní a mladší školní věk. Domnívám se totiž, že právě necitlivé zásahy v těchto kritických obdobích a oblastech mají největší dopady na dětskou psychiku. Zaměřuji se zejména na oblast socializace a emoční zrání dítěte a na roli otce a matky ve vztahu k dítěti. Myslím si, že právě tyto oblasti vývojové psychologie jsou pro účely mé práce nejvíce relevantní.

1.1 Kojenecké období

Kojenecké období bývá ohraničováno věkem od jednoho měsíce do jednoho roku života dítěte (Vágnerová, 2005). Je to období, během kterého dochází k rychlému rozvoji schopností a dovedností, které jsou předpokladem k dalšímu postupnému osamostatňování, jež nastává posléze v batolecím věku (Vágnerová, 2005). Je to období rychlých vývojových změn, které se odrážejí především ve zdokonalování a funkčnosti smyslů a motoriky (Šulová, 2010). Tělesný růst a kognitivní rozvoj jdou zároveň ruku v ruce s tím, jak dítě prospívá po psychické stránce a obojí se vzájemně ovlivňuje (Říčan, 2014). Zároveň se ale v prvním roce života projevují významné individuální rozdíly mezi dětmi, které jsou ve značné míře ovlivněny dispozičními základy, částečně také učením. To, jak dítě reaguje, zároveň vyvolává odpověď okolí – dráždivému dítěti se tak dostává jiných reakcí od okolí a získává jinou životní zkušenost než dítě klidné nebo pasivní (Vágnerová, 2005). Kojenecké období bývá také označováno podle Eriksona (2002) za období receptivity a základním vývojovým úkolem je získání základní důvěry ke světu, ke kterému vede cesta přes pečovatelské osoby. Období kojeneckého věku lze také označit za období, ve kterém dochází k přechodu od normálního autismu k normální symbióze, po které následuje proces diferenciacce, což je začátek dlouhodobého procesu separace-individuace (Mahlerová, 2006). Dle Freuda se celé kojenecké období označuje jako orální období, kdy ze stimulace úst a jejich okolí čerpá dítě

největší libost – orální libost souvisí nejen s nasycováním, ale libého pocitu dítě dosahuje již jen samotným sáním, třeba i předmětů či vlastních rukou. Po nástupu růstu dentice přichází období orálně agresivní, ve kterém splývá bolest a libost. Na období růstu dentice upozorňuje také Erikson (2002) – během tohoto období dítěti začínají postupně unikat žádoucí cíle, ať už je to matčina bradavka či její pozornost.

Co tedy dítěti pomáhá ke zdárnému zvládnutí těchto vývojových výzev a procesů?

V nejranějších obdobích potřebuje dítě zažívat vnitřní jistotu a vnější předvídatelnost, tedy to, že *„jeho lidé se o něj postarají, kdykoliv to bude potřeba“*. Právě kvalita mateřské péče (či péče jiné stálé pečující osoby) je předpokladem k vytvoření trvalých vzorců k řešení bazálního konfliktu mezi základní důvěrou a nedůvěrou ve svět. Matky ve svých dětech vytvářejí pocit důvěry tehdy, když ve své péči spojují citlivost k individuálním potřebám dítěte s *„pevným pocitem osobní důvěryhodnosti uvnitř spolehlivého rámce životního stylu jejich kultury“* (Erikson, 2002, str. 227). Jinými slovy je potřeba vytvořit bezpečnou emoční vazbu mezi dítětem a matkou. Ta je typická vzájemností citového vztahu a z něho vyplývající potřebou tělesné blízkosti. K vytvoření bezpečné vazby je nezbytné, aby mateřská péče byla jak uspokojující, tak konzistentní a spolehlivá (Vágnerová, 2005, Ainsworth, 1978). Podle Eriksona se nepřítomnost základní důvěry odráží v dětské schizofrenii, celková slabost základní důvěry pak v úniku do schizoidních a depresivních stavů v dospělosti (Erikson, 2002). Na základě toho, jak matka dokáže reagovat na kojence, dochází k synchronii či asynchronii pozornosti a citu mezi matkou a jejím dítětem. Toto vyladění se nazývá *„cirkulární interakce“*. Za významný je považován také úsměv dítěte, který jednak usnadňuje interakci mezi matkou a dítětem, ale také oznamuje vývojový pokrok – přechod od preobjektálního stadia do stadia předběžného objektu (Šulová, 2010).

Mezi čtvrtým a desátým měsícem věku dítěte dochází k výše zmiňovanému procesu diferenciaci, během kterého dítě začíná jasně odlišovat matku od ostatních lidí (již dříve dokáže kojeneček matku poznat podle hlasu či vůně, avšak neprojevuje nevoli, pokud o něj spolehlivě pečují i někdo jiný). Kolem šestého až sedmého měsíce dochází často u dítěte ke strachu z cizích lidí a kolem osmého měsíce k separační úzkosti, tedy strachu z opuštění matkou (Vágnerová, 2005; Říčan, 2014). Podle Spitze strach z cizích osob poukazuje na napojení dítěte na matku a tento strach ohlašuje stadium objektivních vztahů. Právě v tuto

chvíli začíná matka (nebo jiná výhradně pečující osoba) zaujímat v citovém životě dítěte jedinečné místo (Langmeier & Krejčířová, 2006). Dítě má silící potřebu prozkoumávat vlastní tělo i tělo matky. Je tedy pochopitelné, že právě v této vývojové etapě dítě prožívá ztrátu objektu svého zájmu hlouběji, než v jiných vývojových obdobích (Šulová, 2010). To, jak dítě bude zvládat nevyhnutelný proces separace-individuace, záleží však ve vysoké míře již na předchozí, symbiotické, fázi a na tom, jak byly uspokojovány potřeby dítěte a zda došlo k vytvoření bezpečné vazby mezi matkou a dítětem (Mahlerová, 2006; Vágnerová, 2005). Pokud dítě zažívá během svého prvního roku života zejména libé pocity, pak stále častěji dosahuje vyvážených a příjemných interakcí s prostředím a u dítěte převládá stále větší pocit jistoty, aktivity, sebedůvěry a důvěry v okolí (Šulová, 2010). Tak dítě získává pocit bezpečí, který je předpokladem pro zdravý psychický vývoj v dalších letech (Langmeier & Krejčířová, 2006). Pokud tomu tak není, dítě začíná být spíše pasivní, jsou u něj pozorovatelné negativní projevy a vývojová stagnace. Dítě se stává nevypočitatelným a nečitelným – stejně jako pro dítě jeho okolí (Šulová, 2010). Specifické pouto s matkou je také považováno za jakýsi prototyp všech následujících silných citových vztahů (Bowlby, 2010). Nebezpečí přitom tkví nejen v nepřítomnosti matky či jiné stálé pečující osoby, ale také v častém střídání sociálního prostředí, v odlučování od rodiny a v péči mnoha neznámých osob (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Je důležité si zároveň položit otázku, jakou roli hraje v tomto období otec.

Oba rodiče zaujímají ve vztahu k dítěti nezastupitelné a specifické role. To, že dítě si je vědomo odlišných zkušeností, které s každým z rodičů zažívá, potvrzuje i fakt, že už malý kojeneček zatíná jiné svalové partie, má-li být zvednut otcem nebo matkou (Šulová, 2010). Proto je vždy výhodnější, pokud dítě může být vychováváno oběma svými rodiči – matkou i otcem. Matku lze označit za „*prvopečovatele*“. Matka projevuje větší empatii pro potřeby malého dítěte a její chování má silný emocionální význam, což je dáno genetickou výbavou i biologickou interakcí mezi matkou a dítětem (Lewis et al., 1981). Aby však matka mohla dítěti poskytovat pocit bezpečí, důvěru ve svět, pocit toho, že je dítě plně přijímáno a milováno, musí být zralá pro mateřskou roli (Šulová & Morgensternová, 2011). Každodenní přítomnost matky je důležitá pro zdravý psychický vývoj dítěte. Bowlby (2010), který si všímá vazebného chování, uvádí, že dítě starší půl roku radostně vítá svého otce ihned poté, co se objeví, nicméně teprve po devátém měsíci věku jej dítě následuje, i když se vzdálí. U matky

toto následování určitým způsobem probíhá již po třetím měsíci věku dítěte. Pokud matka z nějakého důvodu chybí, její náhrada se musí uchýlit k simulaci mateřské postavy (Šulová, 2003). Toho je, pokud je to nezbytné, schopen právě i otec (Šulová, 2010). Nelze však zapomenout také na to, že přítomný otec poskytuje citovou i existenciální podporu matce, která tak má příležitost a čas se dítěti věnovat, zároveň se s otcem může o péči podělit, sdílet s ním své emoce, odpočinout si. Otec matku také podporuje, dodává jí sebedůvěru a pomáhá tišit její úzkosti. To vede k větší pohodě matky, která se projeví i v jejím přístupu k dítěti (Matějček, 1986; Lewis et al., 1981). Tuto tezi podporuje také sledování, ve kterém bylo zaznamenáno, že v přítomnosti otce se matky na své děti více usmívají a více se jimi zabývají (Lewis et al, 1981).

Pokud se otec o dítě zajímá a stará se o něj, stává se významnou osobou i on. K dítěti se však otcové chovají jinak než matky, reagují dokonce odlišně i na syny a na dcery, zatímco matky mají chování univerzálnější (Vágnerová, 2005). Otec dítěti poskytuje ve větší míře možnost experimentovat, podporuje jeho sebedůvěru, kreativitu, posiluje jeho odolnost a pomáhá dítěti čelit konfliktním situacím (Šulová & Morgensternová, 2011). Otec více využívá pohybových her, dává přednost taktilním a kinestetickým aktivitám (Le Camus, 2005). Zároveň i děti jsou ve hře s otcem motoricky aktivnější (Plešková, 2008). Neméně podstatné je i to, že otec odděluje dítě od matky, je to on, kdo spouští proces triangulace – tedy přechod od dvou (matka–dítě) ke třem (matka–otec–dítě) (Hrdličková, 2009). Role otce je významná také v tom, že tvoří protipól k přemíře ochranné péče matky, což dítě rozvíjí (Svatošová, 2008). Vágnerová (2005) však zdůrazňuje, že pro rozvoj vztahu otce a dítěte je důležité, že „otec nepředstavuje základní zkušenost, ale navazuje na matku.“ (str. 115). Obecně lze říci, že, ač je role otce nezanedbatelná již od narození dítěte, nabývá zásadně na významnosti s věkem dítěte (Langmeier & Matějček, 2011). Otcovské roli se tedy budu více věnovat v dalších kapitolách zabývajících se následujícími vývojovými etapami dítěte.

1.2 Období batolete

Jako období batolete bývá označován věk od jednoho do tří let (Vágnerová, 2005). Je to období, kdy u dítěte dochází k rozvoji mnoha kompetencí a také k rozvoji jeho osobnosti. Dítě začíná být aktivnější, samostatnější a uvědomuje si svou vlastní existenci a jeví velký

zájem o okolní svět (Šulová, 2010). Rychle se rozvíjí motorika – chůze i jiné pohybové aktivity, vyvíjí se myšlení, které Piaget označuje v tomto období jako symbolické, předpojmové (Piaget & Inhelderová, 1997). S tím jde ruku v ruce také rozvoj řečových schopností. Koncem batolecího období o sobě dítě začíná mluvit v první osobě, zároveň se u něj objevuje také vzdorovitost, označovaná jako fáze vzdoru či negativismu (Říčan, 2014). Ainsworthová mluví o psychologickém zrodu dítěte. Freud označuje toto období jako anální, což souvisí s tím, že začíná být kladen důraz na dodržování hygienických návyků. Erikson (2002) pak zdůrazňuje potřebu autonomie, která stojí proti studu a pochybám. Mahlerová (2006) ve své teorii separace-individuace uvádí, že v batolecím věku dochází k druhé subfázi – tzv. praktikování. Dítě se potřebuje osamostatňovat, má radost z navazování kontaktu s jinými lidmi, než jen pouze s matkou, avšak matka je pro něj jakousi „základnou“, kde se dítě může fyzicky i emočně „načerpát“.

Vzhledem k výše zmíněným vývojovým pokrokům se také mění potřeby dítěte a proměňují se tak i požadavky na rodiče a další blízké osoby dítěte.

Jak bylo již uvedeno, batolecí věk se projevuje zvýšenou potřebou autonomie, děti často používají úsloví „já sám“ (Langmeier & Krejčířová, 2006). To klade nároky na matku, která musí současně poskytovat dítěti prostor pro nově nabytou samostatnost, zároveň však musí být připravena poskytovat emoční i fyzickou podporu vždy, když ji dítě potřebuje (Říčan, 2014). Dle Eriksona (2002) potřebuje dítě v tomto období vlídné, avšak pevné a ujišťující vedení, díky kterému batole pocítí ochranu před svými neuvážlivými kroky, před „nesmyslnými a náhodnými zkušenostmi studu a raných pochybností“ (Erikson, 2002, str. 229). Právě díky matce a dalším blízkým lidem, kteří jsou dítětem vnímány jako „pevné a konstantní veličiny“ si dítě může vymezovat vůči druhým a vytvářet si tak své nezaměnitelné „já“ (Ruppert, 2011). Pokud je však dítěti odepřen zážitek autonomie, může to v pozdějších obdobích vyústit do nutkavých neuróz; přílišné zahanbování dítěte může vést ke snaze obcházet tajně pravidla. Vlídne, avšak pevné vedení poskytuje dítěti možnost najít svou roli ve společnosti, získat své výsady i omezení, poskytuje mu pocit bezpečí (Erikson, 2002).

Jak jsem uváděla výše, v batolecím období dítě rádo navazuje kontakty s dalšími osobami, nicméně matka pro něj stále zůstává záchytným bodem, jistotou. Nucená separace od

matky, byť jen několikadenní, může vést v tomto období k vývojové stagnaci či dokonce regresi (Mahlerová, 2006). V dospělosti pak může opakovaný zážitek „ztráty matky“ vyústit do stavů častých úzkostí či deprese (Bowlby, 2012). Přestože je dítě zamilované do světa a pociťuje radost ze svých neustálých objevů a nových dovedností, kolem druhého roku věku se přechodně zvyšuje závislost na matce, která může připomínat až kojeneckou symbiózu, může dojít k opakování separační úzkosti a strachu z cizích lidí. Zároveň však dítě rádo demonstruje svou nezávislost a samostatnost. Právě tato rozkolísanost a snadná zranitelnost dítěte klade již zmiňované vysoké nároky na matku (Říčan, 2014).

Díky novým kompetencím batolete probíhá čilá socializace zejména v rámci rodiny. Různí členové rodiny zastávají různé role a poskytují tak batoleti diverzifikovanější zkušenost. U dítěte se rozvíjí sociální identita, batole získává vědomí rodinné identity (Vágnerová, 2005). Kromě toho, že se proměňuje vztah s matkou, jak jsem popisovala výše, na významu získává také role otce a sourozenců. Otec dětem poskytuje jinou zkušenost než matka, děti jej často vnímají jako zdroj zábavy a vzrušení, otcové přinášejí nové podněty a při hře s nimi převažuje tělesná stimulace či společná hra (Lamb & Lamb, 1976). Otcové obvykle kladou větší důraz na dodržování řádu, na plnění požadavků, mají na dítě vyšší nároky, podporují u dětí rozvoj samostatnosti a sebeprosazení se (Vágnerová, 2005). Jak jsem již psala výše, dítě se kolem druhého roku věku potřebuje postupně odpoutávat od matky, objevuje se období vzdoru, a proto právě v tuto chvíli to někdy působí až tak, že děti upřednostňují otce před matkou – velmi radostně ho vítají, odbíhají k němu od matky, více ho poslouchají (Loucká, Trapková & Chvála, 2014). S tím souvisí také to, že v situaci, kdy dítě potřebuje podporu při experimentování, obrací se spíše na otce, zatímco ve chvíli, kdy touží po bezpečí či ukonejšení, vyhledává i nadále spíše matku (Lamb & Lamb, 1976).

Poměrně zajímavé je i to, že během batolecího věku se výrazně objevuje postupně se zvyšující míra *attachementu* synů k otci. To může být zapříčiněno již výše zmiňovaným faktem – otcové věnují více pozornosti svým synům než svým dcerám. Tento rozdíl se s věkem dítěte stále zvětšuje (Lamb, 1981; Lamb & Lamb, 1976).

Vzhledem k rychlému rozvoji řeči je také důležité zmínit to, že oba rodiče sehrávají v batolecím období naprosto klíčovou roli v rozvoji řečových dovedností dítěte (Bartanusz & Šulová, 2003). V čem se však liší způsob komunikace s dítětem mezi matkou a otcem? Oba rodiče

přizpůsobují svou řeč řečovým schopnostem dítěte – věty jsou gramaticky jednodušší a slovní zásoba není tolik široká (Šulová, 2010). Způsob komunikace s dítětem se přesto liší. Pokud jsou přítomní oba rodiče, otec k dítěti obvykle hovoří méně než matka (Golinkoff & Ames, 1979). Otcové také častěji než matky požadují po dítěti jasnější a srozumitelnější vyjadřování, kladou svým potomkům více tzv. „wh- otázek“ – tedy otázky typu kdy, kde, proč, na které musí dítě odpovídat komplexněji (Rowe et al., 2004). Otcové zároveň nepřijímají takovou zodpovědnost za rozvíjení a udržení rozhovoru jako matky (Bartanusz & Šulová, 2003). Zdá se, že otcové mají větší potíže s porozuměním řeči dětí, zároveň v konverzaci s dětmi používají vzácnější slova, takže i pro děti je otcova mluva náročnější na pochopení (Šulová, 2010). To, že je otec náročnějším komunikačním partnerem než matka však bývá dětem ku prospěchu – musejí se naučit otce zaujmout, srozumitelně vyjádřit své sdělení a chápat složitější obraty. To jejich řeč v důsledku rozvíjí (Bartanusz & Šulová, 2003).

Starší sourozenec bývá pro dítě atraktivním modelem, neboť je srozumitelnější než dospělí, dítě je zároveň motivováno dosáhnout stejné úrovně jako starší bratr či sestra (Vágnerová, 2005). Ke starším sourozencům se také vytváří silná citová vazba – v pomyslném pořadí hned po matce a otci (Bowlby, 2010).

Kolem druhého roku začíná také většina dětí navazovat vztahy se svými vrstevníky. Nejprve si děti navzájem věnují po určitou krátkou dobu pozornost, mohou se přetahovat o hračky či si naopak hračky podávat. V období kolem dvou let se objevuje paralelní hra a teprve ve třetím roce se začíná rozvíjet spolupráce či soupeřivost mezi dětmi. Pro děti však ještě po celé batolecí období zůstávají důležitějšími vztahy s dospělými než vrstevnické vztahy (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Zároveň je nutné podotknout, že do vztahu s blízkými i ostatními lidmi se promítá zkušenost dítěte ze vztahu s matkou a tato zkušenost všechny následující vztahy ovlivňuje (Vágnerová, 2005).

V batolecím období je pro dítě důležité i teritorium domova, což je místo, které dítě dobře zná a cítí se v něm bezpečně. V tomto prostředí není dítě přetěžováno přílišným množstvím nových, neznámých podnětů a zároveň se zde rozvíjejí intimní vztahy s blízkými lidmi. Domov se tak stává součástí rodinné identity, ale také nedílnou částí vlastního sebepojetí (Vágnerová, 2005). Pokud dítě příliš často mění prostředí či pokud se často střídají pečující

osoby a denní rituály společně s denním režimem, může dojít k deprivaci dítěte (Šulová & Morgensternová, 2011).

1.3 Předškolní věk

Za předškolní věk je označováno období mezi třemi a šesti, respektive sedmi, lety dítěte (Šulová, 2010; Vágnerová, 2005). Někdy je tato životní etapa označována také jako období hry (Říčan, 2014). Freud do tohoto období umisťuje genitální stadium, dle Eriksona (2002) v tomto období proti sobě stojí iniciativa a vina. Předškolní věk lze také, díky jeho specifickým, chápat jako období přípravy na život ve společnosti (Vágnerová, 2005).

V předškolním věku se zdokonaluje jak hrubá, tak jemná motorika, děti jsou obratnější, často v tomto věku začínají se sportovními aktivitami. Jsou pohybově aktivní, což souvisí nejspíše s růstem kostí, vývojem svalstva a s tím spojenou potřebou stimulace. Dítě se již umí samo obsloužit a má hygienické návyky (Říčan, 2014; Příhoda 1967). S rozvojem jemné motoriky se rozvíjí také dětská kresba, která je přirozeným vyjadřovacím prostředkem pro dítě (Šulová, 2010; Říčan, 2014). Rozvíjí se zraková i sluchová diferenciací, vnímání prostoru zůstává i nadále nepřesné, stejně tak vnímání času, které je dítě schopné posoudit jen ve vztahu k určité činnosti (Šulová, 2010, Langmeier & Krejčířová, 2006). V předškolním věku se uzavírá fáze předpojmového, symbolického období, ve kterém si dítě osvojí mateřštinu, je schopné si něco představit a chápat symbolická gesta (Piaget & Inhelderová, 1997). Dítě v tomto období nejen, že rozšiřuje svou slovní zásobu a gramatické znalosti, ale řeč začíná využívat také k regulaci svého chování (Langmeier & Krejčířová, 2006). Děti se začínají zajímat o příčinné souvislosti okolního prostředí a typickou otázkou pro tento věk je „Proč?“ (Šulová, 2010). Pro děti předškolního věku je také typická velmi rozvinutá fantazie, často se objevuje konfabulace – tyto dva fenomény pomáhají dětem přijímat realitu a mají vliv na rozumovou a citovou rovnováhu (Vágnerová, 2005). Dítě v tomto období miluje hru, ve které zkouší různé role, rádo si hraje „na něco“. Začíná převažovat hra společenská, později přichází také hra kooperativní. Později se začíná také objevovat potřeba práce (Langmeier & Krejčířová, 2006). Děti také začínají více rozlišovat detaily a vnímat jednotlivosti a s tím souvisí schopnost pochopit humor a legraci (Matějček, 1986).

Patrná je v tomto období také diferenciacie ženské a mužské role, dochází k formování sexuální identity (Šulová & Morgensternová, 2011). Dívky a chlapci přejímají ve svých zájmech a postojích převládající mužské či ženské chování, přičemž zejména matka a otec jsou rozhodujícími vzory takového chování (Langmeier & Krejčířová, 2006; Šulová, 2010). U dívek rodiče více podporují mírnost a pečovatelské, chlapci jsou vedeni k autonomii a nezávislosti (Doležal, 2010). Rolí matky a otce v tomto období se budu více zabývat níže.

Pro předškolní věk je typické, že se dítě „vymaňuje“ z prostředí rodiny, čím dál větší význam pro něj mají vrstevnické vztahy, většina českých dětí nastupuje kolem třetího roku do mateřské školy (Říčan, 2014). V tomto širším společenském kontextu se dítě učí novým dovednostem a kompetencím, jako je schopnost prosadit se, být samostatný, spolupracovat, soutěžit, pomoci slabším či dodržovat pravidla a přizpůsobovat své chování jednotlivým situacím (Matějček, 1986). Avšak stejně jako u dříve zmíněného elastického pouta, i zde platí, že dítě se odpoutává od své rodiny jen v tom případě, pokud své zázemí vnímá jako jisté a stabilní. Pokud je tomu naopak, přestává dítě experimentovat a fixuje se v nejistém vztahu. Je zde tedy opět nutné zdůraznit vysokou potřebu stabilního zázemí, ze kterého se dítě může vydávat do širšího světa a tento nový svět prozkoumávat (Šulová, 2014).

Dítě tak postupně získává další role. Ve vztahu k cizím dětem získává roli vrstevníka, v bližším vztahu s vrstevníkem má roli kamaráda, v mateřské škole je žákem (Vágnerová, 2005).

Rodina však i nadále zůstává základní sociální skupinou, přičemž pozitivní vztahy mezi jednotlivými členy jsou pro dítě velmi důležité. Vzhledem k tomu, že v předškolním období se formuje základ morálně-etického citění člověka, bezpečné a jisté rodinné vztahy podporují v dítěti empatii a budoucí ohleduplnost vůči druhým. Rodiče, na které je spolehnutí, umožňují dítěti zažívat jistotu, kterou dítě v tomto období potřebuje považovat za neměnnou (Šulová, 2010, Vágnerová, 2005). Rodiče jsou pro děti významnou autoritou a děti jim přisuzují téměř všemocnost, rodiče představují vzor, kterému se děti chtějí co nejvíce podobat a s nímž se identifikují. Identifikace s rodičovskou autoritou posiluje sebejistotu a sebehodnocení (Vágnerová, 2005). Říčan (2014) upozorňuje, že právě vzhledem k potřebě identifikovat se s rodiči, je citová pohoda v rodině v tomto období zásadní proměnnou. Ke snazší identifikaci s rodičem napomáhá také velmi oblíbené vyprávění rodičů o svém dětství – rodiče se tak dítěti přibližují a jsou pro něj srozumitelnější (Matějček, 1986). Neméně důležité je společné

věnování se různým činnostem, při kterých se v rámci sociálního učení snadněji přejímají vzorce chování od rodičů a které umocňují rozvíjení sociálních vztahů a citovou stimulaci. Společná činnost je pro děti odměnou, přičemž nezáleží příliš na druhu konkrétní činnosti, ale na tom, že dítě může společně s rodiči něco realizovat a být s ním v blízkém kontaktu (Gillernová, 2003).

Stejně jako v předchozím období, i nyní je důležitým pojmem „domov“. Má to být prostředí, ve kterém je dítěti dobře a cítí se v něm v bezpečí. Domov vytvářejí především lidé – tedy stálí pečovatelé, zároveň k domovu patří ale i stálost prostředí. Dítě si vytváří vztah i k věcem, které ho obklopují a celkově k celému životnímu prostředí, ve kterém vyrůstá. K domovu však patří i určitá stabilita domácího řádu a dodržování rodinných rituálů (Matějček, 1986).

V chování rodičů k dětem bývá, ve funkčních rodinách, v tomto období obzvláště patrná komplementarita matky a otce (Vágnerová, 2005). Právě tato komplementarita a rozdílnost mužského a ženského chování pomáhá dítěti v identifikaci s rodičem stejného pohlaví a vede ho k preferenci chování, které se od daného pohlaví očekává (Rouyer, 2003). V disharmonických rodinách může být tato komplementarita narušena a může se projevit nekompatibilním chováním rodičů k dětem (Vágnerová, 2005).

Vztah s matkou slouží i nadále jako zdroj jistoty a bezpečí, matka zastává roli pečující a ochraňující osoby. Vzhledem k tomu, že s matkou tráví dítě obvykle více času než s otcem (byť samozřejmě existují četné výjimky), bývá matka i tou osobou, se kterou dítě vykonává běžné denní povinnosti. Matky s dětmi obvykle hrají klidnější hry, projev matek bývá častěji emočně zabarven – a to jak verbálně, tak neverbálně. Pokud je vztah matky a dítěte pozitivní, projevuje se to v otevřenosti, komunikaci o emočních prožitcích, přirozenou korekcí dětského chování a trpělivým vysvětlováním. Postupem času se však dítě zároveň stále více odpoutává z těsné vazby na matku (Vágnerová, 2005). Zajímavé je také to, že v tomto období matky navazují intimnější vztahy s dcerami (Doležal, 2010).

Vztah s otcem bývá variabilnější než vztah s matkou (Vágnerová, 2005). To může být dáno tím, že otcovská role není tak jasně vymezená, jako ta mateřská. V různých rodinách se otcové podílejí na výchově dítěte jinou měrou, což závisí nejen na aktuálních či osobnostních faktorech, ale také na společenských zvyklostech, atmosféře v rodině či ochotě matky otce

do péče o dítě zapojit (Vágnerová, 2005). Vliv na interakci má také pohlaví dítěte, kdy synům obvykle, jak bylo již zmíněno, otcové věnují pozornosti více (Lamb & Lamb, 1976). Většinou bývají otcové dětem vzácnější. Sdílejí s nimi především aktivity volného času, které se často odehrávají i mimo domov. Otcové často iniciují různé pohybové hry, děti více škádlí, zároveň však také učí „vybuzené“ děti zvládat a regulovat vlastní emoce (Vágnerová, 2005). Otec je obecně tím, kdo dítě povzbuzuje k dosahování úspěchu i za cenu přechodného neúspěchu a selhání (Lamb & Lamb, 1976). V tomto období otcové vykazují vyšší míru přátelské rivality ke svým synům, více své syny pošťuchují a více s nimi vtipkují, než jak tomu je u dcer. Jsou to právě otcové, kdo více u svých dětí posilují genderové stereotypy a chování typické pro to které pohlaví (Doležal, 2010). Chlapci, kteří v předškolním věku vyrůstají bez otce, vykazují v tomto období nižší agresivitu a jejich chování je genderově méně diferencované. Nepřítomnost otce v tomto období může mít pro syny zásadní vliv na vývoj jejich maskulinity (Biller, 1981). Děti, které vyrůstají bez otce tak prokazují nižší míru sebejistoty a sebevědomí (Doležal, 2010).

Jak jsem psala již výše, také otcovská mluva je pro dítě náročnější, otcové také používají více direktivních příkazů a jsou méně ochotni s dětmi diskutovat. Otcové často zastávají roli „kážeňského garanta“, autoritu, která dítě též provází při nových zkušenostech a objevování vnějšího světa (Vágnerová, 2005).

Rozpad rodiny je pak silný zásah do světa předškoláka a každé dítě na něj reaguje jinak. Předškolní dítě nemůže pochopit příčiny a následky rozchodu rodičů, hledá tak jakékoli pro něj pochopitelné odůvodnění. Vzhledem k ještě převažujícímu egocentrickému nahlížení na svět se tak dítě může považovat za viníka situace a může jej dávat do souvislosti se svým zlobením či špatnými myšlenkami (Vágnerová, 2005).

Při rozchodu se však dostávají do zátěžové situace i rodiče, kteří mohou začít ztrácet schopnost uspokojivě zvládat rodičovskou roli. Přetížené a frustrované matky bývají podrážděné, tíhnou k častějšímu napomínání dětí, klesá jejich schopnost tolerance a důslednosti, snižuje se míra vřelosti. Otec, který bývá častěji tím, kdo odchází, se stává pro děti nedosažitelným a příliš vzácným (Vágnerová, 2005).

Děti na tuto zátěžovou situaci mohou reagovat regresí, vynucováním pozornosti rodičů, domáhají se opakovaných důkazů lásky. Rozchod rodičů je pro ně nečekaným a nepochopitelným traumatem (Vágnerová, 2005).

1.4 Mladší školní věk

Mladší školní věk bývá ohraničen dobou nástupu do školy, ke kterému u většiny dětí dochází mezi 6. a 7. rokem věku, a končí mezi 8. a 9. rokem. Nástup do školy je významným sociálním mezníkem. Dítě získává novou sociální roli, poprvé se „*doopravdy*“ setkává s dělbou práce. Škola ovlivňuje způsob prožití celého zbývajících dětství a přináší mnohé změny v dalších oblastech – odráží se v sebehodnocení, sebepojetí, dává základ dalšímu životnímu směřování (Vágnerová, 2005, Erikson, 2002). Dítě se, ještě více než v mateřské škole, musí naučit prosadit se, zvládat školní nároky (nároky na soustředění, kázeň, píli atd.), musí se naučit zvládat první neúspěchy (Říčan, 2014). Je to období, kdy proti sobě stojí příčinnost a inferiorita. Pokud dítě začne nabývat pocitu méněcennosti a nedostatečnosti, může jej to do budoucna negativně ovlivnit – stáhne se zpět do izolace a může nabýt dojmu, že je odsouzeno k podprůměrnosti (Erikson, 2002). Mladší školní věk je obdobím „*naivního realismu*“, kdy dítě věří tomu, co mu sdělují dospělí a authority. Naivní realismus se však postupně přetavuje do střízlivého realismu. Dítě má velký zájem o poznání, zajímá ho, jak funguje okolní svět a chce ho pochopit. Bývá to období, kdy děti začínají mít velký zájem o knihy, mají rády realistické příběhy, encyklopedie, cestopisy, kresby. Je to období, kdy dítě přímo dychtí po poznání. Někdy se této fázi říká také období hodného dítěte. (Langmeier & Krejčířová, 2006). Dítě školního věku je již schopné decentrace, chápe princip konzervace i reverzibility, zvládá logické třídění (Piaget & Inhelderová, 1997). Je zajímavé, že právě tato nově nabytá schopnost se odráží i do dětských zálib, kdy právě v tomto období děti vášnivě sbírají a třídí rozličné předměty (Říčan, 2014). Zlepšuje se časoprostorové vnímání, i když je ještě stále vázáno ke konkrétním činnostem (Vágnerová, 2005). Dítě raného školního věku však stále ještě není schopné adekvátního sebehodnocení a odhadu vlastních schopností. Dítě tak může nevědomky slibovat nerealistické věci – a nejedná se přitom o lhaní. Zároveň malým školákům chybí i zodpovědnost a sebekontrola. Tuto kontrolu a vedení by jim tak měli poskytovat dospělí (Vágnerová, 2005). Děti se však postupně učí chápat také emoční

prožitky, rozvíjí se jejich emoční inteligence. Zároveň se ale také dále zdokonaluje hrubá motorika a patrný je také nárůst síly (Říčan, 2014).

I přes to, že se dítě ještě více odpoutává od svých rodičů a čile rozvíjí vztahy mimo rodinu, rodina i nadále reprezentuje základní sociální a emoční prostředí, jejíž teritorium představuje pro dítě známou a bezpečnou oblast, kam se každý den vrací. Rodina je významnou součástí identity školáka, znamená pro něj nejen oporu, ale i osobní prestiž. Děti se za normálních okolností rádi chlubí svými rodiči, tím, co dělají, jací jsou (Vágnerová, 2005). Předškolní a mladší školní věk je také období, kdy dítě „sbírá“ rodinné zážitky a vytváří si tak rodinný příběh. Aby však mohlo docházet k zážitku společné vzájemnosti, je potřebná trvalá přítomnost rodičů, kteří se svým dítětem sdílejí svůj život, mají o něj zájem a jsou mu k dispozici ve chvílích, kdy je dítě potřebuje. Rodiče jsou pro dítě vzorem a reálným modelem, který jim usnadňuje hledat smysluplnost učení. Jsou také nejpřirozenějším zdrojem emoční opory, předávají dítěti hodnoty a normy. Rodiče předávají dětem model dospělého chování. V mladším školním věku se také dále posiluje identifikace s rodičem stejného pohlaví, což se odráží do již zmíněného sebehodnocení (Vágnerová, 2005; Matějček, 1986; Šulová, 2014).

Matka zůstává pro dítě i nadále ochránkyní a zdrojem dětské jistoty a bezpečí, i když závislost na ní již není tolik nápadná jako dříve. Zabezpečuje obvyklé denní rituály a povinnosti (Vágnerová, 2005). Matka zastává důležitou roli také s ohledem na školu – je to právě ona, kdo dětem nejčasteji pomáhá s domácími úkoly a na koho se děti obracejí, pokud si s domácí přípravou do školy nevědí rady (Šporclová, 2014).

Role otce se sice mění, ale nijak zásadně. Bývá zdrojem poznatků, oporou dětské samostatnosti a nezávislosti, podporuje jejich sebedůvěru, vede děti k tomu, aby zkoušely nové věci. Učí děti respektovat pravidla a ovládat své emoce (Vágnerová, 2005). Vede děti k získávání nových kompetencí a potvrzuje jejich nově získané dovednosti (Doležal, 2010). Otec také často představuje větší autoritu než matka, což může být způsobeno jednak tím, že otcové bývají pro děti vzácnější a jejich výchovné zásahy nejsou tedy tak stereotypní jako ty matčiny. Vliv má ale i zjevná autorita, tedy to, že otcové bývají větší a silnější než matky, což na děti také působí. Největší autority však dosahují rodiče tehdy, jsou-li spolu v rodičovské koalici (Vágnerová, 2005). Pokud je vztah rodičů pozitivní, otec navíc pomáhá matce zvládat úzkosti, které ji s nástupem dítěte do školy zaplavují, čímž celkově stabilizuje atmosféru

v rodině. To má následně vliv i na sebevědomí a pocit jistoty malého školáka (Loucká, Trapková & Chvála, 2014). Ztráta otce v období kolem šesti let tak působí silně proti vývojovým úkolům dítěte. V období staršího školního věku je to pak pro změnu role matky, která opět nabere na důležitosti (Trapková & Chvála, 2004).

Obecně lze říci, že interakce mezi otcem a matkou představuje pro děti model vztahů mezi mužem a ženou, ale také normu chování ve všech obdobných vztazích. Dítě má tendenci jejich chování napodobovat a přenášet jej i do svých budoucích mezilidských a partnerských vztahů (Vágnerová, 2005; Biller, 1981). Ve funkční rodině má dítě možnost učit se chápat své i cizí emoce a také to, jak je vhodně ovládat. V nefunkčních rodinách tato zkušenost často chybí či je deformovaná (Vágnerová, 2005). Pokud otec v rodině chybí, schází zejména chlapcům identifikační vzor. Ač některé výzkumy (Stevens et al., 2002) poukazují na to, že otce coby identifikační vzor mohou nahradit vrstevníci či jiní rodinní příslušníci, jiné výzkumy říkají, že chlapci bez přítomného otce bývají závislejší, submisivnější, mají větší obtíže se sebekontrolou, zodpovědností, bývají úzkostnější a jejich vztahy s vrstevníky bývají problematictější. Zároveň ale také vykazují nižší míru agresivity. V dívčím chování se absence otce projevuje vyšší mírou nervozity a neukázněnosti (Říčan, 2014; Langmeier & Matějček, 2011; Biller, 1981). Za zmínku stojí také hypotéza, která tvrdí, že chlapci vyrůstající bez otce hůře skórují v matematických i jazykových dovednostech (Biller, 1981). To může souviset i s tím, že dívky na začátku školní docházky prokazují vyšší míru autoregulace, projevují se jako zralejší a více motivované do školních aktivit. Obě pohlaví zároveň potřebují pravidelné a čitelné rodinné rituály a pevné zázemí (Šulová & Škrábová, 2014). S přihlédnutím k těmto faktům je pak nasnadě, že právě u chlapců může být rodinný rozkol více patrný v propadu školní výkonnosti a motivaci k učení se.

Rozpad rodiny je i v tomto dětském období velkou zátěží. Rozchodem rodičů ztrácí dítě jistotu rodinného zázemí, což se odráží v celkové sebejistotě, pocitu bezpečí a dopad má nejen na vztahy k rodičům, ale i k dalším členům rodiny a na vnímání norem a hodnot, které byly rodiči zastávány (Vágnerová, 2005). Stejně tak může mít rozchod rodičů vliv i školní výsledky – dítě se hůře koncentruje, dochází ke snížení výkonnosti (Šporclová, 2014). Děti z úplných rodin zároveň i samy sebe vnímají jako úspěšnější než jak se vnímají děti z rodin neúplných (Šulová & Škrábová, 2014).

V mladším školním věku stabilizují sourozenecké vztahy. Sourozenecké vztahy umožňují dítěti získat specifickou socializační zkušenost. Sourozenci mezi sebou sice často soupeří, ale dovedou se také vzájemně podporovat a pomáhat si (Vágnerová, 2005). Důležitou roli mohou zastávat také prarodiče (Matějček, 1986). Více se roli prarodičů i sourozenců budu věnovat v dalších částech této práce.

I když se dítě během prvních let svého života velmi rychle vyvíjí, zdokonalují se jeho schopnosti a na začátku školní docházky je již ve své podstatě samostatnou bytostí, některé potřeby zůstávají neměnné během celého dětství. Dítě zejména potřebuje pocit jistoty a bezpečí, stabilní a emočně vřelý pečovatele, ale také bezpečné a stabilní prostředí, ve kterém vyrůstá. Matka je pro dítě prvopečovatelem, otec však zaujímá také velmi významnou a nezastupitelnou roli, poskytuje dětem specifické zkušenosti. Funkční rodičovská dyáda, díky které může dítě zažívat pocity bezpečí, přijetí a stálosti a která dítěti poskytuje funkční vzory mužského a ženského chování, je ideálním základem pro dětský vývoj. S tím, jak dítě čím dál tím více vrůstá i do širší společnosti, nabývají na významnosti také sourozenecké, vrstevnické vztahy a vztahy se širší rodinou, zejména prarodiči.

V současnosti je však velké procento dětí, jejichž rodiče se rozcházejí. Funkční rodičovská dyáda je tak narušena a dítěte se s touto novou situací musí vyrovnat. Právě fenoménu rozchodu rodičů a rodinnou situací v tomto období se věnuji v další kapitole.

2 Dynamika rodiny a procesy v ní během rozchodu a poté

Rozchod partnerů obvykle neproběhne ze dne na den, ale jedná se o dlouhodobý proces, který má své zákonitosti a pravidla. Pokud jsou partneři sezdáni, vyvrcholením rozchodu je rozvod. Ten se v roce 2012 týkal více jak 26 000 párů, z toho ve více jak 15 000 manželství byly také nezletilé děti (Český statistický úřad, 2014). S přihlédnutím k tomu, že téměř každé druhé dítě se rodí svobodné matce a nesezdaná partnerství končí rozchodem ještě častěji než ta formálně uzavřená, rozchod rodičů se týká opravdu několika desítek tisíc dětí ročně (Český statistický úřad, 2014; Klimeš, 2005). Rozvod je však „pouze“ právní akt, kterému předchází náročné, vyčerpávající období pro všechny zúčastněné strany – partnery i jejich děti a to samé platí i o rozchodu. Rozebrání všech příčin rozchodu a toho, jak rozchody probíhají, by vydalo na samostatnou publikaci. Přesto si myslím, že i v mé diplomové práci má toto téma své místo, neboť nastiňuje, jak odlišné mohou jednotlivé příběhy rozcházejících se párů být. Porozumění dynamice rozchodu také může ulehčit pochopení pro emoční bouře partnerů i pro pochopení vnímání dětí, které se v této náročné situaci ocitají.

2.1 Fáze rozchodu

Partnerská krize, která začíná určitým nesouladem a může být završena až ukončením celého rozvodového či rozchodového procesu, je obvykle dlouhé období (Plaňava, 2000). Krize je chápána jako náhlá, dramatická situace, která je provázena extrémně negativními prožitky. Krizové situace v rodině bývají důsledkem jak nečekané změny, tak změny očekávané (např. narození potomka, mateřská a rodičovská dovolená apod.) (Weissmannová, 2009). Z teoretického hlediska lze rozchod, respektive rozvod, rozdělit na tři hlavní fáze. Jsou to: partnerský (rodinný) nesoulad, partnerský (rodinný) rozvrat a rozvod, případně rozchod (Matějček & Dytrych, 2002). Kratochvíl (1992) z pohledu manželského terapeuta rozděluje krizi na období předrozvodové, rozvodové a porozvodové. Plaňava (2000) ještě přidává fázi rozvodového rozhodování.

Partnerský nesoulad vzniká z rozporů různé závažnosti, ve kterých je patrná snížená schopnost partnerů dohodnout se a rozpory řešit. Partnerský nesoulad bývá poměrně běžný a obvykle nebývá nikým „diagnostikován“. V některých případech však ústí v **partnerský rozvrat**. Při partnerském rozvratu bývají již zasaženy některé ze základních rodinných funkcí

(Matějček & Dytrych, 2002). Částečné partnerské dysfunkce se mění v dysfunkce totální, poruchy z jedné oblasti soužití se přenášejí do dalších oblastí (Plaňava, 2000). Rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý, v některé z fází může přejít v rozvod nebo rozchod (Matějček & Dytrych, 2002). V předrozvodovém období, které obvykle trvá zhruba rok až rok a půl, je možné pozorovat pokles či úplné vymizení spolupráce v instrumentálních oblastech, vytrácení se intimity i společných sexuálních aktivit, opakující se destruktivní hádky či agresivní mlčení, mizí solidarita. Rozpadá se rodičovská aliance vůči dětem, každý z rodičů má tendenci utvářet si s dítětem vlastní vztah (Kratochvíl, 1992; Šulová, 2011). Partneři bilancují soužití, přičemž toto bilancování vyznívá čím dál tím méně pozitivně. Objevují se první drobné zlomyslnosti. Narůstá tak rozvodový potenciál (Plaňava, 2000; Šulová, 2011). U partnerů se objevuje zvýšená míra neuroticismu, nižší schopnost adaptace, tolerance, schopnost zvládat zátěž spojenou s chodem rodiny. Osobností rysy se stávají vyhraněnějšími. U mladých manželství, vzhledem k nedostatečné vzájemné znalosti, dochází k nenaplňování významných potřeb, což vede k frustraci. Klasickou reakcí na frustraci pak je agrese a únik. To může mít podobu verbální i behaviorální, nebo naopak nese znaky pasivity, mlčení až úplného fyzického opuštění rodinného prostředí (Šulová, 2011). V návaznosti na tuto fázi následuje etapa **rozvodového rozhodnutí**. Bilancování partnerského vztahu vyznívá negativně, je nahlíženo pohledem aktuálních frustrací, obav a přání. Každý z partnerů však může vztah posuzovat různě a každý z nich tak může usilovat o jiný druh změny. Velmi často tak dochází k situaci, kdy rozvodové rozhodování probíhá asymetricky – jeden z partnerů se rozhodne pro rozchod, zatímco druhý ho odmítá a vztah by chtěl udržet (Plaňava, 2000). Ten z partnerů, který by stál o udržení vztahu, se tak obvykle dostává do závislé role a snaží se druhého připoutat, zvrátit jeho rozhodnutí (Matoušek & Uhlíková, 2014). Často pak padají přehnaná obvinění vůči druhému partnerovi, která mají za cíl ho zranit, pomstít se mu. Nařčení se často dotýká i dětí – partneři se obviňují z nadměrné agrese vůči dítěti nebo z jeho sexuálního zneužívání (Everett & Everett, 2000). Výjimku tvoří tzv. dlouhodobě mrtvé vztahy, kdy na sebe partneři již nejsou dlouhodoběji emočně navázáni a nyní se pouze rozhodli vztah ukončit oficiálně. Právě v tomto období, i vzhledem k asymetričnosti rozhodování, je možné často pozorovat manipulaci s dětmi, která má za účel získat je na svou stranu, obhájit se před nimi, citově jimi vydírat druhého apod. (Plaňava, 2000).

Rozvod je formální, právní ukončení manželského vztahu, je posledním, krajním řešením manželského rozvratu. Někdy však nastávají situace, že partneři žijí v dlouhodobém a trvalém manželském rozvratu, ale o rozvod nepožádají. Tento stav pak lze označovat jako nedeklarovaný rozvod (Matějček & Dytrych, 2002). Pokud partneři nejsou sezdaní, bývá deklarácí rozchodu např. rozestěhování se (Klimeš, 2005). V rozvodovém období se objevují pocity lítosti a smutku, viny, obav z budoucnosti, úzkost, chování s depresivními znaky, pocity zlosti a touhy po odvetě – a to zejména pokud se jeden z partnerů nechce rozvádět. Při jednostrannosti rozhodnutí se ve větší míře objevují také pocity ztráty, bezmoci, odmítnutí, vzteku, bezradnosti či zášti. Bývá to také období častých „bojů“, ať už kvůli majetkovému vypořádání či nastavení další péče o dítě (Kratochvíl, 1992; Smith, 2004; Matoušek & Uhlíková, 2014). Pokud tím, kdo se nechce rozvádět, je muž, hrozí z jeho strany také agresivnější chování vůči ženě (Matoušek & Uhlíková, 2014). Do této emočně vypjaté situace navíc vstupují i další starosti: jednání s právníky, stání u soudu, jednání s OSPOD (Smith, 2004). Právě okolí, se kterým se partneři o své situaci radí, může v některých případech přilítat další olej do ohně v podobě rad, které vybízí k odvetě (Plaňava, 2000; Říčan 2014). Manipulace dětmi se nadále zvyšuje, zároveň v některých případech se mohou rodiče snažit vytvářet s potomkem symbiotické vztahy, ve kterých se mažou generační rozdíly, a získat v něm důvěrníka či spojence. Někdy jsou rodiče svými starostmi zahlceni natolik, že mohou přehlížet zájmy a prožívání svého dítěte (Plaňava, 2000). Oba rodiče tak zpravidla prožívají velmi vysilující období, kdy je jejich míra porozumění pro děti nižší než obvykle. Zejména matky často pociťují vůči dětem pocity viny, protože jsou si tohoto stavu vědomy a vědí, že je velmi těžké naplňovat v tomto čase citové potřeby dětí (Smith, 2004).

V období **po rozvodu** by mělo dojít ke stabilizaci situace, k dosažení samostatného životního stylu, ke zvládnutí negativních emocí a depresivních reakcí spojených s rozvodem (Kratochvíl, 1992). Lidé zpravidla očekávají, že rozvodem se uklidní permanentní konfliktní situace a dojde k uklidnění a obnovení psychické rovnováhy a rodinného klidu. Ve většině případů však rozvod znamená dlouhodobou, bolestnou transformaci daného rodinného uspořádání. Obvykle i po rozvodu pokračuje konfliktní atmosféra, která se projevuje v dlouhodobých soudních sporech, které zasahují i děti. Rodiče i po rozvodu mívají často tendenci zatahovat děti do svých sporů, popřípadě jimi, ať už vědomě či nevědomě, manipulovat proti svému bývalému partnerovi (Matějček & Dytrych, 2002).

V rámci rozvodové tematiky lze dále rozčlenit rozvodový proces i z pohledu psycho-sociálního. V první fázi je důležité emoční a kognitivní odžití, zpracování skutečnosti, že partnerský vztah končí a nebude pokračovat. Pro toho z partnerů, který se původně rozvádět nechtěl, je tato fáze velmi náročná a její prožívání bývá popisováno pomocí reakce na ztrátu podle Elisabeth Kübler-Rossové (Plaňava, 2000; Klimeš, 2005). Situaci ztěžuje také fakt, že obvykle bývá jeden z partnerů závislejší (finančně, emočně, materiálně). Bohužel, často v této fázi, kdy zejména jeden z manželů prochází velkou emoční bouří, která je přirozená, dochází k soudním stáním a rozhodování o svěření dítěte. Tím jsou emoce dále rozjitřovány a více hrozí manipulace dítětem, vyostřování sporů a naopak se snižuje šance, že se manželé racionálně dohodnou. Teprve po odeznění těchto negativních emocí, které k životním ztrátám a prohrám, jímž rozpad manželství bezpochyby je, přirozeně patří, lze s nadhledem zpracovat, jak a proč manželství ztroskotalo a jak danou situaci co nejkonstruktivněji vyřešit (Plaňava, 2000).

Po této bouřlivé etapě by mělo následovat vědomé oddělení manželství od rodičovství, které výstižně vyjadřuje název Matějčkovy a Dytrychovy příručky pro bývalé partnery: *„Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči“*. Bývalí manželé by tedy měli v této fázi zapracovat na tom, aby i přes neúspěch v manželství dokázali dobře fungovat jako rodiče společných dětí. Podmínkou však je, že nebudou žádné *„nevyřízené účty“* spojuvat s jednáním s dítětem a nebudou dítětem, nebo bývalým partnerem skrze dítě, manipulovat či ho vydírat (Plaňava, 2000). V rámci zmírnění dopadu rozchodu na dítě by rodiče měli dbát zejména na to, aby byla zachována a zajištěna běžná denní péče o děti a neměnil se jejich zaběhnutý denní režim. Dbát by měli také na udržení kontaktu dítěte s prarodiči a dalšími příbuznými z obou stran. Rodiče by postupně měli začít utvářet své vlastní kontakty s dítětem, tedy najít si chvíli na dítě bez přítomnosti druhého rodiče. Toto postupné zvykání by následně mělo ulehčit dítěti vyrovnat se s novým, porozvodovým uspořádáním. Neméně důležité je, aby rodiče ve společné shodě poskytovali dětem přiměřené a jasné informace o tom, co se v rodině právě odehrává a co se bude dít v blízké budoucnosti.

Po zajištění potřeb dítěte by mělo následovat období utváření porozvodových perspektiv, identity a životního stylu. Měla by být vyřešena bytová situace, bývalí partneři by měli navazovat nové sociální kontakty, dohodnout se na porozvodovém uspořádání s maximálním ohledem na potřeby dětí, dohodnout se na majetkovém vypořádání a celkově se otevřít směrem k budoucnosti a novým vztahům (Plaňava, 2000).

Pokud dojde k selhání v některém z těchto „rozvodových úkolů“, je pravděpodobné, že komunikace mezi partnery bude i nadále problematická, konfliktní a partneři tak budou spíše selhávat i ve své rodičovské roli.

Dytrych et al. (1981) se ve své rozsáhlé studii zabývali také tím, jak na rozvod nahlíží páry s odstupem času. V období těsně před rozvodem a během něj nebyli ani muži, ani ženy otevření radám vybízejícím k větší toleranci a kompromisům. S odstupem času nicméně velká část mužů uznala, že rozchod byl unáhleným a zbrklým řešením a že manželství mohlo být při vynaložení většího úsilí zachráněno. Uváděli také, že by se bývali více snažili usměrňovat tlak ze strany svých rodičů a dalších osob doporučujících rozvod, ustoupili by od svých dřívějších požadavků a více by se snažili zachovat rodinu, méně by bagatelizovali manželčiny stížnosti. Muži obecně se projevovali jako tolerantnější a sebekritičtější co se týče hodnocení příčin krachu manželství. Ženy uváděly, že by se bývaly více snažily vycházet s rodiči partnera. Z těchto výpovědí je patrné, že u naprosté většiny párů, které se rozváděly, nebyly vyčerpány všechny možnosti, které mohly pomoci manželství zachránit a že by bývala mohla pomoci včasná návštěva rodinného terapeuta.

Z výzkumu také vyplývá, že značná část párů prožívala tzv. pozdní lítost, uvědomovali si, že při vyšší toleranci, ochotě ke kompromisům mohla být zachována dětem rodina a byli si vědomi i toho, že rozvod nebyl tím jediným možným řešením, které mohly tehdy zvolit.

2.2 Příčiny rozchodu

Za zmínku stojí také to, že k rozvodu se lidé uchylují z mnoha důvodů. Tento důvod, to, proč se lidé rozhodli ukončit svůj vztah, může mít zásadní vliv také na průběh rozvodu a na to, jak budou rodiče i děti rozvod prožívat, jaké pocity u nich budou převažovat, jak na rozvod bude reagovat nejbližší okolí. Z údajů Českého statistického úřadu vyplývá, že manželé, kteří se rozhodli pro ukončení svazku, jako příčinu rozvodu nejčastěji uvádějí „*rozdíl povah, názorů a zájmů*“ (Český statistický úřad, 2014). Je však obecně známé, že za tímto neurčitým vyjádřením často stojí jiné příčiny, které však manželé nechtějí uvádět veřejně. Cílem této práce není podrobné rozebrání procesů, které vedou k rozchodu či rozvodu, avšak myslím si, že pro větší názornost komplikovanosti a emoční různorodosti situace v rodinách, musím tomuto dílčímu tématu věnovat prostor.

Výzkumy, které se zabývaly důvody rozvodů, kromě výše zmíněných odlišností v názorech a postojích, řadí na čelní místa příčin rozvodu odcizení, nevěru, nezáměr o rodinu a opuštění soužití, alkoholismus, užívání návykových látek, přílišné pracovní vytížení, zdravotní či psychické obtíže partnera, neshody s rodinou partnera, násilí ve vztahu, spory ohledně financí a spory spojené s výchovou dítěte. Jak v českém, tak zahraničním prostředí žádost o rozvod častěji podávají ženy, což se vysvětluje tím, že ženy jsou citlivější na rozpoznávání změn a problémů ve vztahu a jsou méně ochotné zůstat v neuspokojivém manželství (Vohlídalová, 2010; Amato & Previti, 2003; Matějček & Dytrych, 2002). K hlubokým krizím ve vztahu neřídka dochází po narození prvního potomka. Ač některé páry doufají, že narození dítěte pomůže ve stmelení skřípajícího vztahu, opak bývá pravdou. Pokud žena nenachází uspokojení v mužově chování, zaměřuje svou pozornost ještě více na dítě a tím se krize prohlubuje. Je-li v partnerství dlouhodobě nespokojený muž, narození dítěte může být tím rozhodujícím momentem, který ho dovede k odklonění se jak od matky, tak od dítěte (Hlaváčková, 2010). Větší míra rozvodovosti je také patrná v rodinách s dětmi s handicapem. Péče o dítě s postižením vyvolává napětí, je pro rodiče vyčerpávající, často jeden druhého obviňují jakožto viníka postižení, mívají neuspokojivý sexuální život. Matky, které s dítětem tráví většinou více času než otcové, jsou náchylnější k depresivním, úzkostným náladám. Muži často tuto náročnou situaci neunesou a ze vztahu odcházejí (Kilic et al., 2013; Matějček, 1999). K vyšší míře rozvodovosti a menší pevnosti partnerských vztahů však přispívá i současný životní styl, kdy dochází k interferenci profesních a rodičovských drah a rolí (seberealizace dospělých lidí bývá chápána většinou v rámci profesního růstu, nikoliv rodinné spokojenosti), k synchronii časových rozvrhů členů rodiny, ubývá času, který rodina tráví společně v nějaké aktivitě (Dunovský & Kovařík, 1999). To samozřejmě urychluje nástup pocitů odcizení a nezáměru.

Myslím si, že právě příčiny, které vedly k rozvodu, ve velké míře ovlivňují chování partnerů v průběhu rozchodu i po něm. Manželství, které skončilo dohodou obou manželů, neboť manželé mohli být např. již od počátku spíše přátelé než milenci, lidé, kteří sňatek uzavřeli z racionálních důvodů, nemusí zažívat tak velké emoční bouře jako ty páry, kde rozchod probíhá za dramatických okolností, bez předchozích náznaků nebo tam, kde je jeden z partnerů na tom druhém významně závislý. Jiné pocity i reakce okolí budou v situaci

nevěry, jiné u rozvodu s partnerem závislým na alkoholu, jiné u manželů, kdy muž opouští ženu, která vychovává nemocné dítě.

V průběhu času docházelo ke změnám „rozvodové politiky“ v ČR. Postoje vůči rozvodu se v poválečné éře postupně uvolňovaly, což souviselo i se sexuální revolucí v 70. letech. Nicméně rozvodový proces byl tehdy značně komplikovaný, zjišťoval se viník rozvodu, přičemž „nevinnému“ byly svěřovány do péče děti. Vzhledem k tomu, že otázka viny byla často v podstatě neřešitelná, nezřídka, zvláště rozhodoval-li soudce bez psychologických znalostí, docházelo k rozdělování sourozenců mezi rodiče. Tato praxe tak dětem přinášela dvojitou ztrátu – nejen rozpad rodičovské dvojice, ale i sourozenecké skupiny. Po apelaci odborníků, kteří tento postup kritizovali, došlo k rozhodnutí, že, byť ani toto řešení není vždy optimální, budou děti bez dalšího zjišťování viny svěřovány přednostně matce. Toto rozhodnutí si kladlo za cíl předcházet bolestnému zjišťování viny, které pouze více narušovalo vztah bývalých partnerů a mělo více zohledňovat zájem dětí (Šulová, 2011). V současné době se prosazuje jako možné řešení střídavá péče (které se dále věnuji podrobněji). Klimeš (2005) však poukazuje na to, že současné „boje“ o střídavou péči opět připomínají situaci 70. let, kdy vleklé spory o to, kterému z rodičů budou svěřeny děti do péče, připomínají tehdejší hledání viny a devastaci vztahu mezi bývalými partnery. Tento Klimešův názor sdílí např. také advokát Kryštof Janek v odborné diskuzi v Rodinných listech (Kolářová, 2015).

Zajímavým bodem k zamyšlení v rámci tématu rozpadu vztahů může být otázka nesezdaných partnerství. V současné době je poměrně časté, že rodiče společně vychovávají děti bez toho, aby legalizovali manželství. Přitom dlouhodobé žití „na hromádce“ dle mnoha výzkumů destabilizuje partnerský vztah a lidé žijící v těchto svazcích se vyznačují nižší mírou ochoty přijímat závazky a odpovědnost (Weissmannová, 2009). Mé osobní rozhovory s lidmi praktikujícími tento způsob soužití pak potvrzují, že svatba se pro ně zdá být více omezující než početí a výchova dítěte. Kladu si tedy otázku, nakolik jsou tyto lidé připraveni překonávat společně s partnerem překážky v zájmu vytvoření stabilního prostředí pro dítě i za cenu osobních ústupků a omezení. Zároveň se zde také nabízí úvaha, zda český stát dostatečně podporuje rodinu, neboť odkládání vstupu do manželského svazku nemusí nutně souviset jen s nechutí se vázat, ale také s finančními motivy – porodné, příspěvky na bydlení, příspěvky na děti – na které by vdané matky „nedosáhly“. Je také otázkou, nakolik je podpora rodiny nakloněná společnost jako taková. V České republice je jednak slabší pozice

církve, která rodinu staví jako nedotknutelnou jednotku a manželství označuje za svátost. Zároveň také chybějí některé služby, které jsou v jiných zemích běžnější – např. pohlídání dětí během využívání některých služeb (nákupní centra, sportovní zařízení atd.) nebo třeba i podpora minimálních úvazků či práce z domova pro ženy na rodičovské dovolené nebo naopak uznání péče o domácnost jako plnohodnotnou náplň dne.

Tématu rozvodů a rozchodů se v českém prostředí důkladněji věnuje např. již citovaný Plaňava ale také Novák, Šmolka, Capponi a další. Zajímavý pohled na partnerské vztahy a jejich fungování přinášejí také Chvála a Trapková.

Rodinným rozvratem a následně rozchodem je ohrožen zdravý psychický vývoj dítěte. Neexistuje věk, ve kterém by dítě rodinnou situaci nevnímalo, pouze v každém období vývoje reaguje na danou situaci různě (Matějček & Dytrych, 2002). Právě této problematice se věnuji v další kapitole.

3 Rozvod a dítě

Rozvod rodičů zasáhne dítě v jakémkoliv věku. Nezávisle na věku dítěte lze říci, že nejtypičtější emocí, která vystihuje období rozchodu rodičů z pohledu dítěte, je smutek a nejistota (Smith, 2002). Děti, již od raného věku, jsou schopné vycítit atmosféru a citový vztah mezi vlastními rodiči, a to i tehdy, pokud se rodiče snaží před dětmi konflikty nevyhrocovat. Dítě potřebuje cítit jistotu, která mimo jiné pramení z vědomí, že rodiče mají svého potomka rádi a přijímají jej, ale zároveň mají také rádi sebe navzájem. Pokud dítě vycítí silné a dlouhodobé napětí mezi rodiči, jeho životní jistota se tím otřásá (Matějček & Dytrych, 2002). Z toho vyplývá také teze, která tvrdí, že rozvod má tím vážnější a dlouhodobější důsledky, čím je dítě mladší a čím těsnější byla jeho vazba k člověku, který jej opustil (Smith, 2002). Nelze však tvrdit, že rozvod je za každých okolností špatný – někdy je to jediné možné východisko ze složité životní situace. Je ale nezbytné mít na paměti, že nejvíce destabilizované jsou ty děti, jejichž rodiče nedokážou ani po rozvodu zabránit vlekoucím se sporům, konfliktům, kterým dítě přihlíží nebo je vnímá a kteří nedokážou nastolit neutrální vztahy bez osočování, násilí a agrese (Berger & Gravillon, 2011). Dle německých zdrojů je takovýchto rozchodů, při kterých konflikty dále eskalují, zhruba 5–10 % (dostupné z <http://www.ak-cochem.de/>). Zajímavý je také poznatek, že rozchod rodičů hůře snášejí chlapci než dívky. Chlapci po rozchodu rodičů častěji stonají, častěji navštěvují pedagogicko-psychologická či psychiatrická pracoviště, je u nich také vidět propad ve školním prospěchu. Také rozvedení rodiče považovali chlapce za méně inteligentí oproti dívkám (Dytrych et al., 1981). Může to souviset i s tím, že po rozchodu rodičů, kdy z rodiny nejčastěji odchází otec, chlapci ztrácejí svůj identifikační vzor, navíc se uvádí, že rodiče více stimulují potomka stejného pohlaví, přičemž ve vztahu otec–syn je toto ještě výraznější (Hartigová, 2005).

Určitý názorový rozpor panuje ovšem v otázce, zda je pro dítě přijatelnější, pokud jeho rodiče setrvávají v konfliktním partnerském vztahu (zde se však nemyslí vztah, ve kterém dochází k násilí nebo k jiným výrazně patologickým jevům), nebo zda rozvod naopak uklidní situaci a v důsledku dětem prospěje. Smith (2002) uvádí, že i děti, které jsou svědky bouřlivých a častých domácích hádek, i s odstupem času vypovídají, že by bylo bývalo lepší, pokud by rodiče zůstali spolu a nerozvedli se – děti si na hádky svým způsobem zvykly a vnímaly je jako určitý domácí kolorit. Naopak Heinicke et al. (1997) uvádějí, že to, do jaké

míry byl partnerský vztah konfliktní, vysoce ovlivňuje vnímání a prožívání rozvodu dětmi. Berger a Gravillon (2011) se přiklání k určitému kompromisnímu pohledu – dle jejich názoru je to zejména konfliktní situace a prostředí plné hádek, které dítěti ubližují nejvíce. Avšak pokud hádky pokračují i po rozchodu, což se děje ve velkém procentu případů, je to ta nejhorší možná kombinace pro dítě – nejenže se musí smířit s rozchodem rodičů, ale i nadále zůstává uprostřed bitevního pole. To potvrzují výroky dětí, které říkají, že pokud rodiče už nemohou být spolu, přály by si alespoň, aby se tolik nehádali a vzájemně neočerňovali (dostupné z <http://www.ak-cochem.de/>; Pöthe, 1996).

Pöthe (2013) ovšem zároveň upozorňuje na nebezpečí potlačení všech negativních emocí spojených s rozchodem rodičů. Pro rozchod jsou přirozené pocity smutku, hněvu, zlosti a rodiče by měli sami sobě i svým dětem dovolit si tyto emoce prožít. Pokud se všichni tváří „*jakoby nic*“, mohou se tyto neodžití emoce projevit skrytě. U dítěte se mohou projevit například lhaním, neposlušáním či jiným negativistickým chováním.

Rozchodem rodičů přichází dítě o část své identity. Rodiče dítěti za normálních okolností poskytují bezpodmínečnou lásku a přijetí, dítě se s nimi ztotožňuje, ví, že pochází z nich. Situace, kdy se rodiče napadají, osočují jeden druhého, je pro dítě znejišťující a bolestná. Velmi nešťastné jsou pak negativní poznámky na účet druhého rodiče, neboť útok na druhého rodiče je zároveň útok na integritu, identitu a sebepojetí dítěte. Bohužel, mnoho rodičů si toto neuvědomuje, nepřipouští nebo nedokáže v tomto směru korigovat své chování, i když ví, že tím svému potomkovi neprospívají (Berger & Gravillon, 2011).

Wallerstein a Lewis (2004) dále poukazují na to, že úplná rodina, byť i neidylická, působí jako protektivní faktor na vztah rodič–dítě. Vztah rodič–dítě v úplné rodině je samozřejmější, dítě má nižší potřebu příliš se zaobírat svými rodiči, vztah k nim je přirozenější. Zároveň rodiče neodklánějí svou pozornost od dítěte k novým vztahům či rozchodům. Zajímavé zjištění je také to, že u mužů z úplných rodin se vztah otec–syn postupně utužuje a sblížuje, v neúplné rodině je to spíše naopak. Bez ohledu na to, zda syn trávil s otcem málo či hodně času. U dívek je pak kvalita vztahu s otcem často dávana do souvislosti s jejich sebeúctou a schopností v dospělosti navázat jistou citovou vazbu k životnímu partnerovi (Matoušková, 2012).

Funkční, emočně vřelá rodina s jasně nastaveným řádem je také protektivním faktorem v oblasti nebezpečí sebepoškozování. V rodinách, které jsou citově chladné, nebo kde

naopak panuje overprotektivní chování vůči dětem, či tam, kde jsou jen nejasně vymezené hranice, se častěji vyskytuje sebepoškozování mladistvých (Řehulová, 2010). Domnívám se, že rodiny, ve kterých spolu rodiče dlouhodobě bojují, spadají právě do této kategorie „rizikových rodin“.

V následující části své práce se zaměřuji již na konkrétní vývojová období a na to, jak se na dětech v tom kterém období může projevit rozchod rodičů.

Kojenci ještě sice nemají plně rozvinuté rozumové schopnosti a porozumění řeči, o to více však dokážou vnímat pohyby a gesta jednotlivých lidí, vnímají, jak se jich druzí dotýkají, rozlišují tón hlasu, slyší, jakým způsobem spolu rodiče mluví, zda se na sebe usmívají či se mračí (Matějček & Dytrych, 2002). Již kojenci zrcadlí emoce rodičů a velmi citlivě reagují na rodinnou atmosféru, čili ve chvílích, kdy jsou jejich rodiče podráždění, smutní či zlostní, lze očekávat, že děti budou také reagovat smutkem, pláčem, neklidem. Objevuje se také časté buzení a větší připoutání k prsu v rámci kojení (Smith, 2002; Šulová, 2004). Pokud je dítě svědkem bouřlivé hádky, může se polekat, „bezduvodně“ rozbřechet, či mít strach z rodiče, který hlasitě křičel (Špaňhelová, 2010; Šulová, 2011).

Z uvedeného je patrné, že kojenci potřebují pocit stability a bezpečí, který jim dodává zejména empatická a vyladěná matka. Právě to, jak se matka k dítěti chová, jak na něj reaguje, je do značné míry ovlivněno jejím vztahem s otcem. Otec však zastává i přímou roli, děti na něj reagují velmi kladně a již v tomto útlém věku je otcovská role důležitá pro přijetí vlastní identity (Šulová, 2004).

Matky v období rozchodu často zintenzivňují svou péči o kojence, zatímco otec může mít pocit „odsunutí na vedlejší kolej“. To často vede k prohlubování konfliktu mezi rodiči (Špaňhelová, 2010). V jiných případech jsou rodiče natolik zaujati svými vlastními problémy, že jim nezůstává kapacita na pozorné vnímání potřeb dítěte a dítě si tak nemůže vytvářet bezpečný obraz o světě, jak o tom bylo hovořeno v první kapitole (Šulová, 2004). Důležité přitom je, aby se o dítě v tuto dobu starali oba rodiče a ono si tak mohlo vytvářet pevný vztah jak k matce, tak k otci. Rodiče by také měli dítěti pomáhat v kontaktu s tím rodičem, kterého dítě mohlo vidět křičet a být tak z jeho chování zmatené (Špaňhelová, 2010).

U **batolat** navíc hrozí nebezpečí přehlížení jejich prožívání situace v rodině, neboť ještě nejsou schopny slovně vyjádřit své rozrušení a rozčilení (Smith, 2002). Zároveň ale děti v tomto období již rozumějí krátkým souvětím, chápou obsah i význam slov. Jak bylo zmíněno již v předchozí kapitole, batolecí období je také čas, kdy se u dětí začíná objevovat hra, dítě si hraje na něco. Právě jeho fantazie může ve hře odhalovat, co všechno se děje v rodině a jak dítě danou situaci vnímá. Je tedy vhodné dětskou hru nepřehlížet, ale naopak k ní být velmi pozorný (Špaňhelová, 2010). Obecně děti batolecího věku v období kolem rozchodu rodičů hůře spí, jejich podráždění se může projevovat zvýšeným hlasem, častějším pláčem, vztekem, hněvivou grimasou v obličeji. Celkově je ohrožena jejich jistota (Smith, 2002; Špaňhelová, 2010). Úzkost dítěte zvyšuje nejen napjatá atmosféra v rodině, ale také výrazné změny v zaběhlém denním režimu, na což děti reagují velmi podrážděně (Boyan & Termini, 2011). Batolecí věk je navíc obdobím, ve kterém dítě začíná uplatňovat svou autonomii. Pokud kolem sebe vnímá harmonii, láskyplné vztahy a oporu obou rodičů, zvládá dítě nové aktivity hravě a s velkým zaujetím. Nebojí se objevovat svět, nepotřebuje dbát o vztahy kolem sebe, neboť si je jimi jisté. Pokud však je dítě ponecháváno samo sobě, je „odkládáno“ k televizi, nebo je naopak přetěžováno přílišnými aktivitami, přestane o zkoumání okolí jevit zájem. U rozcházejících rodičů opět hrozí vyšší riziko neadekvátního jednání vůči dítěti, neboť jejich pozornost je více zaměřená na sebe samé a na řešení jejich vztahu. Rodiče zároveň mohou dítě používat jako prostředek k vyřizování svých účtů, neboť, ať vědomě či podvědomě, vědí, že tím mohou druhého velmi dobře zasáhnout (Šulová, 2004).

Po celý **předškolní věk** (chápaný v celé jeho šíři) je, jak jsem již zmiňovala v předchozí kapitole, typický egocentrismus. Zároveň mají děti v tomto věku velmi „bujnou“ fantazii, takže i poměrně nevinná hádka rodičů v nich může vyvolat obavy v tom smyslu, že rodiče už se nejspíš nemají rádi a budou se chtít rozvést (Špaňhelová, 2010). Někteří autoři, např. Šulová uvádějí, že právě v předškolním věku a v dospívání zasahuje rozpad rodiny děti nejvíce. Z psychoanalytického pohledu je v předškolním věku obzvláště důležitá přítomnost obou rodičů, neboť u dítěte probíhá vývojový konflikt zaměřený na pohlavní identitu, kdy dítě musí potlačit touhu po rodiči opačného pohlaví a identifikovat se s rodičem stejného pohlaví (Josková, 2010). Jak je uvedeno na jiném místě této práce, pokud jeden z rodičů schází, bývá průběh oidipovských scénářů narušen.

Pro předškoláky jsou rodiče představiteli imanentní spravedlnosti, jsou pro dítě „*bohy*“, kteří vše dělají správně. Rodičovské hádky a naschvály, dotazování se dítěte na to, kterého z rodičů dítě upřednostňuje a vleklé rozvodové spory a s nimi spojená manipulace způsobuje v dětské psychice zmatek. Dítě neví, jak nakládat se svými emocemi, v situaci je dezorientováno (Šulová, 2011). Vyhrocené předrozvodové dohady (které se bohužel často protahují i do období po rozvodu), ve kterých rodiče očerňují jeden druhého, staví dítě do role soudce, či ho dokonce nutí říkat, kterého z nich má raději či s kým chce být, ovlivňují dítě zásadním negativním způsobem, a zanechávají vzpomínky na celý život. Komplikované vztahy nejbližších, ve kterých se dítě nedokáže orientovat, stejně jako nepřehledný žebříček hodnot je to, co přispívá k frustraci předškoláka (Šulová, 2014). Bohužel, někdy k této situaci přispívá také systém, zejména prostřednictvím soudců, kteří v některých komplikovaných rozvodových či rozchodových případech vyžadují výpověď předškolního dítěte jako důkazní materiál k tomu, aby rozhodli o nastavení porozvodového uspořádání rodiny. Obzvláště pokud je získání takové výpovědi vedeno necitlivě a neodborně.

Psychické následky se objevují ale i v období po rozchodu. Poté, co k odluce rodičů skutečně dojde, děti věří, že věci se dějí kvůli nim, bez ohledu na to, jak neuvěřitelně to může dospělým připadat. Odchod jednoho z rodičů tak dítě často přisuzuje svému zlobení, tomu, že něco rozbilo apod. Navíc je pro ně odchod jednoho z rodičů jakýmsi precedentem: jestliže mohl dítě opustit otec, může to samé udělat i matka. Důsledkem může být přehnaná fixace na rodiče, který s dítětem zůstal nebo k regresi do nižšího vývojového stádia (Smith, 2002). To se může projevat různými způsoby, například dumláním palce či až přílišným lpěním na tom rodiči, který zůstává doma (Wells, 2003). Tomuto strachu z opuštění lze předejít tím, že se nastaví pravidelné návštěvy u toho z rodičů, který z rodiny odešel a tato pravidelnost se dodržuje. Je jasné, že je zapotřebí součinnosti obou rodičů (Berger & Gravillon, 2011). Někdy se také stává, že dítě zaujme pozici „*obránce*“ jednoho z rodičů, kterého hájí a odhání od něj rodiče druhého. To může poukazovat na nepochopitelnost situace pro dítě či na jeho snahu ochránit jednoho rodiče (častěji matku) před druhým (Špaňhelová, 2010). Děti také často odmítají jíst, nebo naopak zahánějí smutek nadměrným přísunem potravy. Mohou unikat do nemoci (časté jsou stížnosti na bolesti břicha), do izolace, začít se projevovat agresivně, poruchami chování nebo smutkem či pasivitou (Šulová, 2004; Boyan & Termini, 2011).

K tomu, že jsou děti ze situace velmi zmatené, přispívá také (opět již výše zmiňovaný) fakt, že děti až do nástupu do školy nemají vyvinutý smysl pro vnímání času. Z toho důvodu je pro ně sdělení např. o tom, že tatínka uvidí za týden, nepochopitelné a neuklidní je (Smith, 2002).

U **předškoláků** v hojné míře může docházet k regresi v chování – objevuje se pomočování, dumlání palce, vysoká míra úzkosti ve chvíli, kdy se ocitnou samy. Typické jsou dále noční můry a problémy se spánkem obecně, odmítání jídla, ubývá hraní si (Pöthe, 1996). Situaci může zhoršit i nátlak na dítě, aby udrželo tajemství – věci, které se neříkají před otcem nebo naopak před matkou, před soudem, před učitelem atd. Je zřejmé, že právě tomuto tlaku je během rozchodu rodičů (a často i po něm) vystavováno velké množství dětí. Udržení nějakého významného tajemství, které se dítěte zároveň také týká, znamená pro dítě velkou zátěž, odporuje přirozené touze dítěte dělit se o tajemství a hraničí s citovým týráním dítěte. Tím, jak jsou rodiče sami zahlceni vlastními problémy, někdy nevěnují dostatek pozornosti svým dětem. Ty se pak často uchylují k nevhodnému chování, ke zlobení, jen aby přitáhly rodičovskou pozornost (Smith, 2002). Další možnou reakcí na frustraci je agrese, ať už namířená vůči sobě samému, nebo náhodná agrese vůči někomu v okolí (může se jednat o blízké osoby, ale třeba i o zvířecího mazlíčka). Méně závažným projevem prožívaného stresu může být i přehnané šaškování či chechtání (Šulová, 2014). Je vhodné, aby o situaci v rodině byli rámcově informováni i učitelé v mateřské škole, pokud ji dítě navštěvuje. Mohou pak snáze reagovat na nezvyklé, pozměněné projevy v chování dítěte a mohou tak i lépe kooperovat s rodiči (Špaňhelová, 2010).

V **mladším školním** věku děti reagují na rozchod rodičů truchlením a někteří autoři (např. Wells) zastávají názor, že právě v období mladšího školního věku jsou děti zasaženy rozvodem rodičů nejvíce. Pro děti tohoto věku, jak jsem uváděla v předchozí kapitole, jsou rodiče stále ještě velmi silnou autoritou, děti se s nimi identifikují, touží po vzájemnosti a rozpad rodiny má vliv na sebepojetí dítěte, na vnímání hodnot a norem, na vztah s širší rodinou i vrstevníky (Wells, 2003; Smith, 2004; Vágnerová, 2005). V tomto věku se děti také za rozvod svých rodičů stydí a někdy se jej snaží i skrývat a zamlčovat. Jiné děti se naopak rozvodem rodičů vytahují („*mám dva pokojíčky, dostávám dvoje kapesné*“). Lze ale s úspěchem předpokládat, že toto vytahování je spíše snahou zamaskovat své pravé pocity a způsobem, jak popřít své trápení. Zejména jedináčci a nejstarší děti mívají někdy tendenci

k odsouzení sebe samých – nebyli dost dobří, a proto se rodiče rozešli (Berger & Gravillon, 2011). Pocit viny je v rozvodové situaci častou emocí dětí (Pöthe, 1996).

I u takto starých dětí se někdy objevuje regresivní chování, děti si mohou začít opět dumlat palce, může znovu docházet k nočnímu pomočování, a to zejména u chlapců. Objevují se také nejrůznější zdravotní obtíže, děti mívají potíže se spánkem. Celkově se hůře soustředí a hůře udrží pozornost, což se velmi často odráží ve zhoršeném školním prospěchu, v nechuti do školy docházet (Smith, 2003; Matějček & Dytrych, 2002). Zhoršení školního prospěchu však často zároveň vyostřuje konflikt mezi rodiči, kteří tuto situaci obracejí proti sobě navzájem, a dítě se tak ocitá v ještě více stresujícím prostředí. Zejména chlapci na dlouhodobou frustraci reagují agresivitou a nekonformními chováními, což vede k dalším problémům jak ve škole, tak doma. U dívek změny v chování nebývají tak nápadné – jejich chování není tak nekonformní, spíše se stahují do sebe. Jejich úzkost a s ní související poruchy pozornosti se však projevují také (Matějček & Dytrych, 2002). Některé děti se stávají třídními šašky, což jim sice zprvu zajišťuje popularitu spolužáků, s postupem času je ale taková role únavná, vysmívaná a problematická ve vztahu k vyučujícím (Smith, 2004).

Dlužno říci, že ovšem existuje nemalé procento dětí, pro které je škola při rozvodu rodičů jedním z mála bezpečných prostředí a každodenní školní povinnosti jim poskytují příležitost odpoutat se od starostí s rodinnou situací (Smith, 2004).

Kromě již výše zmiňovaného smutku a pocitu viny, typických emocí pro děti v rozvodové situaci, je u těchto dětí také častěji pozorován strach. Některé děti se projevují bojácněji, více vyjadřují strach a obavy. To bývá způsobeno nepřehlednou porozvodovou situací, mnoho dětí po rozchodu rodičů musí měnit bydliště, školní kolektiv, mění se jeho denní režim. To vše dítě znejistuje. U některých dětí se objevuje popření rozvodu. Dítě odmítá přijmout fakt, že se rodiče rozešli, veškerou svou energii věnuje vymýšlením strategií, jak dosáhnout návratu rodičů k sobě. Dítě je pak „*otrokem*“ svých myšlenek, mívá problémy ve škole, v kolektivu, je méně radostné a přestává si spontánně hrát. Právě dlouhodobější absence hry, či hra, ve které se dítě zabývá neustále jen tématem rozvodu, by měla být výstražným signálem pro rodiče, že dítě rozvod nese velmi těžce (Berger & Gravillon, 2011).

Častou dětskou emocí doprovázející rozchod rodičů je vztek. Vztek je přirozenou reakcí na ztrátu a dítě vztekem aktivně protestuje proti situaci, která nastala. Dítě se často hněvá na

toho rodiče, kterého má za viníka rozvodu a to zejména tehdy, pokud mu rodič – „oběť“ o prohřešcích toho druhého často vypráví.

Po rozvodu se také někdy proměňuje role dítěte – dcera v otcově domácnosti zaujímá místo hospodyňky, syn v matčině domácnosti se stává ochráncem, kutilem, opravářem. Děti tak realizují své představy dříve, než je k tomu ten správný čas. Často se narušují i tzv. oidipovské hry. Otec se po rozvodu náhle začne vyhýbat fyzickému kontaktu s dcerou, matka se synem, neboť v domácnosti není nikdo třetí, kdo by rodiče uklidnil, že se jedná jen o běžnou hru bez sexuálního podtextu. Rozvod tak začne bránit správnému průběhu oidipovských scénářů, které, jak bylo již uvedeno výše, hrají svou roli při vytváření genderové identity (Berger & Gravillon, 2011).

Mezi psychosomatické obtíže objevující se u mladších dětí, které nejsou v psychické pohodě, patří nejčastěji bolesti břicha, nadměrná únava, infekce O.R.L. a již zmiňované poruchy spánku a noční pomočování (Berger & Gravillon, 2011; Smith, 2004; Špaňhelová, 2010). U některých dětí přetrvávají noční můry několik let, někdy se vrací i v dospělosti (Wallerstein & Lewis, 2004). Bohužel fakt, že tyto projevy souvisejí s krizovou situací v rodině, bývá někdy přehlížen a projevy dítěte jsou psychiatrizovány. To vede k další symptomatizaci dítěte namísto toho, aby se pracovalo s pravou příčinou problémů (dostupné z <http://www.ak-cochem.de/>).

Bohužel, další vztahy, které rodiče navazují, bývají v mnoha případech ještě křehčí, než předchozí manželství. Děti tak zažívají opakované odchody jim blízkých lidí, což dále oslabuje jejich životní jistotu, sebevědomí a narušuje jejich vzorce partnerského a mezilidského soužití. V longitudinální studii provedené německými výzkumníky bylo zjištěno, že nedůvěra v trvalost blízkých vztahů se objevuje u naprosté většiny lidí, kteří zažili v dětství rozvod svých rodičů. To je dále posíleno již zmíněnými opakovanými rozchody rodičů s dalšími partnery, ale i tím, že pouze zhruba 10 % dětí se cítí být v „nové rodině“ otce či matky plně akceptováno. U dětí z rozvedených rodin bylo také zjištěno, že se méně zapojovaly do herních a mimoškolních aktivit a obecně své dětství nepovažovaly za šťastné. Většina z těch respondentů, kteří byli do výzkumu zařazeni, také uvedli, že oni sami nechtějí mít vlastní děti – bojí se, že na rodičovství nejsou připraveni a svým dětem nechtějí způsobit to, co zažili od svých rodičů. (Wallerstein & Lewis, 2004).

3.1 Širší rodina a rozvod

Ačkoliv nejvýznamnější vztahy zpravidla vytváří dítě k matce a otci, pevné pouto mívá také k sourozencům a prarodičům. V českém prostředí je role prarodičů tradičně silná, prarodiče velmi často pomáhají rodičům s výchovou dětí, děti si ke svým babičkám a dědečkům zpravidla vytvářejí specifický, důvěrný vztah. Rozchod rodičů však ve velké míře zasahuje a ovlivňuje i vztahy v širší rodině, rodinnou krizí tak bývají postiženy jak vztahy s prarodiči, tak se často proměňuje i vztah se sourozenci.

3.1.1 Prarodiče

Ve chvíli, kdy je rodina dysfunkční nebo neúplná, mohou prarodiče sloužit jako náhradní identifikační vzor (Šulová, 2010). Matějček a Dytrych (1997) poukazují na fakt, že ve chvíli, kdy rodiče ve své funkci selhávají, jsou to právě prarodiče, kdo nejčastěji přicházejí první „na pomoc“. Zároveň je však podstatné podotknout, že i pro prarodiče je rozpad mladé rodiny emočně náročnou situací, prožívají v ní pocity zklamání, prohry, obavy o prosperitu dítěte i vnoučat, ale také o svou vlastní prosperitu (Matějček & Dytrych, 1997). Pokud si prarodiče však dokážou udržet odstup od konfliktní situace, kterou prochází mladá rodina, mohou svým vnoučatům nabízet neutrální půdu, ve které si děti mohou říci o pomoc, odpočinout si od vlekcoucích se sporů a kde nemusejí řešit, za kterého rodiče se postaví. Výzkum, který se zabýval otázkou, jaké konkrétní chování prarodičů dětem v rozvádějících se rodinách nejvíce pomáhá, uvádí následující aspekty: akceptující, empatické a nehodnotící chování zejména babiček; důkaz toho, že existuje partnerství, které se nerozpadlo ani po letech, „normální chování“ prarodičů; kladné hodnocení dřívějšího partnera svého dítěte, udržování bytí jen formálních styků s ním; příměst v řeči zejména u dědečků, která děti vede k tomu akceptovat situaci a vyrovnat se s ní; trpělivé a citlivé vysvětlování příčin rozvodu, reprezentace historie rodu; poskytování podpory rodičům, což se pozitivně odráží i ve vztahu k dětem (Soliz, 2008). Dobré vztahy s prarodiči, kteří jsou schopni zůstat nestrannými a nesnaží se neuváženě zasahovat do rodinného konfliktu svých dětí, jsou jedním z důležitých podpůrných aspektů, které usnadňují dětem přizpůsobení se a vyrovnání s rozvodem svých rodičů (Lussier et al., 2002). Prarodiče, kteří nejsou do sporu přímo zataženi, mají také větší možnost všimnout si změn v chování vnoučete nebo mohou upozornit své dítě, tedy rodiče, na to, s čím se jim vnouče svěřilo, jak prožívá rozvod. Prarodiče tak mohou v některých situacích hrát roli jakéhosi rodinného mediátora (Špaňhelová, 2010) nebo „vrby“, které se mohou děti bez obav svěřit (Dolejšová, 2014). V případě, že dítě zůstává s matkou, je

důležitá i přítomnost dědečka, který představuje mužský vzor a je významnějším představitelem mužského elementu než např. nový partner matky (Dytrych et al., 1981).

Bohužel, ne vždy jsou prarodiče natolik osobnostně vyzrálí, aby dokázali pozitivně působit svým zklidňujícím chováním, objektivitou, empatickým vcítěním na průběh rozvodu. V některých případech jsou to bohužel právě prarodiče, kdo již tak komplikovanou situaci ještě vyostřuje a ztěžuje. Někteří prarodiče sami podněcují rozchod páru, jiní rozchod prožívají jako zásadní životní prohru, se kterou se nedokáží vyrovnat, někteří posléze budují nezdravé aliance s „opuštěnou“ dcerou či „opuštěným“ synem, jiní vyčítají a trestají (Matějček & Dytrych, 1997).

3.1.2 Sourozenci

Mnoho párů se rozchází ve chvíli, kdy mají již více společných dětí. Pokud je mezi sourozenci určitý věkový rozestup (tedy nejsou dvojčata) a jejich vztah je poměrně harmonický, starší z nich bývá často oporou tomu mladšímu. A naopak, péče o mladšího sourozence (pokud jí není dítě přetěžováno ze strany rodičů) pomáhá zaměstnat mysl a uklidňuje i staršího ze sourozenců. Sourozenci se mohou navzájem svěřit se svými pocity, obavami, vztekem, nejsou na tuto složitou situaci sami. Jak jsem uváděla již v předchozím textu, dítě si ke svému sourozenci vytváří již brzy po narození pevnou citovou vazbu, ve chvílích, kdy rodiče příliš nefungují, se právě sourozenec může stát nejvýznamnější oporou (Shumaker et al., 2011; Dolejšová, 2014).

Z toho důvodu je nutné upozornit na nevhodnost dělení dětí mezi rodiče. I po rozvodu je vhodné zachovat sourozeneckou skupinu a vztahy mezi dětmi. Sourozenci, i když spolu někdy mohou bojovat či pociťovat žárlivost vůči sobě navzájem, vytvářejí rodinný subsystém, který je pro ně v době rodičovského rozvratu opěrným bodem. Sourozenci jsou si navzájem oporou, sourozenecký vztah je pro ně důkazem, že alespoň část jejich dosavadního způsobu života se nemění a je nadále předvídatelná. Everett přímo píše: „*Sourozenci se v této nelehké situaci navzájem potřebují. Jejich dělení způsobuje více škody než užitku*“ (Everett, 1991, str. 272).

Některé děti také kooperují ve vymýšlení způsobů, jak dát rodiče zpátky dohromady. V některých případech se však může stát, že zejména starší sourozenci ještě více zúzkostňují své mladší bratry či sestry tím, že jim vykládají neúplné, překroucené informace, zatěžují je věcmi, kterým malé dítě ještě nerozumí. Starší sourozenci tak řeší svou vlastní úzkost

a dezorientaci a neuvědomují si, že tím svému bratrovi či sestře spíše ubližují. V takovou chvíli je potřebný zásah rodičů.

Zároveň však během rozvodu může růst rivalita mezi dětmi, někdy se sourozenci podporují v naschválech vůči rodičům (Špaňhelová, 2010).

Jedináčci často prožívají rozchod rodičů hůře než děti, které mají sourozence. Častěji se u nich může objevovat pocit, že nejsou dost dobří, a proto se rodiče rozcházejí, mohou se cítit pod větším tlakem, neboť „*jsou to jediné, co rodiče mají*“. Jedináček navíc nemá blízkého spojence – sourozence, který by prožíval situaci s ním a se kterým by mohl o svých pocitech zcela otevřeně hovořit. Může tak pociťovat větší míru osamělosti, zklamání, bezradnosti. To navíc může být i realita – rodiče jsou plně zaměstnáni svými problémy, a tak si náhle s dítětem tolik nepovídají, nehrají, nevěnují mu potřebnou pozornost (Špaňhelová, 2010).

Ještě komplikovanější situace může nastat v případech, kdy se rodiče opakovaně rozcházejí s partnery a v rodině je tak skupina vlastních, „*polovlastních*“ a nevlastních sourozenců, kdy každý z nich prožívá probíhající rozchod páru jinak a má pro něho jiný význam.

3.2 Rizikové chování spojené s rozchodem

Rozvod či rozchod rodičů je velmi závažný mezník v životě dítěte. I přes to, že dle statistik se rozpad rodiny týká mnoha tisíc dětí ročně, nelze jej bagatelizovat či normalizovat, i když v některých situacích je jediným možným řešením. Pokud rozvodem skončí neustálé rodičovské hádky a konflikty, lze předpokládat, že ve finále bude pro dítě tento akt prospěšný. Spory přetrvávající ještě mnoho let po rozvodu rodičů, jsou pro dítě traumatizující a jsou to právě tyto vleklé konflikty, které jej poškozují nejvíce. Z toho důvodu se v této stati budu věnovat i doporučením, která mohou vést k lepší adaptaci a menšímu trápení dítěte.

Již v období před rozvodem děti cítí, že doma není „*něco*“ v pořádku. Děti v předškolním a mladším školním věku již mají matnou představu o tom, co je to rozvod či rozchod, bojí se, že rodiče od sebe odejdou. Je to období, ve kterém mohou děti začít somatizovat, chtějí s rodiči smlouvat o tom, aby se nerozešli, rozvodu chtějí obvykle za každou cenu zabránit. Dítě je navíc značně zúzkostňováno i tím, že neví, co bude dál. Proto je potřeba je co nejdříve

poté, kdy dojde k definitivnímu rozhodnutí, o rozchodu informovat. Informace o rozchodu by měla být úměrná věku dítěte, rodiče by ji měli podat společně, pokud možno v klidu, bez zbytečných detailů. Zároveň by však měli osvětlit i řešení budoucnosti: co se bude v příštích měsících dít, kde a s kým bude dítě bydlet, jak bude vídat druhého rodiče. Je důležité, aby rodiče zdůraznili, že ač už nechtějí žít spolu, své děti mají stále oba velmi rádi a jakožto rodiče budou fungovat společně dál (Everett & Everett, 2000).

Jak uvádím v předchozí kapitole, během procesu rozvodu bývá obvykle alespoň jeden z partnerů velmi zraněný, což zpravidla vede k pocitům zklamání, zrady, smutku a v návaznosti na to k jednání, jehož účelem je vyventilovat své osobní pocity bez ohledu na blaho dítěte. To, co rodič v danou chvíli potřebuje, bývá často přesný opak toho, co prospívá dítěti. Rodiče by tak měli potlačit své vlastní potřeby a jednat ve prospěch zájmu dítěte. Mezi základní doporučení patří zachování pozitivního obrazu druhého. To znamená nepomlouvat partnera a nedovolit to ani ostatním, podporovat vztah dítěte k druhému rodiči a nepomlouvat ani jeho nového partnera. Zároveň je krajně nežádoucí využívat dítě jako prostředek k prosazení svých zájmů, či vydírat jeho prostřednictvím druhého. Potřebné je také trpělivě dětem vysvětlovat novou situaci, podporovat je ve vyjadřování svých pocitů i obav, podporovat je i v tom, že mohou o druhém rodiči mluvit. Podstatné je i vytvoření nového harmonogramu, který bude vyhovovat všem zúčastněným a který se bude dodržovat s možností flexibilní reakce na neobvyklou situaci (Everett & Everett, 2010; Matějček & Dytrych, 1992).

Pokud rodiče upřednostní své zájmy před zájmy dítěte, mohou tím své dítě značně poškodit. Jak jsem již uváděla, kvalita vztahů s rodiči se odráží při vytváření identity jedince, jeho sebevědomí, rodiče slouží jako vzor chování pro dítě. V rodinách, kde je dítě obětí konfliktu rodičů lze spíše předpokládat pozdější výchovné i školní problémy dítěte, psychické i somatické obtíže, problémy s navázáním trvalých vztahů v pozdějším věku. Dle mého názoru se u dětí vyrůstajících v takto nepřátelské atmosféře, kde si rodiče dělají všemožné naschvály, zatahují dítě do soudních procesů, vysoce jím manipulují, při každém předávání musí asistovat policie, mohou častěji v průběhu jejich dospívání objevovat sociálně nežádoucí osobnostní charakteristiky. Smutným, a přesto častým jevem, u těchto dětí je syndrom zavrženého rodiče. Protože se domnívám, že je to významný fenomén, který často

ovlivňuje i rozhodování soudu o porozvodovém uspořádání, věnuji se mu v následující samostatné subkapitole.

3.3 Syndrom zavržení rodiče

Syndrom zavržení rodiče (někdy se používá také mírně odlišný termín syndrom zavrženého rodiče) zavedl Richard A. Gardner v roce 1985 a definuje jej následovně: *„Syndrom zavržení rodiče je porucha, která primárně vzniká v kontextu soudních sporů o svěřeni dítěte do péče. Jejím prvotním projevem je kampaň očerňování namířená proti jednomu rodiči, ačkoli není opodstatněná. Je důsledkem kombinace manipulování dítěte jedním rodičem a vlastního přispění dítěte k demonizování druhého rodiče. V případě skutečného zneužívání nebo zanedbávání dítěte jedním rodičem bývá odpor dítěte oprávněný a nenávisť dítěte nelze vysvětlovat syndromem zavržení rodiče,“* (Gardner, 2010, str. 27). Někteří autoři (např. Gjuričová, 2005) tento termín odmítají a upřednostňují slovo **„odcizení“**. Poukazují při tom na to, že se jedná o vzájemný problém způsobený nedostatečným kontaktem a komunikací. Důvodem k manipulaci s dítětem bývá snaha o posílení pozice rodiče před soudem a omezení styku dítěte s rodičem druhým (Gardner, 2010). Bohužel, v některých případech dítě odmítá jednoho rodiče, aniž by k tomuto postoji bylo nabádáno druhým rodičem. To se stává v případech, kdy chování rodiče nepůsobí na dítě bezpečně nebo kdy ho svým chováním opakovaně zklamává (Warshak, 2003). Někdy se jedná také o vyústění konfliktu loajality, kdy i bez manipulativního chování rodiče dítě přijme jeho odmítavý postoj vůči rodiči druhému (Gjuričová & Kubička, 2003).

Konflikt loajality lze zjednodušeně vyjádřit jako situaci, při které dítě musí ve svých vyjádřeních a chování neustále manévrovat mezi rodiči tak, aby se nedotklo některého z rodičů, nevyvolalo u něj hněv či smutek tím, že bude pozitivně hodnotit zážitky s druhým rodičem (například bude vyprávět vesele o právě stráveném víkendu s druhým rodičem). Pro některé děti je toto manévrování natolik náročné, že pro svou obranu vytvoří raději alianci s jedním z rodičů a druhého začnou odmítat (Amato & Afifi, 2006). Tato situace může být mylně vyhodnocená jako syndrom zavržení rodiče, což je zároveň jedna z indikací k tomu, aby soud *„poštvávajícímu“* rodiči dítě odebral (Warshak, 2003). Vzniká tak začarovaný kruh.

Děti se syndromem zavržení rodiče vyjadřují svou nenávist k jednomu rodiči pohrdáním, krutostí, absencí respektu vůči němu, hrubým chováním. Na svém rodiči nenacházejí nic pozitivního. V méně vyhocených případech se dítě rodiče straní, nechce se s ním bavit, nenavazuje oční kontakt, nezdraví ho. Typické pro syndrom zavrženého rodiče je, že dětská zloba a nenávist nejsou namířeny jen vůči rodiči samotnému, ale vůči všem, kteří k němu mají vazbu – k prarodičům, tetám, strýcům, bratrancům, ale i vůči domácím mazlíčkům. V některých případech děti vytahují i zbraně těžšího kalibru – nařknou rodiče ze sexuálního zneužití či fyzického týrání (Warshak, 2003). Dítě při tom nepocituje žádnou vinu a jeho vysvětlení, proč nechce s příbuznými mít nic do činění, i když ještě nedávno s nimi mělo blízký vztah, bývají absurdní. Děti si ale zároveň uvědomují, že se chtějí zavděčit zavrhujícímu rodiči. Proto i samy přicházejí s vymyšlenými, překroucenými příběhy. Běžné je také to, že mladší děti jsou ovlivněny i svými staršími, zavrhuujícími sourozenci (Gardner, 2010).

Warshak (2003) doporučuje, aby se rodiče, kteří u svých dětí pozorují možné rysy syndromu zavržení rodiče, nesnažili s dítětem diskutovat a přesvědčovat ho o své nevině. Daleko účinnější je trávit s ním čas kvalitně, tak aby dítě cítilo zájem a lásku a neustávat ve styku s dítětem ani ve chvíli, kdy opakuje, že na návštěvu jít nechce, přitom k tomu nemá zvláštní důvod.

Na soudcích, sociálních pracovnících a psychologích pak leží nelehký úkol – rozpoznat, zda se jedná o syndrom zavržení rodiče, a tudíž je podstatné snížit vliv manipulujícího rodiče, anebo zda dítě má pádné důvody k tomu, proč se nechce s druhým rodičem stýkat. Chybné posouzení může vést buď k naprostému odcizení s jedním z rodičů i s dalšími příbuznými z jeho strany, nebo naopak může docházet k nucení dítěte k častějšímu styku s rodičem, který pro dítě není bezpečný. Na tento fakt poukazují kritici této teorie, kteří tvrdí, že i osobnost zavrženého rodiče hraje roli – milujícího, dobře fungujícího rodiče děti zavrhnou jen obtížně. Zároveň tvrdí, že tato koncepce diskriminuje ženy a bývá často zneužívána při soudních sporech (Trampotová & Lacinová, 2015).

Je nutné upozornit na fakt, že dítě pohybující se v nesvářeném prostředí mezi rodiči je vystaveno náporům konfliktů, protichůdných informací a emocí, vyslovených i nevyslovených očekávání a přání rodičů, včetně očekávání loajality dítěte. Tlak na psychiku dítěte tak může být nesnesitelný a dítě může volit různé formy úniku, mezi něž patří i ty výše nastíněné.

V této kapitole jsem se pokusila shrnout základní problémy a fenomény, které se pojí s rozvodem či s rozchodem rodičů. Nastínila jsem, že velkým tématem je zachování pocitu jistoty a bezpečí dětí, které jsou rodičovským rozchodem ohroženy. V ideálním případě by rodiče měli vzájemně spolupracovat, snažit se dítě nezatahovat do svých sporů a být pro něj oporou. Často se tak však neděje. Pokud rodiče nemohou najít shodu ohledně porozvodového uspořádání, musí tuto situaci rozhodnout soud ve spolupráci se sociálními pracovníky a často i psychology. Faktické řešení a nastolení pro dítě přijatelných podmínek je však záležitostí rodičů a otázkou jejich rodičovské odpovědnosti a vyzrálosti. Právě tomuto tématu – procesu o rozhodování svěřením dítěte do péče rodičů po jejich rozchodu se věnuji v dalších částech práce.

4 Proces rozhodování o porozchodovém uspořádání

Jak bylo řečeno již v předchozích kapitolách, rodiče by se měli při rozchodu snažit hledat shodu ohledně následného nastavení pravidel tak, aby vyhovovala potřebám a zájmům dítěte a zároveň byla reálně uskutečnitelná i v nové, porozchodové situaci. Ve chvíli, kdy rodiče nejsou schopni k takové shodě dojít, musí jim v tom pomoci OSPOD jakožto opatrovník dítěte a soud, který o celé záležitosti rozhodne. Nezřídka bývají k situaci přizváni i psychologové – dětští, rodinní či soudní znalci nebo mediátoři. Pokud rodiče neprojevují vůli dohodnout se, nebo dokonce ještě záměrně (ať už k tomu mají důvody jakékoliv) přilévají oleje do ohně, může být celý proces velmi vleklý, vysilující a nepřehledný. Alarmující při tom je, že po celou tuto dlouhou dobu (může se jednat o mnoho měsíců) jsou do situace plně zapojeny děti. Jsou opakovaně dotazovány sociálními pracovníky, soudci, advokáty, psychology – ne jen proto, že s nimi tyto orgány potřebují mluvit, ale mnohdy jsou to právě rodiče, kdo dítě k těmto odborníkům opakovaně přivádí, aby jim řeklo svůj názor, uvedlo nedostatky v péči druhého rodiče. Děti jsou často svědky vzájemného obviňování se rodičů u soudu. Do té doby, než soud vydá konečné rozhodnutí, žijí v jakémsi provizorním rodinném uspořádání, které může být velmi odlišné od toho, které určí soud. Při vymáhání styku s dítětem nebo k předávání dítěte jeden z rodičů nezřídka volá policii. Stávají se i případy, kdy dítě svědčí před policií při vyšetřování jednoho z rodičů za situace, kdy druhý z rodičů vznesl nějaké obvinění, nebo došlo k domácímu násilí. Za takovéto situace je velmi náročné zjistit skutečný názor a přání dítěte. Necitlivé uplatňování jeho „*práva na vyjádření názoru a přání*“ stejně jako „*právo na obeznámení se skutečnostmi, které se ho dotýkají*“ se tak často obrací proti psychice dítěte a vede k jeho nadbytečné psychické zátěži. Myslím si, že právě tento zdlouhavý a vysoce psychicky náročný proces, je pro zdravý vývoj dítěte silně ohrožující a proto mu věnuji následující část své práce.

4.1 Rodičovská odpovědnost z právního hlediska

Rodinné právo, dříve upravené v Zákoně o rodině, je v dnešní době součástí občanského zákoníku. Z této právní normy vybírám do své diplomové práce ta ustanovení, která považuji vzhledem k zaměření práce za nejpodstatnější.

Klíčovým pojmem je rodičovská odpovědnost. Ta zahrnuje práva a povinnosti rodičů ve vztahu k dítěti, jež spočívají dle §858 NOZ „*v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho*

zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.“

Rodičovská odpovědnost náleží stejně oběma rodičům. Výjimky upravuje zákon.

Občanský zákoník §884 říká, že rodiče mají zásadní úlohu ve výchově dítěte a mají mu jít příkladem, zejména v oblasti způsobu života a chování v rodině.

Paragraf 885 dále upravuje vztah dítěte k partnerům rodičů a to následovně: *„Pečuje-li o dítě jen jeden z rodičů, podílí se na péči o dítě a jeho výchově i manžel nebo partner rodiče dítěte, žije-li s dítětem v rodinné domácnosti. To platí i pro toho, kdo s rodičem dítěte žije, aniž s ním uzavřel manželství nebo registrované partnerství, žije-li s dítětem v rodinné domácnosti.“*

Legislativní úprava rodinného práva musí být v souladu s **Úmluvou o právech dítěte**, což je mezinárodní dokument, který se ČR zavázala dodržovat. V tomto předpise je opět zdůrazněná povinnost jednat v zájmu potřeb dítěte. Je zde podtrženo, že jsou to právě rodiče, kdo mají nejzásadnější vliv na výchovu dítěte a že právě oni by měli jít svým jednáním příkladem. Dále je v dokumentu zakotveno právo na vyjadřování názoru dítěte a také právo na udržování kontaktu s oběma rodiči.

4.2 Rodičovská odpovědnost z psychologického hlediska

Byť se pojem „*rodičovská odpovědnost*“ nejvíce používá v souvislosti s právní problematikou, má samozřejmě také svou psychologickou stránku. Rodičovská odpovědnost v sobě především zahrnuje složky péče a ochrany dítěte – a to jak po materiální stránce, tak po stránce citové a výchovné. Výše citovaná Úmluva o právech dítěte hovoří o tom, že rodiče mají povinnost své dítě rozvíjet, připravovat ho na budoucí dospělý život a upevňovat v něm hodnoty dané společností. Dítě má právo na život v podmínkách, které mu dodávají sebejistotu, zabezpečují jeho důstojnost a rozvíjejí jej po duchovní, sociální i morální stránce.

Rodičovská odpovědnost tak v sobě z psychologického hlediska skrývá tyto proměnné: zabezpečit jisté a stabilní prostředí pro dítě po celou dobu jeho dětství, takové, které bude mít pozitivní vliv na formování identity dítěte a na všestranný pozitivní rozvoj jeho osobnosti.

Upevňování vztahu dítěte s oběma rodiči i s dalšími rodinnými příslušníky. Komunikaci s dítětem na úrovni, které dítě rozumí. Braní ohledu na potřeby dítěte, na jeho přání a názory.

Rodičovská odpovědnost se samozřejmě nejsnáze naplňuje ve funkčních, kompletních rodinách. Tam, kde rodiče mají vztah založený na vzájemném respektu a kooperaci, kde mohou jít svým dětem příkladem. Ve vztahu, kde se mohou vzájemně podporovat, ale zároveň mají možnost diskutovat o svých představách o výchově dítěte.

V rodinách, kde dochází k rozpadu rodičovské dvojice, je daleko složitější a náročnější dostat rodičovské odpovědnosti v plném slova smyslu. Rodiče musejí korigovat své zjitřené emoce, aby mohli plnit nejen svá práva, ale také povinnosti spojené s výchovou dítěte.

Péčí a ochranou dítěte se totiž, jak jsem již uváděla, nerozumí jen materiální zabezpečení dítěte, ale také jeho citový a sociální rozvoj, utváření hodnotového žebříčku, celkové budování zdravé identity dítěte. Domnívám se, že rodiče, jejichž rozchod provázejí bouřlivé scény, případně manipulace dítěte proti bývalému partnerovi či případné utváření koalice s dítětem proti druhému rodiči, obdobně jako ti, kdo následně utvářejí jen přechodné vztahy a neuváženě seznamují dítě s dalšími a dalšími partnery, svou rodičovskou odpovědnost v pravém slova smyslu nenaplňují. Ve chvílích, kdy je k předávání dítěte volána policie nebo dochází k fyzickým či verbálním atakům, jistě není zachován pocit bezpečí a jistoty pro dítě, ani důstojnost dítěte, ani mu nejsou předávány potřebné modely chování. Pöthe (1996) takové chování přímo označuje za psychické ubližování dítěti ze strany rodičů.

4.3 Rozvod a rozchod rodičů z právního hlediska s ohledem na nezletilé děti

Již v úvodu této práce konstatuji, že v ČR se rozvádí a rozchází stále více rodičovských párů a v souvislosti s tím vyvstává i nutnost řešení celkové rodinné situace.

Dle ustanovení občanského zákoníku může být manželství rozvedeno tehdy, je-li soužití manželů trvale a hluboce a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení. Zákon však pamatuje i na zájmy dětí – pokud by rozvod měl jít proti zájmu nezletilých dětí, soud nemusí manželství rozvést. Soud manželství nerozvede do té doby, dokud není rozhodnuto o úpravě poměrů dítěte v době po rozvodu rodičů, tzn., že před rozhodnutím

soudu o rozvodu musí být pravomocně rozhodnuto o tom, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat.

Při rozhodování o poměrech dítěte v době po rozvodu rodičů musí soud brát zřetel na zájem dítěte. Ve svém rozhodování bere v úvahu nejen vztah dítěte ke každému z rodičů, ale také jeho vztah k sourozencům, popřípadě i k prarodičům. Posuzuje také výchovné schopnosti a možnosti rodičů. Pokud se rodiče na porozvodovém uspořádání dohodli, soud může jejich dohodu schválit, pokud není v rozporu se zájmy dítěte. Soud do ní obvykle zasahuje jen tehdy, jde-li zřetelně proti zájmům dítěte.

Při rozhodování o formě péče po rozvodu soud rozhoduje tak, aby rozsudek odpovídal prospěchu dítěte. Soud přitom bere ohled na *„osobnost dítěte, zejména na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje,“* (§907 NOZ). Soud dále bere v potaz i právo dítěte na *„péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, pokud je svěřeno jen jednomu z nich, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti, dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem“* (§907 NOZ).

Z právního hlediska je důležitý §875 týkající se zvláštních ustanovení o výkonu rodičovské odpovědnosti. Zde je ve druhém odstavci uvedeno, že: *„před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, sdělí rodiče dítěti vše potřebné, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o dané záležitosti a rodičům jej sdělit; to neplatí, není-li dítě schopno sdělení náležitě přijmout nebo není schopno vytvořit si vlastní názor nebo není schopno tento názor rodičům sdělit. Názoru dítěte rodiče věnují patřičnou pozornost a berou názor dítěte při rozhodování v úvahu.“*

4.4 Formy porozvodové péče

Při rozchodu rodičů je nutné, jak je již uvedeno výše, vyřešit otázku porozchodového uspořádání poměrů dítěte a péče o něj. Zhruba do 90. let minulého století se v českém prostředí vycházelo z myšlenky, že dítě patří k matce, a tak se děti v naprosté většině případů svěřovaly do výlučné péče matky s tím, že otce dítě pouze několikrát v měsíci navštěvovalo. Od 90. let ovšem v našem prostředí dochází ke zrovnoprávnění mužů–otců a více se využívá i jiných forem porozchodového uspořádání.

Porozchodové uspořádání poměrů dítěte po rozchodu rodičů může mít tři formy:

- **výhradní péče jednoho z rodičů** – v takovém případě dítě žije s jedním z rodičů a druhého pouze navštěvuje. Běžně soud šíří styku neupravuje, pouze pokud rodiče nejsou v tomto ohledu schopni dohody, upraví styk dítěte s rodičem soud.
- **střídavá péče** – při tomto uspořádání dítě pobývá střídavě u jednoho i druhého rodiče. Nejčastěji se praktikuje střídání prostředí po týdnu, řídčeji po 14 dnech či měsíci. Vyskytují se však i jiné periody střídání. Střídání je jasně časově vymezeno.
- **společná péče** – tato forma se blíží střídavé péči, avšak není pevně vymezeno, v jakých intervalech dochází ke střídání ani není vymezen podíl péče u žádného z rodičů, předpokládá se dohoda rodičů. Tato forma bývá využívána zejména tehdy, pokud rodiče i po rozchodu stále sdílejí jednu domácnost a jsou schopni vzájemné komunikace a kooperace.

Každá z forem porozchodového uspořádání přináší určité klady i zápory. Zjednodušeně lze říci, že výhradní péče jednoho z rodičů by měla dítěti poskytovat větší stabilitu prostředí, ve kterém vyrůstá. Zároveň je zde však větší riziko ztráty blízkého vztahu a odcizení s druhým rodičem. Střídavá péče naopak přináší možnost zachovat blízký vztah s oběma rodiči, ovšem za cenu možné vykořeněnosti a destabilizace. Zatím se jen vzácně vyskytuje varianta, kdy děti zůstávají ve stejné domácnosti a rodiče se u nich střídají. Společná péče by pak měla být jakýmsi ideálem, ve kterém jsou rodiče schopni domluvit se ohledně všech rodičovských témat a dítě i přes rozchod rodičů vyrůstá ve stabilním prostředí s širokým stykem s oběma rodiči (Pavlát, 2012).

Výhody střídavé péče bývají vyzdvihovány zejména různými organizacemi sdružujícími otce. Mezi nejznámější autory prosazující prospěšnost střídavé péče se řadí Warshak, z českých

autorů například Bakalář. Naopak odpůrci střídavé péče varují před destabilizací prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Z autorů varujících před střídavou péčí lze uvést například Klimeše.

Obecně se uvádí, že střídavá péče není vhodná do tří let věku dítěte, přičemž někteří odborníci posouvají tuto věkovou hranici na 7–8 let (toto doporučení vychází samozřejmě z vývojové psychologie, teorie *attachementu* a potřeby stabilního prostředí) a neměla by být prosazována u konfliktních rodičů, kteří nejsou schopni dohodnout se ani ohledně základních rodičovských otázek. V takových případech se totiž dítě může stát nástrojem a zbraní proti druhému rodiči a ocitá se uprostřed bitevního pole. Střídavá péče se nedoporučuje ani tehdy, bydlí-li rodiče od sebe příliš daleko, či pokud je jejich sociálně-ekonomická situace významně odlišná. Kontraindikací pro střídavou péči je pak samozřejmě to, pokud jeden z rodičů jasně nesplňuje rodičovské kompetence (užívá návykové látky, týrá dítě apod.) (Pavlát, 2012).

Naopak výlučná péče není vhodná tehdy, pokud hrozí riziko, že rezidenční rodič bude mařit styk dítěte s nerezidenčním rodičem či ho proti němu bude manipulovat. Judikatura sice pamatuje na případy, kdy rodič maří možnost kontaktů druhého rodiče s dítětem a cílí na narušení jejich vztahu. V takovém případě je možné ze strany soudu přistoupit i ke změně výchovného prostředí. Jedná se však vždy o velmi citlivou otázku, která může dítě zasáhnout, proto se takový přístup příliš nevyužívá.

Klimeš (2013) zároveň poukazuje i na druhou stranu mince – situaci, kdy je soudem nařízen styk dítěte s rodičem, který je pro dítě ohrožující. Tvrdí, že až v 10 % rozvodů by bylo na místě zakázat styk dítěte s jedním z rodičů, popřípadě dítě ke styku nenutit přes jeho vůli. Jako alarmující uvádí současnou praxi, kdy soudy rozhodují o prospěšnosti styku s rodičem na základě závěrů psychiatrického vyšetření provedeného soudním znalcem. Pokud znalec neprokáže psychiatrické narušení, soud apriori považuje tohoto „zdravého“ rodiče za vhodného ke styku. A to bez ohledu na jeho závadové chování, které se často projevuje právě mrzačením psychiky dětí v porozvodových bojích. Autor upozorňuje na to, že lidé, kteří upřednostňují svou vlastní touhu po odvetě a válčení s bývalým partnerem před zájmem dítěte, mívají narušený žebříček hodnot a motivací, což je pro dítě a jeho zdravý vývoj ohrožující.

4.5 Proces rozhodování o porozvodovém uspořádání v praxi

Rozvod manželství, ze kterého se narodily děti, má svá vlastní pravidla zakotvená v zákoně, zejména v Občanském zákoníku, Občanském soudním řádu a Zákoně o zvláštních řízeních soudních. Na některá z ustanovení jsem upozornila již v kapitole předcházející. Řízení o rozvodu lze zahájit jen na návrh jednoho z rodičů případně na jejich společný návrh. Základní podmínka, která musí být splněna, aby mohlo být manželství rozvedeno, je tzv. úprava poměrů dítěte. Řízení o rozvodu tak musí předcházet pravomocné rozhodnutí o tom, kdo bude dítě po rozvodu vychovávat, resp. jak bude každý z rodičů o dítě pečovat, a zároveň rozhodnutí o vyživovací povinnosti rodičů vůči dítěti.

Jak je již uvedeno na jiném místě této práce, dítě může být svěřeno do společné či střídavé péče nebo do výhradní péče jednoho z rodičů. S výjimkou společné péče se standardně rozhoduje i o výši vyživovací povinnosti, kterou bude rodič vůči dítěti plnit. Obvykle se neřeší otázka rozsahu styku dítěte s rodičem a to ani v případě, že je dítě svěřeno do péče jen jednomu z nich. Soud má zákonnou povinnost vést rodiče k nalezení smírného řešení a v zájmu tohoto je oprávněn uložit rodičům i účast na mimosoudním smířčím nebo mediačním jednání či nařídít setkání s odborníkem v oboru dětské psychologie. Předpokládá se, že rodiče se v této otázce dohodnou. V situacích, kdy je z průběhu řízení patrné, že rodiče evidentně nejsou schopni se v tomto bodě dohodnout, je však v zájmu dítěte provést úpravu i v tomto ohledu (§891 NOZ).

Řízení o úpravě výchovy a výživy dítěte, případně o rozsahu styku nerezidenčního rodiče s dítětem, může mít v jednotlivých případech velmi rozdílný průběh. Od schválení předložené dohody rodičů po dlouhotrvající řízení s rozsáhlým dokazováním, v rámci kterého se vyslychají svědci, provádí se opakované pohovory s rodiči i dětmi pracovníky OSPOD, soudci, psychology i soudními znalci. Neshody mezi rodiči se mohou týkat všech oblastí rozhodování nebo jen některé z nich. Stává se, že rodiče jsou schopni se (alespoň na počátku) domluvit na formě výchovy nikoli však v otázce výše částek výživného a následně se na základě této neshody rozšíří spor i do oblasti úpravy péče rodiče o dítě.

Soudní řízení tak podle charakteru případu může být ukončeno po jednom jednání, ale může také trvat měsíce, případně i roky. Dokud není skončeno, nelze manželství rozvést. V těchto situacích se proto ještě obvykle rozhoduje o úpravě poměrů dítěte i pro dobu do rozvodu

manželství. Někdy je nutné v průběhu řízení vyřešit situaci alespoň dočasně, zejména v situacích, kdy by hrozila nějaká újma dítěti, jako příklad lze uvést ohrožení výživy dítěte, pokud se některý z rodičů na ní nepodíli, nebo ztráta kontaktu s některým z rodičů. V takových případech lze rozhodovat tzv. předběžným opatřením. Toto dočasné, dá se říci provizorní, opatření však nesmí předjímat rozhodnutí ve věci samé. V konečném výsledku se úprava situace dítěte v rozsudku po ukončení řízení může od rozhodnutí o předběžném opatření výrazně lišit.

Vzhledem k tomu, že otázky procesního řízení soudu nejsou předmětem této práce a jsou uvedeny zejména pro přiblížení komplikované rodinné situace, ve které se dítě ocitá a která působí na vývoj jeho osobnosti, nezabývám se jimi do podrobností. Přesto však považuji za vhodné je uvést, protože právě délka, náročnost a komplikovanost tohoto procesu se výrazně promítá do rodinné situace, postavení a zatížení dítěte. V průběhu celého řízení je totiž dítě účastníkem nejen po právní stránce, ale i po stránce faktické, kdy se může stát obětí ovlivňování, manipulace a zneužívání jeho „*práva k vyjádření názoru*“. To ho může vystavit nepřiměřenému tlaku, zejména je-li opakovaně necitlivě či neodborně vyzýváno k vyjádření názoru, se kterým z rodičů chce nadále být, a tím je vystaveno zátěži rozhodování, přejímání neúměrné odpovědnosti i tlaku emocí rodičů.

§471 NOZ sice ukládá soudu povinnost ve věcech péče o nezletilé rozhodnout s co největším urychlením, ale v praxi zůstává toto ustanovení často jen na papíře. Nelze však říci, že se tak děje jen z viny soudů. Na protahování jednání se podílí z velké míry rozsáhlé dokazování, lhůty zainteresovaných znalců, velmi často i sami účastníci.

4.6 Cochemská praxe

Cochemská praxe, někdy též označována jako „*cochemský model*“ je pojem, který označuje interdisciplinární spolupráci profesí zabývajících se záležitostmi dětí a klade si za cíl polidštit rodinné právo a zmírnit dopady rozkolu rodiny na její členy. Tento model vznikl v letech 1992 a 1993 v německém regionu Cochem-Zell v rámci konferencí, které se zabývaly vzájemným nahlížením odborníků z těch organizací, které se zabývají rozvody. Odborníci různých profesí (sociální pracovníci, soudci, advokáti, psychologové) zde vůči sobě navzájem vnesli značnou kritiku, která se však přetavila v myšlenku vzájemné užší spolupráce (Rudolph, 2010).

V cochemské praxi jde o to, že všechny instance, které jsou zapojeny do rozhodování o porozvodovém uspořádání, spolu úzce spolupracují, snaží se svým postupem nestupňovat napětí mezi znesvářenými bývalými partnery. Je kladen důraz na to, aby rodiče převzali společnou zodpovědnost za porozvodovou situaci a nenechávali vše na soudech, sociálních pracovnících, advokátech a psychologích. Ačkoliv cochemská praxe vznikla kvůli potřebám německých rodin a v mezích německého rodinného práva, domnívám se, že situace v České republice se od té německé v mnoha ohledech příliš neliší.

Rudolph (2010) poukazuje na to, že při klasickém postupu se zneprátení rodiče čím dál tím více navzájem zraňují, jejich boj se zostřuje a to se samozřejmě odráží i do situace dítěte. Advokáti obvykle spíše upřednostňují zájmy klienta před zájmy dítěte, jejich vyjádření bývají taková, aby poukázala na nekompetentnost druhého rodiče, a tím byla zvýšena šance, že jejich klient soud vyhraje. Tato vyjádření vyprovokují protiútok druhé strany a boj získává na intenzitě. Stejně tak psychologické znalecké posudky jsou v běžné praxi využívány k tomu, aby bylo řečeno, který z rodičů je osobnostně více způsobilý k výchově dítěte. Zjištění těchto posudků pak opět bývá hojně využíváno k napadání protistrany, což je značně zraňující, dehonestující a vyvolávající další napětí. Tomu všemu přihlížejí sociální pracovníci, kteří fungují spíše jako „rozhodčí a dozorčí“ než jako neutrální strana, u které lze hledat dohodu obou rodičů.

Situaci nepřispívá ani to, že i vztahy mezi jednotlivými organizacemi, které jsou v rozvodu zainteresovány, bývají napjaté, a to zejména platí mezi advokáty a sociálními pracovníky.

Toto vše se samozřejmě promítá do situace dítěte, které se ocitá uprostřed „*bojové situace*“, ve které rodiče často zapomenou na pocity a potřeby jejich dítěte a soustředí se pouze na „*boj s protivníkem*“ a na svou vlastní „*výhru*“. Dítě je předváděno před různé odborníky, aby řeklo „*svůj*“ názor, aby sdělilo, s kterým z rodičů chce být, aby dosvědčilo nekompetentnost toho kterého rodiče.

Cochemská praxe si klade za cíl tato slabá místa v rozvodovém procesu minimalizovat, přesunout zodpovědnost za blaho dítěte na rodiče a motivovat je ke spolupráci a zaměřením se na potřeby dítěte a upozadění svých vlastních pocitů křivdy či zášti vůči bývalému partnerovi.

Na základě konvence uzavřené v Cochemu tak každá odborná profese i instituce převzala ve vztahu k ostatním určité závazky. Advokáti tak přijali dohodu, že v soudních řízeních

o svěření dítěte do výchovy či o šíři styku s dítětem nebudou realizovat ani sledovat žádné konfliktní strategie. Výjimkou je pouze úvodní podání, které se ovšem omezí pouze na věcný popis situace. Nevyměňují se žádná písemná vyjádření a to z toho důvodu, aby byl dán větší prostor ústnímu a osobnímu jednání.

Soudy přijaly závazek, že spory o děti dostanou nejvyšší prioritu, čímž se výrazně zrychlil celý proces jednání. Rychlé jednání soudu je důležité proto, že děti potřebují stabilní prostředí bez dlouhé nejistoty o dalším uspořádání. Navíc je jejich vývoj velmi dynamický a např. přerušení styku s jedním rodičem na delší dobu vede u malých dětí k trvalému odcizení. U soudu se také začíná v „*bodě nula*“, bez odpovědí koncipovaných advokátem. Rodiče tak mají možnost přednést své představy zároveň. Ačkoliv tato situace často vyústí v hádku, vede k rozkrytí skutečných motivů rodičů i k potřebné ventilaci emocí před odborným publikem.

Odbor péče o dítě se zavazuje k intenzivnímu navázání kontaktu s rodinou ještě před zahájením soudu. Na druhou stranu i on je osvobozen od vypracovávání písemných zpráv a soustředí se především na hledání dohody mezi rodiči.

Pokud se nepodaří řešení najít, je kontaktována psychologická poradna. Ta se také zavazuje k tomu, že rodičům nabídne termín bezodkladně, nejpozději do čtrnácti dnů.

V některých případech je potřeba oslovit také soudní znalce. Oproti běžnému postupu se soudní znalci nezaměřují tolik na zkoumání osobnostních rysů toho kterého rodiče, ale na hledání řešení situace. Rodiče jsou podporováni i v tom, aby využili možnosti mediace (Rudolph, 2010).

Konkrétnímu srovnání české a německé situace v oblasti rodinného práva a možnostech využít Cochemskou praxi v českých podmínkách se věnuje např. Rogalewiczová (2012).

5 Shrnutí teoretické části

V předchozích kapitolách jsem se zabývala vývojovou psychologií dítěte se zaměřením na jeho potřeby a také na to, jakou roli hrají v jeho vývoji rodiče i širší rodina. Představila jsem charakteristiky jednotlivých vývojových stadií a také jsem se zaměřila na proměnu mateřské a otcovské role v souvislosti s vytvářením identity dítěte a zráním jeho osobnosti.

Podstatnou část jsem věnovala problematice rozchodu rodičů a jeho průběhu, jeho jednotlivým fázím i příčinám. Tomuto tématu jsem věnovala celou jednu kapitolu. Zabývala jsem se v ní nejen otázkou, jak dítě prožívá rozpad rodiny, ale také jeho reakcemi a zejména vlivem na jeho vývoj a možnostmi eliminace negativního vlivu rodičovského rozchodu. Na tuto kapitolu jsem navázala částí věnovanou tomu, jak dítě prožívá rozpad rodiny, jak na něj reaguje, jaký má vliv. Upozornila jsem i na nejzávažnější rizika spojená s rozchodem rodičů, konkrétně na úskalí syndromu zavrženého rodiče či konflikt loajality.

Poslední velkou kapitolou teoretické části je oddíl věnovaný sociálně-právnímu pohledu na rozchod rodičů. Představila jsem zde jednotlivé možnosti porozchodového uspořádání, jejich výhody i rizika. Seznámila jsem čtenáře s pojmem rodičovské odpovědnosti, a to jak z právního, tak psychologického hlediska. Neméně důležitá je i část, ve které představuji průběh rozhodování o porozchodovém uspořádání. S ohledem na poznatky o dopadu nezvládnutého rodičovského konfliktu na psychiku dítěte jsem považovala za vhodné zařadit také subkapitolu věnovanou cochemskému postupu.

V této závěrečné části bych chtěla zmínit, že při studiu literatury a získávání poznatků a jejich zpracování nebylo možné nezaznamenat, že některá základní zjištění se objevují opakovaně a u různých autorů. Jedná se zejména o tvrzení, že dítě potřebuje pro pozitivní rozvoj stabilitu, pocit bezpečí, předvídatelnost. Každý z rodičů mu přináší jinou životní zkušenost, poskytuje mu jiné vzory. Funkční rodičovská dyáda je tedy základním stavebním kamenem pro správný rozvoj dítěte.

To neznamena, že pokud rodiče nejsou schopni udržet společný funkční vztah, dítě se bude vyvíjet špatným směrem a nevyroste z něj dobrý člověk. Domnívám se ale, že má vstup do života poněkud komplikovanější, ztížený a je možné, že si do života ponese některé aspekty, kterých jsou děti z funkčních, harmonických rodin ušetřeny.

To, nakolik se rozchod rodičů dítěte dotkne, však závisí i na dalších činitelích. Jednoznačně záleží na osobnosti dítěte, avšak to je téma, které by vydalo na samostatnou publikaci. Já se ve své práci zaměřuji více na otázku, jak je dítě ovlivněno průběhem rozchodu rodičů a následným porozchodovým rodinným uspořádáním.

Zde se dostáváme k druhému slovnímu spojení, které se mou prací prolína častěji: zájem dítěte a ohled na potřeby dítěte. Tímto slovním spojením se nejvíce argumentuje při rozhodování o porozchodovém uspořádání rodiny, při výběru výchovného prostředí pro dítě. Myslím si, že nejzákladnější potřebou dítěte je již zmiňovaná stabilita, bezpečí, citové přijetí, předvídatelnost chování pečujících osob. Rodiče by měli mít na zřeteli především řešení, které je dobré pro dítě, i za cenu, že sami své vlastní potřeby do jisté míry omezí. Bohužel, mnozí rodiče prosazují takové řešení, které sleduje v první řadě jejich potřebu či přání (přání mít dítě co nejvíce pro sebe, touhu potrestat druhého rodiče apod.) před potřebou dítěte. Důsledkem toho je prosazování své představy o budoucím uspořádání poměrů, kdy každý z nich chce mít dítě svěřené do své péče, a pokud to není dosažitelné, tak mít dítě alespoň „*napůl*“, tj. do péče střídavé.

Je smutným faktem, že děti jsou svěřovány i do takové střídavé péče, kterou si jeden z rodičů prosadil i přes to, že dítě musí každý týden cestovat několik set kilometrů, měnit dětský kolektiv, přizpůsobovat se co týden úplně odlišnému výchovnému prostředí. A to třeba celé své dětství. Neméně bezohledné je chování, kdy jeden z rodičů brání styku s druhým rodičem a zcela vědomě ničí vztah dítěte k otci či matce.

Takové chování bývá obvykle doprovázeno manipulací dítětem, kde jej rodiče používají jako zbraň proti druhému, pomlouvají se navzájem, při setkání se atakují verbálně či fyzicky, opakovaně dítě přivádějí k sociálním pracovníkům, aby sdělilo, u koho chce dítě být a vylíci negativita v chování druhého rodiče. Apelují na povinnost příslušných orgánů vyslechnout dítě a právo dítěte vyjádřit svůj názor. Bohužel rodiče si nechtějí připustit, že tímto způsobem ničí sebevědomí i morální hodnoty svého dítěte, nenaplnují svou rodičovskou odpovědnost a jejich chování hraničí s týráním dítěte.

Vliv na další vývoj situace mají i další zúčastnění – psychologové, soudci, advokáti, sociální pracovníci případně mediátoři. Sociální pracovníci se v roli kolizních opatrovníků setkávají s rodiči i dětmi přímo, jsou s nimi často v intenzivním kontaktu. Proto se v empirické části

snažím zjistit, jaká doporučení by dali rodičům sociální pracovníci, kteří se s rozcházejícími rodiči setkávají denně a vidí případy jak párů, které dbají na to, aby jejich rozchod byl pro dítě pokud možno co nejméně bolestný, tak i těch, kteří vyvolávají zákopové války, a ohled na dítě se vytrácí. Zároveň si kladu i otázku jakou roli hrají, či by mohli hrát, psychologové v těchto situacích, kde je možný prostor pro zlepšení, v jakém směru rodiče edukovat a ovlivňovat. Sociální pracovníky vnímám jako odborníky, kteří si musejí zachovat objektivitu a jsou povinni brát se za zájem dítěte. Jsem si vědoma toho, že společností jsou často vnímáni rozporuplně, nicméně se domnívám, že jejich postřehy jsou velmi cenné, přínosné a je prospěšné jejich zkušenostem naslouchat.

Jistě by bylo přínosné zahrnout do výzkumu také další odborníky, ať už z řad dětských psychologů, soudních znalců, soudců či učitelů. Také sami rodiče a zejména děti by měli k tématu mnoho co říci. Bohužel, rozsah práce neumožňuje zahrnutí všech těchto skupin. Téma je navíc natolik citlivé, že při jednání s odborníky je vždy nutné řešit také otázky ochrany osobních údajů nejen jejich, ale i klientů.

To samé se týká práce s dětskými respondenty – souhlas rodičů by byl naprostou nezbytností, přičemž u komplikovaných případů by bylo velmi pravděpodobné, že by oba rodiče souhlas nespokytli. Navíc zde do popředí vystupuje i etická otázka – bylo by vhodné děti vystavovat další osobě, která s nimi bude rozebírat jejich aktuální rodinnou situaci?

6 Empirická část

6.1 Výzkumný záměr a otázky

Po vytvoření teoretického základu přistupuji k vlastnímu výzkumu. Jsem si přitom vědoma šíře a obsáhlosti problematiky a také toho, že prožívání a nahlížení na řešení dané situace je značně individuální a je ovlivněné mnoha proměnnými. Hlavním těžištěm výzkumu je kvalitativní analýza dat, která byla získána rozhovory s odborníky, kteří se danou problematikou zabývají.

V teoretické části jsem se zabývala vývojovou psychologií, tím, jaké má dítě v různých vývojových etapách potřeby, v čem se liší otcovská a mateřská role a také tím, jakým způsobem může rozchod rodičů na dítě působit s ohledem na jeho věk.

Dále jsem se věnovala také praktickým stránkám rozchodu rodičů, nastínila jsem legislativní úpravu, možnosti porozchodového uspořádání rodiny a jejich možné výhody i úskalí.

Cílem práce je zmapovat situaci v ČR v tomto ohledu a na základě jak teoretických, tak praktických zjištění navrhnout možná doporučení pro rozchodovou situaci a porozchodové uspořádání.

Ve svém výzkumu jsem si tedy položila několik základních otázek:

- 1) Jaké trendy lze sledovat v přístupu k řešení rodinné situace u rozcházejících se rodičů
- 2) Jaká jsou největší rizika v období rozchodu rodičů s ohledem na dítě
- 3) Jaké formy porozchodové péče se jeví jako nejvhodnější a čím je to ovlivněné
- 4) Jakou roli hrají v rozchodovém procesu psychologové

Na základě teoretických poznatků předpokládám, že řešení rodinného uspořádání se v průběhu času změnilo: více sňatků končí rozvodem, více se zohledňují práva rodičů, zejména otců, na podílení se na výchově svých dětí. Tento trend bude vycházet nejen z iniciativy rodičů, ale také z legislativních předpisů a úprav.

Mezi největší rizika pro děti v období rozchodu rodičů bude patřit destabilizace prostředí, manipulace s dítětem a další praktiky zmiňované ve čtvrté kapitole.

Vhodnost či nevhodnost jednotlivých forem péče se bude odvíjet od charakteristik toho kterého případu, v potaz bude nutné vzít schopnost rodičů domluvit se, vzdálenost mezi jejich bydlišti, věk dítěte a vztah dítěte k rodičům.

Psychologové zastávají roli soudních znalců, či bývají přizváni v roli mediátora či rodinného poradce.

6.2 Výběr výzkumného souboru

Vzhledem k citlivosti tématu a také s ohledem na riziko velké subjektivity jednotlivých vyjádření, jsem se rozhodla obrátit se na odborníky, kteří se této problematice věnují.

Obrátila jsem se tedy na sociální pracovníky Orgánu sociálně-právní ochrany dětí na třech městských úřadech, kteří se situací rozpadu rodiny s nezletilými dětmi přicházejí do styku denně, mají možnost srovnání jak jednotlivých případů mezi sebou, tak i srovnání změn v čase.

Požadavek na velikost souboru jsem si stanovila na 25–30 probandů. Jejich výběr proběhl nenáhodně, se svou žádostí jsem oslovila tři vedoucí OSPOD, kteří mou žádost akceptovali a uvolnili k rozhovorům i své podřízené, kteří byli ochotní se na výzkumu účastnit. Všechny vybrané OSPODY mé žádosti vyhověly, i když na některých pracovištích se mého výzkumu neúčastnili všichni pracovníci. To bylo dáno buď jejich časovou vytížeností, nebo tím, že na OSPODu působili příliš krátkou dobu či se zaměřují na jiné oblasti (náhradní rodinná péče, kurátorství apod.). Vesměs jsem se ale setkala s velkou vstřícností a ochotou se na výzkumu účastnit, podělit se o své názory a zkušenosti.

Celkem mi rozhovor poskytlo 25 sociálních pracovníků, z toho 22 žen a 3 muži. O genderovou vyváženost jsem se nicméně, vzhledem ke značné feminizaci profese, nepokoušela, byť jsem si vědoma toho, že genderová nevyváženost sociálních pracovníků může mít vliv na průběh sporů i na jejich výsledek. Z výsledných rozhovorů však není patrný výrazný rozdíl mezi výpověďmi žen a mužů. Stejně tak jsem při výběru respondentů nezohledňovala jejich věk. Myslím, že ani tato proměnná nebyla pro můj výzkum stěžejní. Probandů jsem se na věk neptala, ale na základě subjektivního odhadu si troufám tvrdit, že byly zastoupeny rovnoměrně všechny věkové skupiny od 25 do 60 let. Ani zde nebyl patrný výraznější rozdíl mezi výpověďmi mladších a starších respondentů.

Vzhledem k citlivosti tématu a také vzhledem k faktu, že sociální pracovníci velmi dbají na ochranu své osobnosti (valná většina z nich se již setkala s různými stížnostmi, účelovou medializací apod.), nezmiňuji nikde v textu ani jména jednotlivých probandů, ani jméno

města, kde pracují. Jednotlivé výpovědi jsou označeny kódy. Písmenem A, B nebo C, přičemž každé písmeno reprezentuje jeden městský úřad; a čísla, která označují jednotlivé pracovníky. Pokud byl respondentem muž, je v kódu také písmeno M. Také výpovědi respondentů jsem upravila tak, aby z nich nebylo patrné, ve kterém městě pracují. Ze stejného důvodu jsem neshromažďovala ani podepsaná prohlášení o informovanosti. Všichni respondenti byli s cílem výzkumu seznámeni jak e-mailem, který jsem zaslala vedoucím OSPOdu a který byl dále přeposlán ostatním pracovníkům, tak posléze ústně před začátkem rozhovoru.

6.3 Volba a ověření výzkumných metod

6.3.1 Volba výzkumných metod

Za základní metodu sběru dat jsem zvolila strukturovaný rozhovor. Tuto metodu jsem zvolila proto, že jsem chtěla získat autentické a otevřené odpovědi jednotlivých respondentů, ale zároveň jsem potřebovala udržet jasnou strukturu a hranice rozhovoru. Musela jsem také dodržet jisté časové rozmezí, neboť rozhovory probíhaly v pracovní době respondentů.

Pro záznam dat jsem zvolila metodu tužka – papír. Předem jsem si vytiskla archy s otázkami a během rozhovoru jsem výpovědi zaznamenávala co nejpodrobněji do připraveného archu. Tuto formu jsem zvolila z důvodu ochrany soukromí respondentů. Jak jsem psala již výše, sociální pracovníci jsou vzhledem ke svým zkušenostem velmi citliví na ochranu své osobnosti. Proto nepřicházela v úvahu možnost audiozáznamu, neboť by velké množství respondentů odmítlo se v takovém případě výzkumu účastnit.

Scénář rozhovoru (viz Příloha 1) obsahoval okruhy otázek pokrývající důležitá témata. Okruhy byly následující: Proměna řešení rodinné situace v čase, doporučení rozcházejícím se rodičům, největší rizika spojená s rozchodem, zkušenosti s jednotlivými formami porozchodové péče, možnosti systémových změn, spolupráce jednotlivých odborníků.

Samotnému rozhovoru předcházelo seznámení s cíli a průběhem výzkumu, informace o zajištění anonymity, ujištění o možnosti neodpovídat. Na závěr rozhovoru jsem zařadila poděkování a do jisté míry neformální zakončení ve formě uvolněného rozhovoru o mém studiu, plánech do budoucna apod.

6.3.2 Ověření výzkumných metod

Po vytvoření scénáře strukturovaného rozhovoru jsem uskutečnila dva pilotní rozhovory. Mým cílem bylo zjistit, zda jsou otázky pro respondenty srozumitelné, zda na sebe jednotlivé otázky logicky navazují a příliš se nepřekrývají a také to, kolik času jeden rozhovor zhruba zabere. Také jsem potřebovala ověřit, zda bude v mých silách rozhovory přepisovat do archu ihned při rozhovoru.

Pro tyto pilotní rozhovory jsem si vybrala ty sociální pracovníky, u kterých jsem předpokládala, že budou ochotní mi poskytnout otevřenou zpětnou vazbu. Na základě zpětné vazby jsem ponechala otázky v původním znění, pouze u otázky týkající se cochenského postupu jsem si připravila krátké představení této praxe, neboť respondenti vyslovili obavy, že ne všichni jejich kolegové budou tento postup znát.

Díky pilotním rozhovorům jsem si také vytvořila systém záznamu výpovědí, různé zkratky a symboly pro slova, která se často ve výpovědích opakovala. Ověřila jsem si také, že jeden rozhovor trvá přibližně 30 minut.

6.4 Průběh výzkumu

Rozhovory proběhly na přelomu roku 2015 a 2016. Realizovala jsem je v hovornách jednotlivých městských úřadů. Hovorní mají výhodu v tom, že zde není riziko vyrušení rozhovoru příchozím klientem či kolegou, nevyrušuje ani zvonící telefon apod.

Jak jsem již uváděla výše, všichni respondenti byli dopředu seznámeni s cílem výzkumu, měli předem k dispozici arch s otázkami, který jsem jim zaslala e-mailem, probandům jsem také slíbila dodržování anonymity – z tohoto důvodu jsem nepožadovala ani audiozáznam, ani jsem jim nedávala podepisovat informovaný souhlas. Domnívám se totiž, že právě jistota toho, že nikde nebude figurovat jejich jméno, přesvědčilo respondenty o tom, že mohou být plně otevření a mohou vyjádřit svůj názor upřímně, bez obav, že je někdo kvůli vyslovenému názoru bude v budoucnu napadat či dokonce žalovat.

Délka rozhovoru byla odhadnuta na 30 minut (ač s mnohými respondenty byl tento čas značně překročen). Po těchto úvodních informacích jsme přistoupili k samotnému interview.

Někteří probandi byli zpočátku spíše mlčenlivější, a tak jsem předem připravené otázky doplňovala otázkami, které měly za úkol rozhovor více rozvinout.

V průběhu rozhovoru jsem si dělala poznámky přímo do archu. Po ukončení rozhovoru jsem pak rozhovor doslovně přepsala do elektronické verze. Jak bylo uvedeno již výše, jednotlivé výpovědi jsou označeny kódem, který rozlišuje jednotlivé městské úřady, pořadí probanda a to, zda se jednalo o muže či ženu.

6.5 Zpracování dat

Pro zpracování dat jsem se rozhodla využít metodu tématické analýzy. Tuto metodu lze použít, pokud se vychází z nějaké teorie a pokud jsou předem připravené výzkumné otázky, ale zároveň i tehdy, pokud z teoretického základu nevycházíme a výzkumná otázka se objeví až v průběhu analýzy dat. Je to tedy metoda flexibilní (Braun & Clarke, 2006). Vzhledem k tomu, že já jsem si za cíl stanovila především zodpovědět otázku, jaké jsou trendy v ČR u rozcházejících se rodičů a jaká doporučení by dali odborníci zainteresovaní v této problematice, rozhodla jsem se pro využití teoretického přístupu k analýze.

To, že je tématická analýza dat flexibilní metoda, s sebou přináší nejen výhody, ale také rizika. Významnou roli v tomto přístupu představuje výzkumník, který musí být aktivní, interpretovat dobře data, přemýšlet o nich a být si vědomý, kam ve svém výzkumu směřuje. Měl by si být vědom toho, co hledá a kam jeho výzkum vede, ale zároveň musí být i schopný přehodnocení, pokud je to potřeba. Výzkumník musí data zprůhlednit.

Braun a Clark (2006) tématickou analýzu dat fázují do šesti kroků, přičemž součástí analýzy je neustále vracení se zpět k prvnímu kroku a zároveň následný postup vpřed.

Tyto kroky jsou následující:

1) Seznámení se se získanými daty

V této části by si měl výzkumník minimálně jednou přečíst získaná data. Obzvláště důležitá je tato část tehdy, pokud se výzkumník sběru dat sám aktivně neúčastnil. Výzkumník v této části musí číst záznamy aktivně, hledá vzorce, tvoří první kódy.

2) Generování základních kódů

V tomto kroku hledá výzkumník opakující se vzorce, tvoří první seznam zajímavých prvků a konkrétních kódů. Kódy bývají konkrétnější než témata. Proces kódování je poměrně náročný, neboť se v jeho průběhu může ukázat, že některý z datových segmentů je příliš obsáhlý nebo naopak, že některé segmenty je zapotřebí sloučit. Teoreticky tak proces kódování nelze nikdy považovat za definitivní, což práci výzkumníka může ve finále ztěžovat (Miovský, 2010).

3) Hledání témat

V této fázi musí výzkumník utřídit jednotlivé kódy do širších témat, přičemž pomocníkem v tomto kroku je barevné značení jednotlivých kódů, tabulky, mentální mapy apod. Některé kódy vytvoří hlavní témata, jiné se zařadí do subtémat.

4) Znovuzvážení témat

Zde je nutné stanovit hranice pro jednotlivé kódy, znovu pročíst jednotlivé kódy, resp. extrakty textu, kterým byl přidělen kód a zhodnotit témata vůči celému souboru. Je potřeba vše znovu přečíst a ujistit se, že nedošlo k opomenutí nějakého důležitého aspektu.

5) Určení a pojmenování témat

V této části je zapotřebí nalézt jádro každého z témat a určit, které aspekty to které téma obsahuje. Každé téma je nutné zvážit jednotlivě a nalézt jejich vzájemná propojení.

6) Vytvoření výzkumné zprávy

Po stanovení finálních témat zpracuje výzkumník analýzu a napíše závěrečnou zprávu (Braun & Clark, 2006).

6.6 Konkrétní provedení analýzy dat

V první fázi jsem se seznámila se sesbíranými daty. Vzhledem k tomu, že jsem výzkum prováděla osobně, včetně sběru dat, jednalo se v mém případě o připomenutí si obsahu rozhovorů při jejich přepisu, po přepsání jsem si rozhovory ještě jednou pečlivě přečetla. Již při přepisování jsem vyhledávala první vzorce a tvořila první kódy.

Při analýze jsem využila techniku barvení textu, která pomáhá datový soubor zpřehlednit. Dle Miovského (2010) se tento postup využívá zejména tehdy, pokud pracujeme s papírovou verzí textu, nicméně já osobně jsem využila možnost zvýrazňovače v programu Microsoft Word, barevně jsem si odlišila jednotlivé části výpovědí probandů, které si týkaly jednotlivých témat a subtémat. Takto jsem si barevně označila všechny části rozhovoru s každým respondentem a vybarvený text jsem si vytiskla, aby pro mě byla další práce s přepsanými rozhovory snazší.

Poté jsem si vytvořila seznam výroků, týkajících se jednotlivých témat, sdružovala jsem výroky probandů, které byly stejné či velmi podobné a přiřazovala jsem jim kódy. Následně jsem tyto výroky vyhledala v prepisech rozhovorů a přiřadila jim příslušné citace. Tyto citace jsou ve formátu: krycí jméno probanda, číslo stránky: číslo řádku (např.: A1, 2:13). Na závěr jsem porovnala výroky, ujistila se, že se nikde nepřekrývají v rámci kódů. Tímto způsobem vznikl výčet témat i subtémat, která uvádím v další kapitole.

7 Výsledky a jejich interpretace

V této kapitole představím témata, která jsem identifikovala pomocí tématické analýzy. Prezentuji také výsledky tématické analýzy rozhovorů, přičemž se zaměřuji na výzkumné otázky, které jsem si položila.

7.1 Jaké trendy lze sledovat v přístupu k řešení rodinné situace u rozcházejících se rodičů

V této části uvádím všechna témata a subtémata, která vzešla z tématické analýzy první výzkumné otázky.

1) Jaké trendy lze sledovat v přístupu k řešení rodinné situace u rozcházejících se rodičů

Na základě odpovědí probandů jsem došla k názoru, že bude vhodné sloučit odpovědi na první dvě otázky, které byly položeny při rozhovorech. Důvodem je to, že se odpovědi probandů často překrývaly a také to, že jsem uvážila i fakt, že rozhodování soudu reflektuje svým způsobem požadavky rodičů i společenské nastavení. Vzhledem k množství odpovědí uvádím níže pouze vybrané citace. Probandi se totiž ve svých odpovědích často shodovali a bylo by tak bezpředmětné uvádět úplně všechny výroky. K rychlému přehledu slouží tabulka s četností jednotlivých výroků. Doslovně cituji výroky, které jsou nejtypičtější či takové, které přinášejí překvapivé informace či více rozklíčovávají situaci.

Níže uvádím trendy, které v jednotlivých rozhovorech zazněly. V levé části tabulky jsou uvedeny jednotlivé trendy, v pravé části počet respondentů, kteří daný trend zmínili. Zvýrazněná jsou témata, která obsahují ještě další subtémata. Subtémata jsou od dalších témat oddělena tlustší hranicí řádku.

Větší flexibilita při stanovování úprav poměrů	
Větší preference střídavé péče	20
Častější využití společné péče	6
Častější využití širokého styku nerezidenčního rodiče s dítětem	4
Větší aktivita a zapojení otců	13
Nižší míra vůle setrvat ve vztahu	
Neochota pracovat na vztahu	6
Patchworková rodina	1

Změny v komunikaci	1
Širší využití podpůrných zařízení	
Využití neziskových organizací	2
Využití psychologických služeb	5
Využití mediátora	3
Větší informovanost rodičů	1
Neochota domluvit se a účelové dohody	
Neschopnost rodičů samostatně dospět k dohodě	3
Účelové dohody	1
Vyhrocování situace rodiči	8
Zrychlení soudního průběhu oproti dřívějšímu	1
Opakování změny v úpravách výchovy	1
Laxní přístup rodičů k řešení nastalé situace	1
Nepřezkoumávání souladu dohody rodičů se zájmem dítěte	2
Nárůst psychických problémů dětí	1
Nadřazování práv rodičů nad potřeby dětí	1
Obava odborníků z vyjádření jasného názoru	9
Větší tlak na vyjádření názoru dětí	4
Větší důraz na zkoumání situace	8

Tabulka 1 – Trendy v přístupu k řešení rodinné situace u rozcházejících se rodičů

Z tabulky je patrné, že téměř všichni respondenti uvedli střídavou péči jako trend posledních let. Zároveň s tím zmiňovali odklon od automatického svěřování dítěte do péče matky, zdůrazňovali větší aktivitu otců po rozchodu. Dále podtrhovali také častější využití jak širokých styků s nerezidenčním rodičem, tak i o něco častější využití společné péče.

Dalším výrazným trendem, který uvedla značná část respondentů, je nižší míra ochoty rodičů vzájemně se domluvit a nevyhrocovat situaci. S tím souvisí také zmiňovaná neschopnost rodičů převzít odpovědnost za další vývoj do svých rukou, důkladnější zkoumání situace ze strany soudu a to včetně výsledků dětí. Zároveň však někteří respondenti poukazovali na to, že v některých případech by naopak bylo vhodné přezkoumat i dohodu rodičů, která ne vždy musí odrážet potřeby dítěte, což se však neděje. Některé dohody tak mohou být čistě účelové, jdoucí proti zájmům dítěte, avšak dokud sami rodiče nezreflektují, že dítě v takto nastaveném systému neprospívá, nebývá jejich dohoda podrobena kritickému pohledu.

Respondenti si všímají také dalšího fenoménu současné doby, kterým je nižší stabilita rodiny, respektive nižší míra odhodlanosti rodičů zůstat ve vztahu s rodičem jejich společného dítěte ale i s následujícími partnery.

Dotázaní také pozorují určité změny v míře využívání dalších podpůrných služeb. Úvádějí, že dnes se rodiče více informují, více využívají služeb psychologů, mediátorů i dalších organizací. V některých případech je to vnímáno kladně, jako zodpovědný přístup rodičů, jindy ovšem může jít o snahu „získat odborníka na svou stranu“.

S tím souvisí i následující trend – obava odborníků z otevřeného pojmenování věcí jejich pravým jménem. Dotázaní opakovaně uváděli, že se dnes mnoho odborníků, ať už z řad psychologů, soudních znalců, soudců či sociálních pracovníků samotných, bojí jasně napsat své vyjádření ze strachu, aby je rodiče nežalovali, nestěžovali si apod.

Někteří respondenti poukázali i na další trendy: Jedna respondentka uvádí, že pozoruje zcela jednoznačný nárůst psychickým problémů u dětí, a dává to do souvislosti právě s rodičovskými boji a nestabilním prostředím, ve kterém děti vyrůstají.

Další respondenti vyjadřují přesvědčení, že trend spěje k upřednostňování práv rodičů před právy dítěte, přičemž jeden dotázaný přímo říká, že „rodiče mohou úplně všechno“.

Níže uvádím konkrétní výroky:

Častější využití střídané péče, společné péče, širších styků a větší zapojení otců

*Dřív se určitě po rozvodu staraly spíš mámy, teď je **velkým trendem střídavka** (A1, 1:4).*

*Otcové chtějí mít pocit, že se starají stejně jako matky (A1, 1:5)..., tátové chtějí mít pocit **rovnocennosti**, jde o to slovo „**střídavka**“ (A1, 1:7).*

*I na soudy se totiž tlačí, aby **upřednostňovaly střídavou péči**... (A1, 1:11).*

*... trend směřuje ke **střídavce**...(A2, 3:17) ...tatínkové, když se rozvedou, tak ji automaticky chtějí...(A2, 3:17–18).*

*...taky otcové chtějí mnohem více **střídavou péči**, více se **angažují** v různých spolcích... (A3M, 5:18–19).*

*...určitě se rozšiřuje **střídaná péče**... (A6, 10:3).*

*...určitě je větší tlak na rozhodování ve prospěch **střídané péče**... (A3M, 5:24–25).*

...dřív se dítě hlavně svěřovalo do péče matky, to už muselo být, aby se svěřilo do péče otce... (A4, 7:18).

...dřív bylo dítě automaticky svěřené do péče mámy, teď se **tátové víc perou o své zájmy**... (A6, 10:3–4).

...dřív se k tomu sociálka stavěla tak, že děti jdou hlavně k mámě... (A7M, 11:7).

...více se využívá možnosti **střídavé péče**, dříve bylo běžnější svěřit dítě do péče matky... (A8, 13:14–15).

...dneska lze mnohem více prosadit **střídavou péči**, a to i u dětí útlého věku... (A8, 13:18).

...určitě se **víc hledí na práva otců**, více se prosazuje **střídavá péče**, ale taky je častější i **společná péče**... (A9, 14:22–23).

...pokud soud jednou rozhodne o **střídavé péči**, tak je pak hodně těžké měnit to zpátky na výhradní... (A9, 15:12–13).

Rozhodně pozoruji, že trend směřuje ke **střídavé výchově**, **větší zapojení otců** do procesu soudního řízení a do sporu při rozvodu, respektive celkově při rozchodu, dnes to nemusí být ani rozvod (A10, 16: 1–2).

Také je dnes **více alternativ** výchovného prostředí. Více se děti svěřují **otcům**, což dříve nebývalo, dřív musela být ta matka třeba alkoholička, aby se to dítě nesvěřilo jí (A10, 16:6–7).

Taky se dřív děti dávaly v podstatě automaticky do péče mámy a chlapi s tím i tak počítali, zatímco dneska o tom víc přemýšlejí, **více se zapojují** a více se zajímají (A12, 17:38–40).

Jak jsem říkala, dřív se děti svěřovaly automaticky do péče matky, kontakt s tátou byl omezený, dneska se víc upřednostňuje **střídavá péče a široké styky**... (A12, 18:3–4).

Využívají se **všechny modely péče**, ať už je to svěřením dítěte do péče matky, střídavá péče nebo svěřením do péče otce. Někdy i **společná péče** (A13, 19:18–19).

Dříve se po rozvodu děti svěřovaly téměř výhradně matkám, dnes se svěřují i tátům, hodně se prosazuje **střídavá péče**, někdy se využije i možnost **společné péče**. To dřív nebývalo (A14, 21:6–7).

Ano, dřív se dítě v naprosté většině případů svěřovalo matce a otce vídalo jen občas. Dnes berou nejvyšší soudy daleko víc na zřetel **střídavou péči** (C1, 22:29–30).

...více se prosazuje zájem rodičů nad zájem dítěte. **Střídavá péče** se cpe všude (C1, 22:30–31),

Více se prosazuje **střídavka**, rodiče hájí svá práva více, než aby hleděli na práva dětí (C4, 26:28).

Soudy se hodně kloní ke **střídavce**, je to pro ně snazší (C4, 26:31).

...je trend **více zapojovat otce**, hodně se prosazuje **střídavá péče**, zejména otci o to hodně usilují... soudy dávají otcům více prostoru... (C3, 28:11–12).

Dříve se určitě více automaticky svěřovalo dítě do péče matky, dnes to tak jednoznačné není (C3, 28:13–14).

...dříve se dítě svěřovalo především do péče matky, dnes se více prosazuje **střídavá péče** a také se více svěřuje do **výlučné péče otce**, také bývá častý **široký styk s otcem** (C3,28:17–18).

...dřív se jednoznačně upřednostňovala výlučná péče matky, když se dítě svěřilo otci, tak to už muselo být. Spousta otců ani vůbec neprojevovalo zájem. Dnes už **péče otce není tak výjimečná** (B2, 30:5–6).

...hodně se prosazuje **střídavá péče**, vlastně **všechny tři formy výchovy** se dnes používají, i když společná nejméně. Dnes je střídavá péče stejně častá jako výhradní... Dnes se totiž zkoumá, jen proč by nemohla být. Je to takové ode zdi ke zdi, velký trend. Soudy ji často dávají, někdy je to pro ně i jednodušší (B2, 30:7–10).

Velkým trendem je **střídavá péče**, dává se i v případech, kdy není úplně vhodná. Osvědčují se nám případové konference. Také se hodně dává **rozšířená péče**, soudy dávají větší **prostor tatínkům**. Dřív hodně býval model jednou za 14 dní k otci, dnes u malých dětí se upřednostňuje, aby otce viděly raději kratší dobu, ale častěji. Do péče otce se děti svěřují po zkoumání... (B4, 31:27–30). Jak jsem říkala, je **víc střídavky a časté rozšíření styku** (B4, 31:33).

...všichni křičí **střídavá péče**... (B5, 33:8).

Také se vyvíjí rozhodování soudu. Soud se nyní hodně přiklání ke **střídavé péči**, pokud o to jeden z rodičů stojí. Výjimečně se dává i **společná péče** (B3, 33:18–20).

Více se **zapojují otcové**, už se tak jednostranně nesvěřuje do péče matky (B1M, 35:3).

Určitě se více nařizuje **střídavá péče** (B1M, 35:6).

Od vyjádření ústavního soudu na jaře 2014 je **znatelný vyšší tlak na střídavou péči**, i když hodně záleží na tom, kdo soudí, v Praze se hodně prosazovala střídavka. Nyní bych řekla, že to začíná trochu opadat, že po takové velké vlně střídavek se to opět trochu zmírňuje (B3, 36:11–13).

Sleduji, že čím dál větší trend směřuje k tomu, **rozdělit si děti mezi sebe**, mít děti na půl. Samozřejmě, že čím dál tím víc se do výchovy **zapojují otcové**, respektive více se chtějí podílet na výchově a na péči (A15, 37:21–23).

Obdobně jako v otázce 1 – narůstá počet dětí, které jsou svěřovány do **střídavé výchovy**, nebo do takové formy, která se blíží výchově střídavé, **rozsáhlejší styk s rodičem**, kterému nebylo dítě svěřeno do péče – pokud se rozhodlo o svěření do péče jednoho rodiče (A15, 37:27–29).

...více se zohledňují **práva otců**... (A8, 13:14).

Nižší míra vůle setrvat ve vztahu

...dneska se lidi **rozcházejí kvůli úplným prkotinám**, bez ohledu na to, jestli společně mají děti (A1, 2:22–23).

Dřív se lidi rozcházeli spíš po celkem krátké době, dnes i po několika desítkách let, celkově **přibývá rozchodů i rozvodů**, jakýkoliv **problém se hned řeší rozvodem** a to i u párů, které jsou spolu třeba 20 let. Přijde mi, že často za tím stojí peníze... (B2, 29:32–34) dnes **se rozvádí kde kdo**... (B2, 29:37).

...problémy v rodině jsou v dnešní době z 96% zapříčiněny financemi. A ten zbytek, to jsou počítače, že si **každý dělá na svém, nebaví se s ostatníma**... (A4, 7:10–11).

... v poslední době je taky hodně častá **neochota na vztahu pracovat**... (A4, 7:13).

...dochází k **raketovému nárůstu rozchodů a rozvodů**... Teď je totiž taková doba větší zbabělosti. Málokdo sebere dnes odvahu **řešit krizi jinak než rozvodem** (A7M, 11:11–14).

...protože oni (rodiče) dnes **nic nevydrží**. Jim se to dítě ještě ani nenarodí a oni **už se rozcházejí**... (A9, 15:23–24).

Dneska lidé **strašně rychle a snadno odcházejí ze vztahů**, nejsou ochotní překonávat obtíže. Dřív při sobě drželi, aspoň dokud byly děti malé, ale **dnes se častou rozejdou třeba během toho, kdy je žena na mateřské**. Neumějí prostě řešit finance, rozdělit si péči o děti, domácnost (A13, 20:25–28).

Pak také vidím trend k tzv. **patchworkové rodině** (A15, 37:24).

Širší využití podpůrných zařízení

...určitě se **víc chodí k psychologům, mediátorům a podobně...** (A3M, 5:18).

...určitě je dnes **větší dostupnost právní pomoci i poradenství**. Rodiče se **víc informují...**(A5, 8:33–34).

...je **větší zaangažovanost neziskovek...**(A5, 8:34).

...více se snažíme vést rodiče k dohodě, hodně s nimi jednáme, blíže **spolupracujeme s rodinnou poradnou a k tomu vedeme i rodiče...** (A6, 9:33–34).

Také dnes rodiče, pokud se nemohou dohodnout, **častěji vyhledávají poradny a různá odborná pracoviště**, ale často je to **tendenční**. Otcové bývají často urputnější, nejde jim o dítě, ale o pomstu a jak jsem říkala – často s dítětem vyhledají třeba psychologa a nechají vypracovat jednostranné podklady (A10, 16:2–5).

Více se **využívá mediace**, je větší snaha o řešení ještě před soudem (A12, 17:38).

Více se spolupracuje s ostatními organizacemi, přičemž cílem je dosáhnout dohody rodičů. Dříve se využívaly hlavně **psychologické poradny**, dnes je těch **organizací mnohem víc**, je **větší škála možností** (A14, 21:6–7).

Taky se **víc využívá mediace**, na rodiče je kladen větší tlak (B3, 36:16–17).

Obava odborníků z vyjádření jasného názoru

...tlačí se na sociální pracovníky, **musíme krýt sami sebe**. Dneska nevíte, jestli si rodiče nebudou někde stěžovat a nebude vás pak někdo popotahovat...(A1, 1:15–17).

...všichni se **bojí něco natvrdo napsat...**(A2, 5:4).

...bojí se (znalci) říct jasný názor...(A3M, 6:15).

...taky soudy schvalují dohodu rodičů bez toho, aby to nějak zkoumaly...soudy si víc nechávají zadní vrátka...(A8, 13:18–19).

Větší důraz na zkoumání situace

Soudy se musejí víc věnovat rozhovorům s dětmi a musejí také víc zdůvodňovat svá rozhodnutí...(A1, 1:13).

...u nás chce každý papír (A2, 4:35).

...u nás, co není na papíře, jakoby neexistovalo. Všichni chtějí pořád sepisovat dohody (A1, 2:28–29).

...všichni chtějí mít důkazy...(A5, 9:22).

...dnes se všechno daleko víc zkoumá, prošetřuje, vyšetřuje...(A4, 7:18–19).

...teď ale za ty dva roky co tu jsem mi přijde, že se věci čím dál tím víc problematizují, všechno se neustále přezkoumává, z komára se dělá velbloud. A přijde mi nešťastné, na jakých principech se to staví (A7M, 11:8–10).

Jsou velké průtahy v soudním řízení, pokud se rodiče nedohodnou. Často to je na několik let, používají se důkazy, které byly dříve neobvyklé – fotografie, výpovědi sousedů, nahrávky. Soud se celkově více věnuje důkazům, aby se to pak nevracelo z kraje. Také dnes více vyhovuje návrhům na důkazy, které by dříve zamítl (A10, 16:13–16).

Přijde mi zároveň strašné, že dnes je na každý čtvrtý případ znalečák (C4, 28:6–7).

Jsou jiné návrhy, nařizuje se více znaleckých posudků od psychologů na posouzení výchovných schopností rodičů (B5, 33:16–17).

Větší tlak na vyjádření názoru dětí

...více se tlačí na to, aby se dbalo na vyjádření dětí... dětí nad 10 let se ptáme na názor, to dříve nebylo automatické...(A3M, 5:19–21).

...více se pracuje s dětmi...(A5, 8:33–34).

...přijde mi skvělé, že se **mohou vyjádřit děti**...(A7M, 11:18).

více jsou slyšeny děti... (B3, 36:17)... Soudy více **dávají na názory dětí**, ale hodně záleží na každém soudci, každý rozhoduje jinak (B3, 36:20).

Neochota domluvit se a účelové dohody

...dalším velkým trendem je **přenášení odpovědnosti na všechny ostatní**. Takovéto „já nic, dělejte něco vy“. Není to tedy u všech, ale je to opravdu hodně časté (A2, 3:19–20).

...soudy musí častěji řešit styk, rodiče **nejsou schopní se dohodnout bez asistence soudu**, na vše potřebují razítko, potvrzení, papír...(A9, 14:27–28).

Dneska se rodiče často dohodnou na společné péči – to proto, aby byl rozvod rychlý, někdy také přistoupí na dohodu proto, **aby se na něco u soudu nepřišlo** (A10, 16:7–9).

Dnes rodiče hodně **čekají, že za ně problémy vyřeší někdo jiný** (C1, 23:32–33).

Obecně pozoruji změnu v tom, jak se k sobě lidi chovají, slušné chování dnes nelze očekávat. Řekla bych že situace je čím dál horší a **spory čím dál tím vyrocenější**. Někteří rodiče jsou bezpáteční, agresivní, násilničtí, sprostí, neumějí se chovat. Rodiče jsou čím dál tím horší, což se odráží posléze ve výchovných problémech dětí, pokud jsou rodiče ve sporu, tak jim **rodina absolutně není svatá**, dělají si **naschvály**, navrhují střídavku čistě jen z principu, jsou **egoističtí**, jde jim jen o sebe, **dítě je pro ně až na posledním místě** (C2, 24:11–16).

Navíc dneska jsou znalečáky nařizované každou chvílí, **rodiče si trvají na svém**, dítě je v nejistotě, tahá se několik let po soudech. To je šílené (C2, 25:8–10).

...dnes se to všelijak protahuje, rodiče **využívají všech způsobů, jak naštvat toho druhého**, ale na peníze, na to se dnes hodně hledí (C2, 26:1–3).

Rodiče jsou čím dál tím větší hovada, **neumějí se dohodnout** (C4, 27:7).

Ale dneska to je urvi, co můžeš, jde o to **znemožnit péči o dítě tomu druhému** (C4, 26:34–35).

Tatínci se perou o svoje práva, v první fázi projevují zájem. Matky naopak odmítají, že by otci ten zájem skutečně mohli mít. Je **čím dál tím méně domluv**. **Osvícených rodičů je málo** (B5, 33:8–10).

*Je velká snaha o zavedení rodinných konferencí, snaha o konsensus, ale neslavíme velké úspěchy. Je **hodně vyhocených situací**, každý má právníka, **jde si tvrdě za svým, málokdy rodiče naleznou shodu** (B1M, 35:1–2).*

*...a více rodičů, mezi kterými je **velká rivalita**, která se promítá do zapojování dětí do řešení situace, často nevhodně (A15, 37:23–24).*

Rychlejší soud

*...soud začíná být **rozhodnější**, i když k ideálu to má pořád ještě daleko...(A7M, 11:17).*

Změny OSPODu

*...velkou změnou taky je, že tady **na oddělení jsme dva muži**...(A7M, 11:18–19).*

*To je právě rozdíl od dřívějšíka – dnes nám lidé mnohem **víc ukazují emoce** a neberou nás jen jako úředníky (C1, 22:25–26).*

Více změn v úpravách výchovy

*...také se **častěji mění ty úpravy**...(A9, 14:28).*

Nepřekoumávání prospěšnosti dohody

*Poměrně zásadní je i to, že **soudy nezasahují, pokud panuje mezi rodiči dohoda, ať už si o té dohodě myslíme, co chceme** (A13, 19:26–27).*

*...soudy si **chtějí hodně ulehčovat práci**, pohovory s dětmi za ně dělá OSPOD. **Chtějí dohodu i tam, kde to nejde**, mají dojem, že terapie nebo psycholog všechno spraví, ale jsou situace, kdy ani tohle nefunguje. Prostě **chtějí s tím mít co nejméně práce** (C2, 24:22–24).*

Nárůst psychických problémů dětí

*...naprosto **zřetelně vnímám nárůst počtu dětí s psychickým a psychiatrickým onemocněním** (C2, 26:12).*

Neomezená práva rodičů

*Jinak nejhorší mi dnes přijde to, že **rodiče mohou absolutně všechno** (C4, 27:25).*

Laxní přístup rodičů

Také u rodičů pozoruju **tendenci něco začít, ale pak to nedotáhnou do konce**. Mají hodně řečí, ale pak do toho nejdou, např. chtějí širší styk, ale nakonec neseženou auto nebo nejsou ochotní slevit ze svého pohodlí, je vidět laxní přístup některých (B3, 36:14–16).

7.2 Jaká jsou největší rizika v období rozchodu rodičů s ohledem na dítě

V této části uvádím odpovědi na otázku č. 4, která zněla: *Co vy osobně vnímáte jako „největší prohřešek na dítěti“ při rozhodování o porozchodové péči, ať už ze strany rodičů či odborníků?* Do velké míry pak do této kategorie spadly i odpovědi na otázku *Jaký je váš pohled na zjišťování názoru dítěte u kterého z rodičů chce po jejich rozchodu být? Jakým způsobem jejich názor zjišťujete, pokud jste o to požádáni?*, zejména na její první část, neboť velké procento dotázaných považuje právě příliš časté a necitlivé vyslýchání dítěte za velkou zátěž.

Vzhledem k tomu, že téma rizik a nevhodného chování obvykle postupovala nějakým způsobem celým rozhovorem, zařadila jsem do této části i výroky, které padly sice v odpovědích na jinou otázku, ale tematicky spadají do stejné kategorie.

Nerespektování potřeb dítěte	
Necitlivost rodičů vůči potřebám dítěte	6
Dítě jako zbraň proti druhému	11
Osobností profil rodičů	4
Nevhodné zásahy státu	1
Manipulace s dítětem	14
Nevhodné prosazování střídavé péče	2
Zamezování styku s druhým rodičem	3
Přetěžování dítěte vyslýcháním	13
Průtahy	5
Zbytečný rozchod	6
Špatná komunikace rodičů	3
Ignorace názoru dítěte	1
Neschopnost rodičů převzít odpovědnost	7
Neinformování dítěte	1

Tabulka 2 – Největší rizika v období rozchodu rodičů s ohledem na dítě

V této části bylo poměrně složité pojmenovat jednotlivá subtémata, neboť se značně prolínají, překrývají. Vesměs lze říct, že jako nejzávažnější prohřešek je vnímána

bezohlednost vůči potřebám dítěte. Pokud pojmenujeme, jak se taková bezohlednost projevuje, pak respondenti uváděli tyto typy chování: manipulace s dítětem ve snaze očernit druhého rodiče a sám se v dětských očích jevit lepším. Dále také přetěžování necitlivým vyslycháním a necitlivými dotazy ohledně toho, s kterým rodičem by dítě chtělo po rozchodu být. Hojně bylo zmiňováno také využívání dítěte jako zbraně proti druhému rodiči, vydírání druhého rodiče dítětem, používání dítěte v boji o majetek. Dotázaní také uváděli za problematickou neschopnost rodičů převzít odpovědnost za své chování, s čímž souvisí i neuvážené a někdy snad i zbytečné rozchody rodičů.

Poměrně velká část dotázaných zmiňovala i průtahy v celém řízení, které prodlužují dobu nejistoty a bojů.

Bezohlednost vůči potřebám dítěte, osobnostní profil rodičů

*Ti starší, ti si nenechají vůbec říct. Ve spoustě případů prostě **dítě a jeho potřeby úplně unikají**. Ti rodiče na ně vůbec nehledí, **stavějí svůj zájem a svoje ego nad dítě**. Ty děti jsou pak často takové, jak já říkám, **nedomazlené** (A1, 1:25–28).*

*To platí pro otce i matky, **sobectví** bývá na obou stranách. Oni se tváří, že všechno dělají pro blaho dětí, ale při tom to **jejich chování potřebám dítěte vůbec neodpovídá** (A3M, 5:30–31).*

***Egoismus rodičů**. Oni chtějí hlavně co nejvíce **všechno pro sebe** a vůbec **nevnímají potřeby dítěte**. A dítě je pak častou používáno jako zbraň proti tomu bývalému partnerovi nebo partnerce. Jdem jim hlavně o to, aby pro ně to dopadlo dobře, ne pro to dítě (A6, 10:10–12).*

*Když je dítě prostředníkem mezi rodiči, když rodiče **nehledí na jeho zájem a jen bojují** o to, kdo vyhraje. **Vydírají dítě jen pro uspokojení svých potřeb** (A8, 13:25–26).*

*To, že dítě je **využíváno k jejich bojům**, oni si potřebují vylízt svoje bolístky, jdou mermomocí proti sobě, jde jim jen o to, kdo vyhraje a vůbec přitom **neřeší potřeby dítěte**. Oni kolikrát ani nemají opravdový zájem o to mít to dítě u sebe, ale jde jim jen o to ublížit tomu druhému. Pak mají takové ty poznámky: Aha, on ti zase nic nekoupil, to se dalo čekat, a podobně. Jenže ti rodiče si ani neuvědomí, že dítě téhle situace začne brzo zneužívat, každému začne říkat něco jiného, není nad ním pak dohled, protože nikdo nezjistí, že to dítě vlastně lže (A9, 14:38–39; A9, 15:1–4).*

Ale pokud jsou ti rodiče nerozumní a situaci vyhrocují, tak je to **dítě pořád ve středu bojů** (A9, 15:10–11).

...někdy (otcové) situaci ale zneužívají, **jen aby si vybojovali to svoje**, jde jim o spor, hodně tím je proslulá třeba Liga otců (A12, 17:40–41).

Když to dítě **zneužívají ke svým bojům**, manipulují ho proti druhému, používají ho jako prostředníka a **úplně mu tím rozbourají stabilitu, pocit bezpečí, hodnoty**, které byly před tím. To je šílené. A nejhorší na tom je, že často je to kvůli majetku – ve smyslu „dej dítě, já dám barák“ (A12, 18:12–14).

...hledají spojence pro své zájmy, **nejsou schopni rozlišit mezi svými zájmy a zájmy dítěte** (C1, 22:23–24).

Rodiče **nejsou vyzrálí** (C2, 26:9)...děti žijí v **napětí a nejistotě** (C2, 26:13).

...oni vědí, že ten druhý má to dítě rád, ale chtějí mu dokázat, že to nebude snadné mě opustit, zkrátka **jdou přes mrtvoly** (C4, 26:35–36).

Také by se mělo koukat na to, že ne vždy je možné uplatňovat právo rodiče na to vychovávat svoje dítě, protože **někteří rodiče jsou psychopati** (C4, 27:22–23).

...tak v 50 % jde o blaho dítěte, ale v 50 % jim jde o majetkové vyrovnání a **dítě je prostředkem boje** (B5, 33:10–11).

Oni totiž často vůbec **neřeší děti, ale jenom to ostatní**. Taky často poukazují na to, co dítě dělá špatně kvůli tomu druhému (B5, 33:24–25).

Nevhodné zásahy státu

Řekla bych, že **někdy se do věcí až příliš míchá stát** a některá rozhodnutí jsou úplně špatně. Teď byl třeba případ, že rodiče se tak nedokázali dohodnout, že dítě bylo umístěné na docela dost dlouhou dobu do děčáku, než se rodiče dohodnou. To mi přijde úplně padlé na hlavu. Tak to dítě nejen, že musí trpět tím, že se mu rodiče rozvádějí a ještě jsou tak šílení, že nejsou schopni sebemenší domluvy, ale to dítě ještě za trest musí do ústavu, než aby na tu dobu bylo třeba u babičky (A1, 1:30–34).

Nevhodné prosazování střídavé péče

Co mi taky hodně vadí, je **vydupávání si střídavky za každou cenu** (A1, 1:34–35).

Předně musím říct, že téměř nikdy není jeden nevinný a druhý hajzl. Na těch zákopových válkách mívají vinu oba rodiče. A myslím si, že psychologické profily těchto lidí nejsou v pořádku, nejsou bez závady. Hodně v těchto případech vystupuje do popředí sobectví, **umanutost**, naprostá absence snahy na něčem se domluvit. A prohřešek... to je ta **umanutost**. Třeba **bezhlavé prosazování střídavky u rok a půl starého dítěte**. To je přece nesmysl (A3M, 5:33–37).

Očerňování druhého rodiče, citový nátlak, manipulace, nepodporování styku s druhým rodičem

Hrozné provinění na dítěti je i takovéto **podsování lží o druhém rodiči, pomlouvání** rodičů navzájem, tím to dítě hrozně ničí. Sama mám zkušenost s tímhle z dětství, dodnes se s mámou nemůžu bavit o tátovi, i když jsem dospělá. Prostě ti rodiče v těch dětech dokážou vybudovat hrozné pocity (A1, 1:35–38).

Mocenské boje, zatahování dětí do svých sporů. Vědomé nebo i nevědomé **popouzení dětí vůči druhému rodiči**, citový nátlak na dítě. Takové to „Když půjdeš k tatínkovi, bude mi tu smutno.“ Víím, že je to často i nevědomé, ale těm dětem to ubližuje (A2, 3:33–35).

Že si rodiče **berou děti jako rukojmí**. A řeší tím přes něj hlavně materiální spory. Říkají: „Vidíš, táta nám ukradl...“, „On mi ukradl.“ Atd. (A4, 7:31–32).

Asi **používání dítěte jako zbraně, manipulace s ním**. To, když dítě rodičům slouží jak štít a oni za něj schovávají svoje potřeby a vydávají je za potřeby dítěte (A5, 9:4–5).

Manipulaci s dítětem. Manipulace tím, že mu kupuji dárky, dávám peníze, slibuju hory doly. A pak to, **když jeden rodič špiní toho druhého** rodiče před dítětem (A10, 16:26–27)...

Často jsem svědkem **manipulace s dítětem**, to dítě v tom má potom zmatek. Ale ono je téměř nemožné vysvětlit, že nejmíc škodí rodiče sami (C1, 23:1–3).

Když se rodiče snaží **dítě urvat za každou cenu na svou stranu, popouzejí ho proti druhému rodiči, nepodporují kontakt s druhým rodičem**. Ty děti, i když často celé situaci nerozumí, tak se to v nich ukládá a často pak mají psychické potíže (C1, 23:5–7).

Jednoznačně **manipulaci s dítětem, vymývání mozků dětem, prosazování svých potřeb nad potřeby dítěte** (C4, 27:2–3).

Určitě nejčastější problém ze strany rodičů je **manipulace a očerňování toho druhého, tak aby si tohle odpustili** (B3, 36:22–23).

Takovéto **pomlouvání druhého** rodiče před dítětem. Vyřizování si účtů přes dítě (A14, 21:15).

Bohužel ne všichni rodiče jsou tohoto schopni hned a **snáží se v očích dítěte vystupovat jako ti správní, narozdíl od toho druhého** (B2, 30:19–20).

Neschopnost dohody, pomluvy, očerňování, vytržené věty z kontextu, to, že říkají dětem nesmysly, neberou si žádné servítky, zatahují do sporu prarodiče, což situaci ještě zhoršuje. Shazování druhého rodiče a manipulace, která je bohužel často „úspěšná“ (B2, 30:22–24).

Když jeden z rodičů **pomlouvá toho druhého, když zakazují kontakt s druhým rodičem, když si vyřizují spory při předávání dítěte, nebo když se dokonce i fyzicky napadnou. A pak takové ty řeči typu: „Vždyť víš, že se o tebe táta/máma vůbec nestaral/a“** (B4, 32:2–4).

Zbytečné **špinění druhého rodiče, manipulace s dítětem, neumožňování styku. To, že dítě nemotivují k návštěvě druhého rodiče** (B5, 33:28–29).

...rodiče se **navzájem shazují, hledají jenom chyby** (B1M, 35:7–8).

Očerňování druhého rodiče před dítětem, projevení nenávisti, pomlouvání, takové ty řeči „tatínek vás okradl“ apod. Bohužel se v tom často projevuje to, že ti lidé nemají vypořádaný majetek. Když neuzavřou dohodu ohledně majetku, tak se pak ta jejich nenávist a pocit ošizení projevuje v tom, že si to vyřizují přes dítě. Někdy mívají pocit nespravedlnosti i po majetkovém vypořádání, ale tak ve dvou třetinách případů se situace potom zlepší. U párů, kde není majetek tak velký, to bývá mnohem jednodušší (B1M, 35:14–19).

Zatahování dítěte do konfliktu rodičů, manipulaci s dítětem, citové vydírání. Absenci empatie pro pocity dítěte (A15, 38:1–2).

Ze své zkušenosti vím, že kolikrát, pokud jsou ty spory opravdu hodně náročné, pak **dítě kolikrát v rámci pudu sebezáchovy řekne, že už se s jedním z rodičů nechce vídat** (B4, 32:12–13).

Když se ti rodiče nenávidí, tak tam to stejně nefunguje, protože oni se nenávidí tak, že si jdou po krku (B1M, 36:1).

Necitlivé zjišťování názoru dítěte s kým chce být

Podle mého názoru dítě má rádo vždycky oba rodiče a chtělo by být s nimi oběma. Já zásadně nesouhlasím s tím, aby dítě říkalo, u koho chce být a nikdo by se ho na to neměl takhle ptát (A1, 2:35–36).

Přetěžování vyslycháním

Jinak mám ale pocit, že děti jsou někdy přetěžovány vyslycháním. A tím nemyslím, jen děti nad 12 let, ale i mnohem mladší děti. Jenže rodiče si pak přečtou zápis a to dítě doma seřvou, co to vykládalo. Takže my musíme pořád myslet dopředu a být si tohoto rizika vědomi. Někdy je také zajímavé zeptat se „Řekni mi, co mi máš říct.“ To doporučovala jedna lektorka a to pak člověk zjistí, čím dítě doma nabíflovali (A1, 2:6–10).

Brát děti pořád někam k psychologovi nebo ke znalci je podle mě pro ně hodně zatěžující. Navíc, jak už jsem říkala, všichni se bojí něco natvrdo napsat. Já osobně nemám ráda, když se někdo na toto ptá malých dětí, protože ono se to často může obrátit proti nim. Jejich výpověď se pak přečte u soudu a to dítě to pak doma schytá. Navíc ony ty děti stejně nejčastěji řeknou, že by chtěly, aby rodiče byli zase spolu (A2, 5:3–7).

Je to takové štourání, zátěž pro dítě (A12, 19:11).

...to si totiž pak ponese do života pocit viny, že tím, že řeklo, že chce být s jedním, ublížilo tomu druhému. Taky se nám často stává, že rodiče k nám posílají děti s tím, co mají říct (A2, 5:9–11).

Protože každá konzultace s dalším odborníkem je pro dítě zátěž (A5, 9:16–17).

Ale teď už vím, že je to (zjišťování názoru dítěte, s kým chce být) hodně zraňující a toho dítěte se to velice dotýká. Musí se s tím tedy zacházet opravdu opatrně (A6, 10:32–33).

A když už se ptáme my, tak musíme hodně opatrně. Na dítě je to hrozný tlak, když má rozhodovat ono (A7M, 12:29–30).

Navíc rodiče kolikrát, když zjistí, co dítě vypovídalo, tak se začnou mstít (A9, 15:37–38).

Navíc takovéto **opakované vodění dětí po různých institucích také není nic moc** (A14, 22:10–11).

To je hodně citlivé téma, děti si ve většině případů přejí, aby rodiče zůstali spolu a **ptát se jich na to, s kým by chtěli být víc, může být hodně zraňující** a je to takové přehození odpovědnosti z rodičů na děti (C1, 24:1–3).

Jinak to dítě **tahají po všech čertech**, napadají se, dítě je z toho neurotické (C2, 26:21–22).

Děti taky někdy situace zneužívají a rodiče třeba vydírají. U malých dětí je ale **ptaní se na tohle úplné zvěrstvo**. Mají prostě rády oba a jsou takhle jen **zbytečně traumatizované** (C4, 28:1–2).

Vadí mi, že dítě stojí uprostřed sporů rodičů, musí snášet křivdy rodičů, plácá se v té situaci. To dítě má rádo oba rodiče a **je pro ně hrozně stresující říkat, koho má radši**. Dítěti by se mělo vše citlivě vysvětlit, neřešit s ním detaily, jako kdyby bylo dospělé. Hrozné je, když si rodiče před dítětem **nadávají, napadají se fyzicky, předávají si dítě za asistence policie**. Rodičům pak jde jen o **souboj a vůbec je nezajímá, jak to mohou vnímat ty děti** (C3, 28:28–32).

Soudy ale kolikrát chtějí **vyslýchat i osmileté děti** a to mi přijde špatně (B2, 31:22–23).

Rodič kolikrát dítě **ztepe za to, co řeklo** (B5, 34:30).

Soudní průtahy

No a pak samozřejmě omezit soudní průtahy, když se rodiče nemohou dohodnout. Když je dohoda, tak je to rychlé, ale když ne, tak to **vše trvá strašně dlouho** (A2, 4:30–31).

Jako další velké zlo vnímám takové ty **vyhrocené kauzy**, do kterých jsou zapojeni znalci, kterým **trvá půl roku, než vypracují posudek**. A během toho času žije dítě v šílené nejistotě (C2, 25:7–9).

Ale to jen (soudci) **oddálují řešení problému** a pro děti to není dobré (C4, 26:31–32).

Nyní totiž nemají potřebu něco řešit jinak. Takovýto **nucený pobyt** by rodiče mohl odradit od dělání naschválů (A3M, 6:24–25).

Osobně si myslím, že **nebylo úplně šťastné řešení procesní oddělení rozvodu rodičů a úpravy poměru dítěte** (A15, 39:4–5).

*Pak neřeší, jak se dospělo k dohodě, jestli je jen formální nebo ne. Rodiče by si měli **hradit nadbytečné konzultace**, takové to jak k nám běhají pořád s tím „Zapište mi, že neměl botičky, že neměl támhleto nebo támhleto“ (A15, 39:9–11).*

Neuvážené rozbití rodiny

*Jenže lidi si neuvědomí, že po rozchodu ta situace bude ještě horší. Oni to prostě nechtějí řešit, chtějí akorát **spálit mosty, odmítají spolupráci** (A4, 7:11–12).*

*Protože když se to (respekt) pak ztratí, tak na sebe řvou, jsou sprostí, absolutně **přestanou zvládat rodičovskou funkci**. Ti lidi, když se rozvádějí, tak se najednou vidí v mnohem horším světle (A7M, 11:22–24)... No, ale blbý je, když je tam **nevěra**. Protože to je **naprosto devastující**. (A7M, 11:25).*

*Rodiče často řeší **vlastní bolesti**, obzvláště pokud je důvodem rozchodu **nevěra** (A13, 19:29–30).*

*...oni vůbec **nemyslí na to, co bude, až se rozejdou**, co bude s dětmi. **Chtějí jenom rychle rychle rozchod**, a co bude s dětmi, to řeší až potom. Někdy si říkám, proč si ty děti pořizují, když jim o děti vůbec nejde (C2, 24:33–35).*

*Často přitom vůbec neberou ohled na dítě, **dítě chce, aby rodiče byli spolu**, ať už je ten jejich vztah jakýkoliv (C3, 28:21–22).*

*Úplně nejhorší je, když si jako **řešení krize pořídí usmiřovací dítě**, a přitom se pak **rozejdou ještě dřív, než se to dítě narodí** (C2, 24:36–37).*

*...často **zapomínají na dobré stránky partnera** (C3, 28:23).*

*Přijde mi, že často za tím stojí peníze. Pokud jich mají hodně, pak si jeden z nich **najde někoho jiného**, když je peněz naopak najednou málo, tak jsou **rozvody třeba kvůli exekucím** (B2, 29:34–35).*

Špatná komunikace rodičů

*Protože oni (rodiče) se kolikrát vůbec nestýkají, vůbec si **nepředávají informace**, jediné, kdy spolu mluví je na těch pár návštěvách na OSPODu (A8, 14:3–5).*

*Ted' klientům legislativa nahrává, je hrozně těžké změnit pohled rodičů, **pokud se jim spolupracovat nechce, tak prostě spolupracovat nebudou** (C4, 27:29–30)...*

***Nedostatečnou komunikaci ohledně dětí, hledají chyby v péči jen u toho druhého, nestarají se kolikrát ani o zdraví toho dítěte, hlavně, aby bylo po jejich. Pak mi přijde hrozné volání policie při předávání dítěte, což je hodně kvůli styku, nedodržování rozsudku apodobně** (B3, 36:25–27).*

Neschopnost rodičů převzít odpovědnost

A k nám pak chodí s tím „Já jsem dobrý rodič a vy mi pomozte s tím, že ho tomu druhému jen někdy půjčím.“ To jsou jejich slova – půjčovat dítě (A4, 7:13–15).

*...ted' spíš (rodiče) spoléhají na to, že za ně **všechno vymyslí ostatní** (A8, 14:8–9).*

*Oni se nemůžou domluvit a hned k tomu **potřebují někoho, kdo to za ně vyřeší** (A9, 14:32–33).*

*Oni (rodiče) **chtějí, aby jim řešení někdo vymyslel** za ně, nic nedělají pro obnovu soužití (A9, 15:30–31).*

*Máme hodně klientů, kteří **chtějí, aby za ně někdo rozhodoval**, často to bývají ženy, za které rozhoduje jejich rodina (A10, 17:19–20).*

*Rodiče se často **zbavují odpovědnosti a vše nechají jen na soudu**, sami nic nenavrhnou a hrozně lžou (C3, 29:13–14).*

*...tu ještě nejsou nastavení na takovýto model, jsou **nezralí, nechtějí dohody**, jsou mnohem více nakloněni tomu, **aby za ně striktně rozhodoval soud** (B5, 34:23–24).*

*...chtějí širší styk, ale nakonec neseženou auto nebo **nejsou ochotní slevit ze svého pohodlí** (B3, 36:15–16).*

Neinformování dítěte

*Takové to „o nás bez nás“. Že rodiče těm **dětem nedají žádné informace** a postaví je před hotovou věc. Nebezpečné je také zatahování dítěte do sporu a to i nevědomky – někdy třeba dítě vyslechne něco, co slyšet nemělo a podobně. A pak samozřejmě rozpad rodiny jako takový (A13, 20:1–3).*

Přijde mi nešťastné, že není ošetřeno, co se bude dít po soudu (B4, 32:27).

Ignorance názoru dítěte

*Mně přijde hrozné, že třeba **soud vůbec neřeší názor dětí**. Když se rodiče dohodnou na nějakém nesmyslu, který je pro dítě šílený, tak to soud odsouhlasí a **nebere přitom ohled na to, jak to bude dítěti prospívat** (C2, 25:4–6).*

7.3 Jaká jsou doporučení, co funguje

V této části uvádím zejména odpovědi na otázku č. 3 „*Jak by znělo vaše doporučení rozcházejícím se rodičům?*“ a zároveň také částečně odpovědi na otázku č. 7 „*Co by podle vás bylo nejvíce potřeba systémově změnit, aby rozchod rodičů byl pro dítě méně traumatizující?*“. V některých případech zmínili respondenti svá doporučení i v rámci odpovědí na jiné otázky, tyto výpovědi jsou zde zařazeny také.

Prevence rozchodů	12
Zdůraznit odpovědnost rodičů	7
Nastavit jednotný režim dítěti	3
Nezatahovat děti do sporu	3
Zrychlit soudní proces	6
Apelovat na smírnou dohodu	19
Dostupnost psychologa	1
Podpora styku s druhým rodičem	5
Nezatahovat příbuzné do sporu	4
Dítě přiměřeně informovat	4
Prát se za dítě, pokud je to nezbytné	1
Zajistit dítěti diskrétnost	1

Tabulka 3 – Doporučení rozcházejícím se rodičům

V této části jsem se zaměřovala na zjištění, co funguje, co by sociální pracovníci doporučili rozcházejícím se rodičům.

Jednoznačně nejvíce byla zdůrazňována potřeba smírné dohody, ve které se zohledňují jak potřeby obou rodičů, tak dětí a zachovává se respekt rodičů i dětí vůči sobě navzájem.

Polovina dotázaných také uvedla, že by bylo prospěšné více apelovat na prevenci rozchodů, podpořit informovanost rodičů a zároveň také zdůraznit jejich odpovědnost. Sociální pracovníci se domnívají, že v tomto by měl svou roli sehrát i stát.

Dále považují za důležité zrychlit soudní proces, který ovšem, pokud panuje mezi rodiči dohoda, dostatečně rychlý je. Sociální pracovníci také apelují na rodiče, aby podporovali dítě ve styku s druhým rodičem, nezatahovali do sporu ani děti, ani další příbuzné, ale zároveň aby děti přiměřeně informovali. Oobjevuje se i názor, že zároveň, pokud je to nutné, je potřeba se za dítě i postavit a trvat na jeho potřebách a právech. Pokud již k rozchodu dojde a je rozhodnuto o dalším rodinném uspořádání, měli by rodiče nastavit dětem jednotný režim.

Stabilizace rodiny, prevence rozchodů

*Myslím, že snad na Slovensku to mají upravené tak, že pokud rodiče nejsou manželé, tak dítě jde po rozchodu automaticky k matce. Což podle mě ti lidi víc nutí brát se a tak se **stabilizuje rodina**. Protože **bez svatby je ten rozchod strašně snadný** (A1, 2:20–22).*

*A pak taky **aby rodiče více pracovali sami na sobě a na svém vztahu a snažili se rozcházet co nejméně** (A14, 22:1–2).*

*Mám pocit, že by bylo dobré rodičům **hned nařídít návštěvu poradny** (A2, 4:23).*

*A pak taky aby se snažili **nalézt jiné řešení krize než hned rozchod** (A9, 14:31–35).*

*...takže bych skoro řekl, že by bylo potřeba se **víc zaměřovat na prevenci tohoto**. Například pokud máte svatbu v kostele, tak máte předtím **povinnou přípravu**. Tak já bych tohle nejradši zavedl i u civilních sňatků (A7M, 11:11–13).*

*Tak by se měl **rodičům rozvod zkomplikovat**, zejména u malinkých dětí, měli by se aspoň navzájem vyslechnout. Ale hlavně bych chtěla říct, že každý smírný případ je dobrý (B2, 31:11).*

*V první fázi by se měli vůbec **zamyslet nad tím, jestli mají opravdu tak vážné důvody k rozchodu** (B2, 30:13).*

*A taky aby se snažili **víc pracovat na svém vztahu a hned to při prvních problémech nezabalili** (A8, 13:21–23).*

*Rodiče by měli být **víc motivovaní k tomu, aby chodili do poradny** (A8, 14:3).*

*Hlavně by bylo potřeba, aby se **vše podchytilo už na začátku**, aby se všichni sešli a neřešilo se to, až když už je to rozjetý vlak (A13, 20:31–32).*

Aby vůbec **zvážili, jestli je ten jejich rozchod nutný**. Ve třičtvrtě případů by ten vztah mohli zachránit, kdyby chtěli (C2, 24:32–33)... Prostě ať si pořádně rozmyslejí, jestli je rozchod jediné řešení a pokud ano, tak jak se s celou situací vypořádají (C2, 24:35–36).

V zájmu dítěte je především **úplná rodina** a proto by se měla zvažovat **prevence**, výchova lidí k zodpovědnosti, k rodičovství jako takovému. Možnost **působit na rodiče ještě před rozpadem manželství nebo vztahu**. Rodiče by si měli uvědomit, že dítě potřebuje oba rodiče ještě před tím, než se rozejdou. Více času na práci s rodiči, ať už pro sociální pracovníky nebo pro soudce, kteří jsou taky často pod tlakem, že věc musejí rychle vyřešit, aby splnili normy (A15, 39:5–9).

Měli by si především uvědomit, že jsou stále rodiči, i když už nejsou partnery. Taky pokud mají rodiče nějaký problém, tak by měli **nejdříve vyhledat nějakou pomoc a ne se hned rozcházet** (C3, 28:20–21)... Zkrátka **nejdříve by měli pracovat na svém vztahu, podporovat a zachovat úctu ke druhému** (C3, 28:22–23)... Konkrétně **u mimomanželských vztahů mám dojem, že by odborný zásah značně pomohl** (C3, 28:24–25)

Hodnoty ve společnosti... Navíc **stát ani nepodporuje rodinu jako takovou**. Taky mám dojem, i když se to možná ne každému bude líbit, že **tradiční rozdělení rolí bylo fajn, byla v tom větší jistota** (A13, 20:23–25).

Zůraznit odpovědnost rodičů

Taky by měla být větší osvěta, **aby si více uvědomili dopady svého jednání na dítě** (A8, 14:5).

Taky bych zavedla nějaké ústavy pro rodiče. Ty rodiče, kteří jsou neschopní jakékoliv dohody, bych dala do terapie a do nějakého kurzu přežití, aby si **srovnali hodnoty**. A dítě mezitím k příbuzným (A1, 2:24–25).

Líbí se mi ta myšlenka **převést odpovědnost víc na rodiče** (A1, 2:29–30).

Já si ale především myslím, že **by to měli být rodiče, kdo se dohodne a neměli by přehazovat odpovědnost a rozhodování na dítě** (A2, 5:8–9).

Také by podle mě bylo potřeba zavést instituce, které by rodiče museli navštěvovat, pokud by se jim nedařilo se dohodnout. Třeba nějaká týdenní terapie pro rodiče, dítě by bylo ubytované někde poblíž. Bylo by potřeba, **aby rodiče cítili větší zodpovědnost za svoje činy** (A3M, 6:21–23).

Podle mě by to vážně **měli být rodiče, kdo dítěti citlivě vysvětlí, jak to s ním bude v budoucnu. My bychom se dítěte měli ptát, jen když není zbytí (A7M, 12:28–31).**

Rodiče by si **víc uvědomili svou odpovědnost (A8, 14:8).**

Určitě by bylo potřeba, **aby si rodiče více uvědomovali svoji odpovědnost, to, že jsou to oni, kdo může nejvíc ovlivnit (A9, 15:29–30).**

Myslím, že není správné házet všechnu odpovědnost na dítě, **odpovědnost leží hlavně na rodičích (A9, 15:36–37).**

Jednotný režim dítěte

Já se vždycky snažím rodičů ptát a připomenout jim, proč spolu dřív byli. Že se přece dříve museli mít rádi, když teď spolu mají dítě. U těch starších párů si to tedy nedovolím, ale mladých se na to vždycky ptám. To aspoň někdy pomůže zklidnit ty jejich negativní emoce vůči sobě a vzpomenou si i na kladné stránky toho druhého. Taky jim říkám, aby se hlavně dívali na dítě a na jeho potřeby a ne na sebe. **Dítě potřebuje jednotný režim a k tomu je nutné, aby rodiče byli tým, aby fungovali vůči sobě bez rozjitřených emocí... Více to funguje, řekla bych, u mladších rodičů (A1, 1:20–26).**

Nesměšovat svůj konfliktní vztah s rodičovstvím. Aby nedělali z dítěte prostředek k řešení svých partnerských konfliktů. Aby **zlepšili komunikaci mezi sebou a domluvili se na jednotném výchovném stylu (A8, 13:21–22).**

Taky aby byli **jednotní ve výchově, aby dítě té jejich nejednotnosti nezačalo zneužívat (A12, 18:8).**

Nezatahovat děti do sporu

Taky je zásadní **neřešit soudní a partnerské věci s dětmi, nezatahovat je do toho. A při předávání by se rodiče měli překonat, normálně se spolu pozdravit, předat si informace a nedělat scény (A2, 3:35–37).**

Přála bych si, aby rodiče **odhlídli od starých křivd a nevraceli si je přes dítě... že je skutečně nutné odložit nevráživosti stranou (C1, 23:1–3).**

Nechovat se jako sobci. **Nemyslet na sebe, ale na děti (C4, 26:34).**

Zrychlit proces

Bylo by potřeba to **celkově zrychlit**. Ono teda pokud je dohoda, tak to rychlé je. Ale pokud není, tak je to strašně na dlouho (A3M, 6:20–21).

No a pak samozřejmě **omezit soudní průtahy**, když se rodiče nemohou dohodnout. Když je dohoda, tak je to rychlé (A2, 4:30–31).

Zamezit spoustě soudních jednání a vést rodiče ke spolupráci... Takže by taky bylo potřeba **zamezit zbytečnému tahání dítěte po úřadech** (A5, 9:16–18).

Bylo by dobré, kdyby se **rozhodovalo rychleji**. Taky by bylo potřeba se nebát „radikálního prostředí“, to znamená vyjmout dítě z toho znesvářeného prostředí a umístit ho třeba k babičce nebo tetě, než se rodiče dohodnou (A7M, 12:11-13).

Stejně tak by měli soudit jen soudci specializující se na tuto oblast, aby uměli pohovořit s dítětem, aby **rychleji rozhodovali**. Také by se měli orientovat v tom, jak to funguje na péči (A12, 18:30–32).

Vadí mi průtahy u soudu, myslím, že by hodně pomohlo, **kdyby soudy byly flexibilnější a rychlejší** (A14, 22:1).

Apelace na dohodu (i za asistence odborníka)

Snažte se dohodnout především na tom, co bude s dětmi. Řešte přednostně děti a ne partnerský rozkol, majetek, svou nejistotu, vztek... Dítě není vaše zbraň, ale vaše budoucnost (B5, 33:23–26).

Oprostit se od svých osobních a partnerských pocitů a problémů. Reálně stavět potřeby dítěte nad potřeby vlastní. Dělat **ústupky a kompromisy**. Nechtít vyhrát, ale **chtít se domluvit** (A2, 3:30–31).

Taky bych udělala nějaké zařízení pro rodiče. Ti by tam absolvovali terapii a děti by mezitím byly u babičky nebo někde na táboře (A2, 4:25–26).

Ale určitě **aby nekoukali jen na sebe a svoje zájmy...** Aby nebyli tak sobečtí (A3M, 5:28–29).

Dohodněte se. Prosím vás, dohodněte se (A4, 7:29).

Hlavně **aby se v klidu dohodli**. A pak aby si uvědomili, že ač jsou rozvedení, tak stále zůstávají rodiči. Měli by se více soustředit na zájem dítěte, podívat se na situaci jeho očima (A10, 16:20–21).

Chtělo by to je někam zavřít, **dokud se nedohodnou** (C4, 27:30–31).

Aby se **společně domluvili v zájmu dítěte**, aby brali zřetel víc na jeho potřeby, než na ty svoje. Aby pořád nevyvolávali konflikty... Přitom ale přece i ve funkčních rodinách se musíte umět **dohodnout na kompromisech**, často máte jinou představu o tom, co je pro dítě nejlepší, než třeba váš manžel a musíte **najít společně řešení** (A9, 14:31–34).

Soudce kolikrát řekne ještě dřív přesně to, co chci říct já. A přijde mi dobré, že několik odvětví těm rodičům říká vlastně to stejné. **Aby zakopali zbraně a domluvili se** (A4, 8:6–7).

Obecně si ale myslím, že nejdůležitější je apelovat na rodiče – že oni nejlíp znají své dítě, oni vědí, jak to doma funguje, **oni se mají dohodnout** (A4, 8:24–25).

Určitě by to bylo, **aby se snažili nějak dohodnout**, aby ten jejich boj netrval tak dlouho, aby se snažili najít kompromis (A5, 9:1–2).

Určitě **aby se dohodli**. Aby víc vnímali svoje vlastní chyby a neútočili tolik na toho druhého. Když by si víc uvědomili, že i oni v něčem chybují, tak by měli větší náhled na sebe. A taky by se měli na tu situaci podívat očima dítěte, jak jemu asi musí být (A6, 10:6–8).

Ono hodně záleží na tom, s čím ti rodiče přicházejí. Jestli mají vyřešené své emoční záležitosti, staré křivdy, jestli mají ten rozchod zpracovaný. Tito lidé toho od nás vlastně moc nepotřebují, mají své **vlastní dohody, dítě je pro ně na prvním místě**. Bohužel, takových klientů je minimum (C1, 22:20–22).

Prostě když jsou ti **rodiče slušní**, tak dítě jejich rozchod snáší mnohem líp (A6, 10:24–25).

Musí se s tím tedy zacházet opravdu opatrně. Myslím si, že je především důležité **vést k domluvě rodiče a nepřenášet tuto zodpovědnost na dítě** (A6, 10:33–34).

Zkuste to, dokud tam ještě je trochu respektu a úcty (A7M, 11:22)... Prostě by se měli snažit **nastavit si pravidla, dokud si sebe ještě vážejí** (A7M, 11:24–25).

Domluvte se (A14, 21:13).

Dát rodičům více povinností, mít na ně páky. Měl by na ně být vyvíjen tlak, **aby se rozumně dohodli** (C4, 27:21).

Domluvte se, domluvte se, nezatahujte děti do svých sporů, myslete na dítě. Když cítíte, že spor nevyřešíte sami, **zajděte za odborníkem** (A15, 37:32–33).

Také je potřeba zdůraznit, že největší váha by měla ležet na rodičích, to oni by se měli **dohodnout s ohledem na zájem dítěte**. A když nejsou schopni sami, tak by se celá rodina měla **sejít u psychologa** a vyřešit to tam (A10, 17:29–31).

Zůstaňte spolu. Určitě víš, co tím chci říct. **Komunikujte spolu, buďte rodiči pro vaše dítě, solidně se dohodněte** (A12, 18:7).

... také by rodiče měli **předcházet vyhrocování situace** (C3, 28:26).

Jinak je samozřejmě nejlepší, **pokud se rodiče umějí dohodnout s ohledem na zájem dítěte** (C2, 26:21).

Určitě je potřeb přihlížet k věku dítěte. Celkově je to ale složité a spíš by to měli být **rodiče, kdo se na tomhle domluví**. A když už se ptáme my, tak musíme hodně opatrně (A7M, 12:28–29).

Zlepšit dostupnost psychologa

Taky by bylo potřeba zvýšit autoritu OSPOD, zlepšit naši image. Protože když se řekne sociálka, tak si každý představí tu Zubatou, ta služba je vžitá jako něco špatného, takže si na nás hrozně dovolují i média. Kdyby ta naše image byla lepší, tak by si i rodiče od nás nechali víc říct, nezametal by tolik s námi. Jednou o tom snad napíšu nějaký článek... Jinak by bylo fajn, kdyby taky **lépe fungovaly poradny pro rodinu**, jsou tam hodně **dlouhé čekací lhůty** (A7M, 12:11–18).

Podpora styku

Obecně bych ale řekl, že je potřeba, aby se **zachoval kontakt s oběma rodiči**, i když se dítěti třeba zrovna nechce. Já rodičům říkám, že je potřeba zachovat zdravý rozum. Když bude dítě chtít 10 čokolád, tak mu je taky nedám. A stejně tak, když nechce jít k druhému rodiči, protože se chce radši dívat na televizi, tak ho **musím k té návštěvě popostrčit** (A7M, 13:5–8).

Hlavně si myslím, že odpovědnost nesou rodiče a oni by se měli dohodnout na tom, jak to bude dál, a pak to tomu dítěti vysvětlit. Taky se samozřejmě někdy stane, že dítě třeba zleniví

a nechce k tomu rodiči, u kterého je více povinností, ale v tomhle by měli být rodiče rozumní a **motivovat děti k návštěvě toho druhého** (A1, 3:2–5).

Je normální, že se dítěti občas nechce, ale měli by ho **k té návštěvě popostrčit** a ne ho upevňovat ve špatných vzorcích (B5, 33:29–30).

Aby se snažili co nejméně poškodit dítě, snažili se dohodnout, **umožňovali styk, aby dítě neztratilo kontakt s jedním rodičem**. Aby s dítětem nemanipulovali proti druhému rodiči. Zbytečně dítě nezatěžovat, neočerňovat druhého atd (B1M, 35:10–12).

Pokud už mezi nimi panuje nenávist a zášť, tak aby spolu aspoň komunikovali, aby spolu uzavřeli dohodu o podstatných věcech, aby dítěti nastavili dobrá pravidla, která budou oba dodržovat. Měli by pracovat na tom, **aby neztratil vztah matka–dítě, ani otec–dítě**, měli by **oboustranně posilovat vztah dítěte k tomu druhému**. Měli by se k sobě chovat slušně, nepomlouvat se nazvájem. Nevyzdvihovali pořád jen sebe a rozhodně by svoje problémy měli řešit jen mezi sebou a ne před dítětem... **Nejdůležitější ale je zachovat vztah dítěte k oběma rodičům** (B2, 30:13–20).

Nezatahovat příbuzné

Prostě neměli by myslet na sebe, měli by naslouchat svým dětem a **neměli by nechat do situace zasahovat své příbuzné** (C2, 25:1–2).

Mám tři zásadní doporučení: nevytahovat rány z minulosti, nehádat se před dětmi a **nezatahovat do sporu širší rodinu** (B4, 31:35–36).

Taky **aby nezatahovali do sporů babičky a nové partnery**. Děti jsou hodně citlivé na to, když o jejich rodičích někdo řekne něco špatného (A10, 16:21–23).

Je potřeba taky **ohlídat okruh příbuzných**, babičky a dědové někdy nadělají spoustu paseky. Prostě ti rodiče by si měli říct „Jedeme dál, jsme dál rodiči našeho dítěte.“ (A12, 18:9–10).

Přiměřeně informovat děti

...nezáleží na formě, ale na rodičích. Jak spolu komunikují, jestli jsou schopní smířit se s rozchodem. Prostě když **dítěti v klidu vysvětlí situaci, řeknou mu, co se bude dít dál**, na

čem se dohodli, tak i to dítě je pak v klidu. Prostě záleží na tom, jak to prožívají rodiče. Když jsou si svým rozhodnutím oba jistí a oba s ním souhlasí, pak je i to dítě jisté (A9, 15:7–10).

Dítěti by se mělo **vše citlivě vysvětlit**, neřešit s ním detaily, jako kdyby bylo dospělé (C3, 28:29–30).

Rodiče by měli mít povinnost aspoň jednou jít k psychologovi a **vysvětlit tam společně dítěti, co se bude dít**, aby v tom nemělo guláš (B4, 32:27–28).

Důležité je dítěti říci, že **rozhodnutí u koho budu**, neleží na něm – to dětem hodně uleví (B5, 34:28–29).

Prát se za dítě pokud potřeba

Nemyslete sami na sebe, ale na dítě.... Ale i přesto, že jsou zranění, musejí myslet především na to dítě. Zároveň by se měli **ale o dítě do určité míry prát**, třeba pokud jde o vyšší výživného, tak aby to třeba ten otec doopravdy platil. Nebo se **postavit za dítě, pokud má opravdu vážný důvod pro to nestýkat se s druhým rodičem** (A13, 19:29–32).

Také by se mělo koukat na to, že ne vždy je možné uplatňovat právo rodiče na to vychovávat svoje dítě, protože někteří rodiče jsou psychopati (C4, 27:22).

Zajistit dítěti diskrétnost

A pak ještě by mělo být zajištěno, aby byla **větší možnost zajištění diskrétnosti vůči dítěti**, aby rodiče nemohli okamžitě ověřovat, co dítě řeklo (A15, 39:31–32).

7.4 Formy péče

Vzhledem k tomu, že k rozchodu rodičů neoddělitelně patří i uspořádání poměrů po rozchodu, zaměřila jsem se také na zjištění názoru probandů na jednotlivé formy porozvodové péče, na možné přednosti i možná úskalí. Níže tedy uvádím odpovědi na otázku č. 5 „Jaké jsou podle vás rizika a výhody jednotlivých forem úpravy (střídavá péče, výhradní péče)?“ Zejména ke střídavé péči se však probandi vyjadřovali napříč rozhovorem, zaznamenány jsou tedy i jejich výpovědi z jiných částí hovoru.

Obecně k formám péče	
Nutnost řešit případ individuálně	11
Střídavá péče – výhody	
Časová flexibilita pro rodiče	1
Rovnoměrnější podíl rodičů na výchově	11
Mužské i ženské vzory	1
Rodiče se přestanou hádat	1
Střídavá péče - zásady	
Nutnost dobré komunikace mezi rodiči, schopnost se dohodnout	13
Lepší fungování pokud jsou o střídavé péči přesvědčeni oba rodiče (i dítě)	5
Blízkost bydliště rodičů	6
Střídavá péče - rizika	
Jiná motivace pro střídavou péči než upřímný zájem o dítě	5
Zvolení střídavé péče „protože se to sluší“ bez ohledu na zájem dítěte	6
Nabourání jistoty, stability dítěte, neustálé změny prostředí	11
Logistická náročnost	2
Děti zneužívají toho, že si rodiče nepředávají informace	2
Nevhodnost do 5 let věku	1
Vykořeněnost dětí	4
Nejednotné výchovné prostředí	4
Dítě více ve středu bojů	1
Častější přecházení ze střídavé péče do výhradní než naopak	2
Výhradní péče – výhody	
Větší stabilita, jeden domov	9
Větší jednotnost při výchově	3
Výhodnější pro malé děti	1
Zachování jednoho domova a zároveň možnost širokého styku s druhým rodičem	8
Kvalitně strávený čas s nerezidenčním rodičem	1
Výhradní péče – rizika	
Omezený kontakt s nerezidenčním rodičem	4
Větší riziko ztráty kontaktu s nerezidenčním rodičem	3
Nižší možnost nerezidenčního rodiče výchovně působit na dítě	1
Zneužití rezidenčním rodičem k zamezování styku s druhým rodičem	3
Nerezidenční rodič pouze jako „víkendový“	2
Požadavky dítěte být už jen se „zábavným rodičem“	2
Absence mužského/ženského vzoru	1
Společná péče	
U dobře komunikujících rodičů nejvýhodnější	4

Tabulka 4 – Formy péče

V první řadě je třeba zdůraznit, že velká část respondentů vyjádřila názor, že jakákoliv forma výchovy může být výhodná, ale zároveň i nevýhodná – vše záleží na individualitě dítěte, schopnosti rodičů kooperovat i na dalších proměnných. Nelze tak jednotlivé formy úpravy automaticky odsoudit či je naopak považovat za ideální pro kohokoliv.

U střídavé péče považují sociální pracovníci za výhodu zejména to, že se oba rodiče mohou rovnoměrněji podílet na výchově svého dítěte. Někteří dotázaní dále poukazují na časovou flexibilitu, kterou střídavá péče poskytuje rodičům, vymizení sporů mezi rodiči či předávání mužských i ženských vzorů. Současně je však třeba zmínit, že zároveň u střídavé péče vyjádřilo mnoho dotázaných názor, že o ní nejsou přesvědčeni, je často nadužívaná a zneužívaná a je zapotřebí dodržovat velké množství zásad, aby fungovala.

Mezi nejčastěji zmiňované zásady patří nutnost velmi dobré komunikace mezi rodiči a jejich ochota vyjít si vstříc, dohodnout se. Dále je také za podmínku funkčnosti považována blízkost bydliště rodičů. Opakovaně dotázaní také uváděli, že dle jejich názoru funguje střídavá péče jen tehdy, pokud jsou o ní přesvědčeni všichni zúčastnění – tedy jak otec, matka, tak i dítě – a není jedním z nich vymáhána důrazně proti názoru druhého.

Mezi největší rizika střídavé péče se dle odborníků řadí narušení stabilního prostředí, neustálé střídání prostředí, které může být pro mnoho dětí stresující a může představovat příliš velkou zátěž. Sociální pracovníci dále zmiňují nadužívání střídavé péče, která je využívána i tam, kde jde proti zájmu dítěte. Nelze opominout ani další možná úskalí – vykořeněnost dětí, nejednotné výchovné prostředí. Zajímavý postřeh je také to, že ve střídavé péči, kde spolu rodiče nejsou schopni kooperovat, se mohou děti daleko snáze naučit zneužívat situace a není o nich dostatečný přehled.

Zaznívá i názor, že u střídavé péče se častěji mění úpravy poměrů dítěte nebo děti častěji přecházejí do výhradní péče jednoho z rodičů.

Nelze opomenout ani to, že jeden dotázaný uvádí riziko toho, že je dítě vystaveno ještě větším bojům či že do pěti let věku dítěte není střídavá péče vhodná.

Výhradní péče je sociálními pracovníky vnímána jako výhodná v tom, že poskytuje dětem větší stabilitu, jednotné prostředí, umožňuje zachování jednoho domova a zároveň lze využít i možnost širokého styku s druhým rodičem, což zároveň minimalizuje její negativa. Dotázaní

také uvádějí jako výhodu větší jednotnost ve výchovných postupech. Zároveň se některým respondentům jeví výhradní péče jako vhodnější pro malé děti. Všímají si i toho, že děti jsou schopné strávit v takto nastaveném uspořádání s nerezidenčním rodičem čas velmi kvalitně.

Za možná rizika u výhradní péče byl označen omezený styk s nerezidenčním rodičem a s tím související nebezpečí úplné ztráty kontaktu s ním. Zároveň také výhradní péče více umožňuje manipulujícímu rodiči snáze přetrhat vazby druhého rodiče s dítětem. Problémem může být i to, že rodič, který nemá dítě ve své péči, je vnímán pouze jakožto „víkendový“, „zábavný“, čehož děti mohou později zneužívat a mohou vyjadřovat touhu po přestěhování se k nerezidenčnímu rodiči, protože u něj není tolik povinností. Opomenout nelze ani případnou absenci ženského či mužského vzoru.

Někteří sociální pracovníci se vyjádřili také ke společné péči, která se jim jeví být nejvýhodnější, ovšem opět pouze za předpokladu, že jsou rodiče schopni spolu dobře komunikovat a vzájemně uznávají své rodičovské kompetence.

Úvodní vyjádření k otázce

Každá úprava je dobrá, pokud rodiče jsou vyzrálí, myslí na dítě, jsou ochotní ke vzájemné spolupráci, schopni kompromisu a tolerance. Ale úplně nejlepší forma výchovy je samozřejmě v úplně funkční rodině (A15, 38:7–9).

To se nedá úplně jednoznačně říct. Ono stejně, ty děti jsou nešťastné už jen z toho, že se rodiče rozcházejí. A pak, co pro někoho může být výhodou, tak jinému zase nevyhovuje (A3M, 6:2–3).

Ale samozřejmě, že každé dítě je jiné a každému líp sedí něco jiného (A4, 7:35–36).

Především bych chtěla říct, že každému sedí něco jiného (A5, 9:7).

To je hodně individuální. U někoho je střídavka prospěšná a jindy zase ne (A8, 13:28).

Mně přijde, že ani tak nezáleží na formě, ale na rodičích. Jak spolu komunikují, jestli jsou schopní smířit se s rozchodem (A9, 15:7–8).

Já myslím, že to vždy záleží především na rodičích. Když jsou rozumní a berou ohledy na svoje dítě, tak může fungovat jakákoliv forma (A12, 18:16–17).

Myslím, že **záleží hodně na osobnosti dítěte a rodičů**. Rizikové jsou rodiče, nikoli jednotlivé formy. Pokud spolu rodiče dobře komunikují, pak může být výhodné cokoli (A13, 20:5–6).

Všechno je to o rodičích i o dítěti, každé to zvládá jinak (C3, 28:36)... Obecně mi přijde, že je to spíš o rodičích, jak jsou citliví ke svému dítěti, k jeho potřebám a jak si umějí vyjít vstříc a reagovat na aktuální situaci (C3, 29:3–4).

Jinak to **samozřejmě vždy záleží na rodičích, jak komunikují a zda zohledňují zájem dítěte** (B3, 36:31).

Střídavá péče – výhody

Časová flexibilita pro rodiče

Střídavka určitě **poskytuje časovou flexibilitu rodičům**, často toho využívají lidi, kteří pracují na směny a jinak by to nemohli sami zvládat (A1, 2:2–3).

Samozřejmě, **když jsou rodiče v pohodě, umějí se domluvit a bydlí kousek od sebe, tak to může fungovat docela dobře** (A2, 3:26–27).

Výhodou je, že pokud jsou oba rodiče rozumní, **tak má dítě oba rodiče** (A2, 4:4–5).

Některé děti jsou ve střídavé péči spokojené, **že se rodiče už nehádají** (A4, 7:36).

I když jsem měla třeba rodinu, ve které byla holčička s vážnou oční vadou, její otec nebyl biologickým otcem, ale osvojil si ji, když byla malinká, vymyslel jí pokojíček tak, aby tam přesně měla takové světlo, které potřebuje, hodně se o ni zajímal. Byla tam teda ještě jedna dcera, biologická, a ta jejich matka je chtěla mít jen pro sebe. Tak v takovém případě, **kde je vidět opravdový zájem toho otce, tak tam mi střídavka přišla dobrá** (A4, 7:37, 8:1–4).

Ale zase pozitivní je to, že **oba rodiče pak mohou zajišťovat péči** (A5, 9:8–9).

Střídavá péče podle mě může fungovat jen v případě, **kdy jsou rodiče schopni se dohodnout a kdy střídavku všichni chtějí** – oba rodiče i dítě... Její pozitivum je to, že má **dítě stejný kontakt s oběma rodiči** (A6, 10:14–17).

Ale pak jsem zjistil, že **to funguje jen tehdy, když je mezi rodiči dobrá komunikace**, když se navzájem uznávají jako dobří rodiče (A7M, 11:32–33)... Jak jsem říkal, fungovat to může, jen **když jsou ti rodiče schopní a ochotní se domluvit a předávat si informace** (A7M, 12:3–4).

Výhodou je, že se **oba rodiče podílejí na výchově** (A8, 13:28–29).

Podobné to je i u střídavé péče. Aby mohla fungovat, **musí být rodiče schopni zůstat přáteli**. Výhodou je **zachování kontaktu s oběma rodiči**, to, že **oba rodiče mohou na dítě výchovně působit** (A10, 16:33–35).

Střídavá péče podle mě **může fungovat jen tehdy, pokud jsou rodiče doopravdy schopní se domluvit...** Ale zase **má oba rodiče** (A12, 18:20–21).

U střídavé péče je výhoda, že se **na výchově podílejí oba rodiče** (A14, 21:23)

Některé děti to zvládají celkem bez újmy, nebo třeba ze začátku to tak vypadá (A14, 21:24).

To samé platí u střídavé péče, je podle mě **důležité, aby zůstalo jedno místo bydliště, rodiče musejí být schopni spolu dobře komunikovat a společně fungovat na rodičovské úrovni**. Hodně podle mě záleží na **vzdálenosti bydliště rodičů** (C1, 23:11–13).

Co se týče střídavky, tak je rozdíl, jestli se tak ti rodiče dohodli, nebo jestli to bylo nařízené soudem... **U dohody to bývá lepší** (C3, 28:34–35).

Střídavá péče může být fajn, **pokud rodiče bydlí blízko sebe, komunikují spolu, předávají si informace** o tom, co je potřeba, **reagují na potřeby dítěte** (B2, 30:26–27).

Plusem střídavé péče je, že pokud spolu rodiče **dobře komunikují**, pak má dítě **kontakt s oběma rodiči** (B4, 32:6).

Děti naštěstí umějí přepínat, pokud se jim rodiče věnují, ale **když rodiče nespolupracují, je to pro dítě opravdu hodně náročné**. Pozitivem je, že si **dítě může užít obou rodičů, má vzory z mužského i ženského světa**, pokud ovšem mají rodiče náhled (B5, 33:34–36).

Ale k tomu musím říct, že to je **vhodné jen tehdy, když se na tom oba dohodnou...** U dohod to funguje mnohem lépe (B1M, 35:6–8).

Když se oba **dohodnou**, tak u střídavé péče **má dítě všechno dvakrát**. Když jsou děti malé, tak si na to zvyknou (B3, 36:29–30).

Střídavá péče **zajišťuje rovnoměrnější podíl rodičů na výchově**, strašně záleží na tom, jestli je výhodou nebo nevýhodou to, **jakým způsobem spolu rodiče komunikují a kooperují** (A15, 38:16–17).

Nevýhody

Přitom jde často ale jen o **finanční motivy a výši výživného**. Někdy mají ti tátové pocit, že to dítě přeci tolik nestojí, že si peníze nechává máma pro sebe (A1, 1:5–7).

Střídavá péče je tak někdy upřednostňována z toho důvodu, že **soudy se musí krýt** (A1, 1:14–15).

Jako nevýhodu vidím to, že **dítě potřebuje ten svůj jeden kout, svůj klid**. Ve chvíli, **kdy spolu rodiče nemluví, tak to nemůže fungovat**. Já jsem třeba vždycky hrozně ráda jezdila k tátovi na víkendy, ale pak jsem se už taky zase těšila zpátky domů. Neumím si představit, že bych se měla **pořád stěhovat** (A1, 2:3–6).

A přitom si kolikrát ani neuvědomí, jak je to **logisticky náročné** a že nemít dítě u sebe je snazší (A2, 3:18–19).

Ale ono ani rodiče na ni **nejsou připraveni**, často si to neumějí představit. Já osobně nejsem velkým zastáncem střídavé péče. Protože kdo by se chtěl **pořád stěhovat, střídat pokojíčky a prostředí?** (A2, 3:24–25).

Nevýhodou střídavky je rozhodně **nejednotnost prostředí**. Spousta rodičů si také **nepředává vůbec informace ohledně dítěte**. Přitom u střídavky je potřeba, aby se dodržovala jednotná pravidla, jinak v tom ty **děti proplovají, často lžou, naučí se manipulovat se všemi** (A2, 4:2–4).

Určitě je větší tlak na rozhodování ve prospěch střídavé péče, což podle mě není vždy šťastné. Ono totiž, **když se na tom ti rodiče nedohodnou** a pro jednoho z nich je to z donucení, tak to v naprosté většině případů **pak nefunguje** (A3M, 5:24–26).

Střídavou péči **nevidím jako vhodnou do pěti let věku**. Tam pokud máma není úplně mimo, tak si myslím, že je **vhodnější výhradní péče matky**, třeba se širším stykem. Ale pak zas třeba u dospívajícího chlapce nebo dívky může být **vhodnější jednopohlavní výchova**, tedy aby ten

kluk trávil víc času s tátou a dívka s mámou. I když ani to samozřejmě nemusí platit sto procentně (A3M, 6:4–7).

Já jsem se jednou dostala k případu, kdy již dospělý chlapec, který vyrůstal v Praze, takže tam se střídavkou občas byla zkušenost i dřív, vyprávěl, jak to na něm zanechalo spoustu následků. Jak dodnes rodičům vyčítá, čeho se na něm dopustili. Než si někde zvyknul, už byl zase jinde, **necítil se být doma ani tam, ani tam**. A o tomhle případu jsem se bavila u soudu. Zrovna šla kolem soudkyně, která to slyšela a řekla mi, že by bylo potřeba, aby to ten chlapec publikoval. Ať lidi vědí, že **střídavka není sranda, že spouště dětí nevyhovuje** (A4, 7:22–27).

Podle mě **by dítě mělo mít možnost být stále v prostředí, ve kterém žilo doted', a střídat by se měli rodiče – ať si vyzkouší, zač je toho loket** (A4, 34–35)... Já osobně **nejsem o střídavé péči úplně přesvědčená** (A4, 7:36–37).

U střídavé péče je **nejrizikovější střídání prostředí** a ne každé dítě to vnímá dobře... Problematické ale může být, když do rodiny vstoupí **noví partneři rodičů**, protože pak se často **mění výchovné postupy** (A5, 9:8–10).

Jinak ale musím říct, že já jsem spíš odpůrce střídavky. Podle je mě je **hodně náročná pro dítě i pro rodiče**. Jsou to **dva různé režimy** a je opravdu **hodně náročná na komunikaci** (A6, 10:15–17).

Já jsem velký odpůrce střídavé péče. Dřív jsem si myslel, jak je to senzační. Ale pak jsem zjistil, že to **funguje jen tehdy, když je mezi rodiči dobrá komunikace, když se navzájem uznávají jako dobří rodiče**. Ale to tam často schází. Měl jsem třeba případ patnáctileté holky, o kterou se její rodiče soudí od jejích tří let. Rodiče spolu vůbec nekomunikují a jen ta holka předává informace. A ona se maximálně **naučila toho zneužívat** – přespává po kamarádech a nikdo o tom léta nevěděl. Ty **děti toho hrozně zneužívají**... dva pokojíčky a rodiče, kteří spolu vůbec nemluví, to mi přijde velká divočina a úplně mimo. Prostě **špatná komunikace je podle mě jasná kontraindikace střídavé výchovy** (A7M, 11:32–37, 12:1–3).

Ale pokud jsou ti rodiče nerozumní a situaci vyhrocují, tak je to **dítě pořád ve středu bojů**, obzvláště při střídavé péči (A9, 15:10–11).

Já osobně si za sebe nedokážu představit, že bych jako dítě měla střídat dva domovy. **Není tam stabilita, jistota**... Ani když jsou rodiče třeba ze dvou vesnic blízko sebe, tak se **nedá**

zaručit, že budou ve výchově jednotní. Rodiče si často myslí, že střídavá péče je pro dítě nejmenší zlo, ale myslím si, že tahle domněnka je často nepravdivá (A10, 16:39–42).

Jinak rozhodně ne. Je to **náročné pro dítě, nežije v jednom prostředí...** Každopádně by k tomu měli oba rodiče dospět sami a **nikdo je by do tohoto řešení neměl nutit** (A12, 18:21–22).

Střídavá péče ale podle mě **může fungovat jen tehdy, pokud jsou zachováni kamarádi, škola, kroužky.** Někdy se totiž setkáváme i s tím, že dítě je **nucené měnit co týden třeba školku nebo každý týden chodí na jiné kroužky.** To je podle mě nesmysl a přála bych rodičům, aby si to zkusili na vlastní kůži (A13, 20:6–9).

Ale zase děti **musejí pendlovat mezi dvěma domovy...** ale po čase to zvládat přestanou. Mám docela hodně případů, kdy **nejdřív byla střídavá péče a pak se to změnilo na výhradní** (A14, 21:23–26).

Střídavá péče se cpe všude, protože je zdánlivě spravedlivá, ale málokdo si nechá vysvětlit, že **dítěti často vůbec neprospívá.** Pokud rodiče přijdou s návrhem na střídavou péči, tak už nikdo nezkoumá, jak to bude vyhovovat dítěti (C1, 22:31–33).

Pokud mají děti **pendlovat na delší vzdálenosti,** tak to určitě prospěšné není nebo když se rodiče neumějí spolu bavit – to je pak **dítě jak balík, který si rodiče mezi sebou posílají** (C1, 23:13–15).

Zažila jsem třeba situaci, kdy na sebe rodiče byli absolutně naštvaní, pokus o dohodu selhal, soud řízení zastavil, stal se z toho monstrproces, **prosazovala se tam střídavá péče, i když vůbec nefungovala** (C2, 24:24–26).

Střídávka se hodně propaguje, ale **když rodiče nejsou schopni dohody, pak vůbec nefunguje,** prostě musejí být oba dohodnutí, jinak ne. U vleklých sporů **jde často o princip** – když se třeba otce zeptáte, proč tak bojuje za střídavou péči, tak vám řekne, protože matka má taky polovinu doby, tak já chci taky, jim často vůbec nejde o to dítě. **I když třeba je to dítě maličké a matka ještě kojí,** tak jim to vůbec nevádí a tvrdě prosazují střídávku a svými právníky jsou v tom plně podporováni (C2, 25:18–22).

U střídávky to dítě podle mě **nemá domov, je to takový batůžkář.** Naše **střídávka je paskvil,** je to vytržené z amerického stylu. Já jsem proti střídavce, protože vidím, že **procento úspěšné péče je hodně malé, ty děti s tím mají problém.** Rodiče jsou čím dál tím větší egoisté,

neumějí se dohodnout a někdy mám dojem, že střídavka je zneužívána k tomu, aby se otci mohli pomstít ženě, která je opustila. Já tam nevidím absolutně žádnou výhodou, kolikrát se mění i škola a to je už úplně na hlavu (C4, 27:5–9).

V realitě ale třeba ta střídavka kolikrát zase tak dobře nefunguje (C3, 28:12–13).

U těch nařízených to zpravidla nefunguje. U dohody to bývá lepší, i když i tam jsou někdy problémy, všechno je to o rodičích i o dítěti, každé to zvládá jinak. Někdy se stává, že se matky nechtějí dohadovat, a tak sleví na střídavku, ale není to z jejich přesvědčení a většinou to nefunguje (C3, 28:34–37).

Přijde mi, že se dává opravdu hodně, kolikrát i v případech, kdy by se dávat neměla (B2, 30:8–9).

Ale když si dítě předávají jako věc, pak je to ohromná zátěž pro to dítě. Informace se přenáší na dítě a dítě musí všechno říkat samo. Když mezi rodiči není komunikace, tak střídavá péče dětem spíš ubližuje, což platí, i když má každý rodič úplně odlišný výchovný styl (B2, 30:27–30).

Negativní je, pokud rodiče nekomunikují, pak je dítě rozpolcené, psychicky náročné je časté stěhování, soud by měl posoudit, zda je toho dítě schopné, ale třeba u hodně malých dětí to soud nezkoumá (B4, 32:7–9).

Ale někdy to není vhodné, protože ty děti v tom mají zmatek (B4, 32:15–16).

Z toho jsou pak takové ty dohodnuté střídavky, které se ale vrací a nefungují, což je dost velký problém. Z výhradní péče děti tolik nepřecházejí. Střídavka je podle mě hlavně kompromis dospělých a ne to nejlepší pro dítě (B5, 33:11–13).

Střídavá péče nemůže fungovat, pokud spolu rodiče nespolupracují. Nedělají překryvy, nesdělují si důležité informace, takže ty děti pak jedou dva světy, rodiče navzájem nevyužívají to dobré z toho druhého (B5, 33:32–34).

Když se s tím jeden nevyrovná, tak s tím máme špatnou zkušenost (B1M, 35:7).

Třeba pubertáci hodně odmítají střídavou péči, protože nechtějí dojíždět, měnit prostředí apod. (B1M, 35:21).

Někdy se řeší **výživné, což je někdy motivace** otců ke střídavé péči, někdy **problémy při styku** (B1M, 35:23–24).

ale třeba u 12letých už se moc nedává a od 15 už to je úplně na dítěti (B3, 36:30).

Často za střídavou péčí může být i otázka výše výživného. Případně **nedořešený konflikt rodičů** (A15, 37:29–30).

...strašně záleží na tom, jestli je výhodou nebo nevýhodou to, jakým způsobem spolu rodiče komunikují a kooperují. A dalšími faktory, které je **nutné brát v potaz je vzdálenost, škola, kamarádi, přítomnost partnerů** atd. Myslím, že přináší dítěti **zvýšené nároky na jeho adaptabilitu** při změnách výchovných prostředí. Dítě musí myslet na to, co si musí vzít s sebou, přenést. **Úzkostnější dítě může mít třeba neurózu**, aby si něco nezapomnělo. Záleží, jak rodiče jsou vybavení. Myslím, že **vhodnější by bylo jedno prostředí pro dítě, kde by se střídali rodiče**. Ale to naráží třeba na to, když rodiče založí další rodinu (A15, 38:17–22).

Výhradní péče

Výhody

Na druhou stranu je ale dneska spousta možností, existuje mobil, skype, takže ten **kontakt může být zachovaný docela dobře** (A2, 4:7–9).

Výhody výlučné péče jsou podle mě v tom, že **dítě má jeden domov, je tam jednotnost ve výchově** (A6, 10:18–19).

Myslím si, že ve výhradní péči, **pokud se pravidelně vídají s druhým rodičem, nejsou ochuzené. Jedno doma je podle mě dobré** (A7M, 11:37, 12:1).

Výhradní péče je **lepší u malých dětí, nebo když děti nechtějí ty neustálé změny**. Ono dneska může být **výhradní péče a zároveň hodně široký styk** s druhým rodičem, což mi přijde jako dobré řešení (A8, 13:29–31).

Velkou výhodou je ale **stabilní prostředí** (A10, 16:37–38).

Často se také využívá výhradní péče s **hodně širokým stykem pro toho druhého, blíží se to střídavce, ale je zachován jeden domov, dělá se to tak, když rodiče dobře fungují** (C1, 23:18–19).

Mně osobně přijde **nejideálnější výlučná péče se širokým stykem**, kdy **jeden rodič poskytuje jistotu, jedno zázemí**, ale druhého rodiče vidí dítě taky často a pokud jsou rodiče slušní, pak bývají v takhle nastavené péči **spokojení rodiče i děti** (C2, 25:15–17).

Jinak ty děti alespoň mají **svůj domov, svoje zázemí** (C4, 27:10–11).

Co se týče výhradní péče, tak hodně záleží na tom, jak je nastavený styk s druhým rodičem. Je tam **výhoda pevnějšího zázemí** (C4, 29:1–2).

U výhradní péče je **výhoda jednoho výchovného stylu**, je tam **jeden hlavní model rodiny, není v tom takový zmatek** (B2, 30:31–32).

Výhradní péče má výhodu v tom, že **dítě nemění prostředí, zůstává ve známém prostředí** (B4, 32:10).

Hodně se využívá také **rozšířený styk**, což je podle mě **jedině dobře** (B4, 32:14).

Výhodou výhradní péče je **jednotné prostředí, stabilita, čitelné prostředí, to dítě se těší na toho druhého rodiče a umí si s ním ten volný čas užít** (B5, 34:4–5).

U výhradní péče je určitě dobré **umožnit široký styk s druhým rodičem**, posílat děti k druhému rodiči, i když se dětem třeba zrovna moc nechce. Prostě když jsou rodiče dohodnutí, tak to funguje (B1M, 35:21–23).

...což ale lze vyvážit spoluprací rodičů a dohodou o šíři styku a i působením residenčního rodiče. Když bude podporovat vztah a podobně (A15, 38:12–13).

Nevýhody:

U výhradní péče je nevýhoda, že nastává **omezení kontaktu s druhým rodičem**, protože i když je dneska možnost širšího styku, tak **často přetrvává model víkend jednou za čtrnáct dní** (A2, 4:6–7).

Ale zase se častěji stává, že dítě **začne ztrácet kontakt s jedním z rodičů**, nejčastěji tedy s otcem (A6, 10:19).

U výhradní péče je nevýhoda v tom, že je **omezený kontakt s jedním rodičem, který zároveň nemůže dítě vlastně pořádně vychovávat a působit na něj** (A10, 16:36–37).

U výhradní péče mám dojem, že **někdy ten neresidenční rodič zleniví**, přestane projevovat zájem, dítě **může ztratit jednoho rodiče**. Někdy je to taky taková **zbraň proti bývalému partnerovi** (A12, 18:18–19).

U výhradní péče je riziko v tom, že ten **druhý rodič je spíše jen takový víkendový**, může dítěti dopřát spoustu volnosti, dělá s ním v podstatě jen samé příjemné věci, zatímco u residenčního rodiče musí vyšlapovat, pomáhat atd. Někdy, třeba **jak jde dítě do puberty, to začne vnímat** a začne třeba říkat, že chce být u táty, protože tam má tu volnost a žádné povinnosti (A14, 21:19–22).

U výhradní péče je riziko, že **víkendový rodič je takový ten rodič pro zábavu**. Je to takovéto úkoly u jednoho rodiče, zábava u druhého. **Děti této situace pak někdy začnou využívat** a začnou chtít k tomu „zábavnému“ rodiči natrvalo (C1, 23:16–18).

Co se týče výhradní péče, tak tam vnímám jako rizikové to, že **pokud nefunguje styk s druhým rodičem, tak tam hrozí syndrom zavrženého rodiče**. Taky dítě **nemusí mít mužský nebo ženský vzor**, což může být jednou problém, až si samo bude hledat partnera (C2, 25:13–15).

U výhradní péče je problém v tom, když **rezidenční rodič začne bránit styku s tím druhým** (C4, 27:10).

...ale je otázka toho **nastavení a dodržování vídání se s druhým rodičem** (C3, 29:1–2).

...může **chybět kontakt s druhým rodičem** (B4, 32:10–11).

U výhradní péče je **nebezpečí odcizení druhého rodiče**, nedostatečný kontakt s ním, někdy může dojít i k ukončení kontaktu, ať už z toho důvodu, že není zájem ze strany víkendového rodiče nebo je tam neochota residenčního vztah podporovat. Někdy je ten **nepečující rodič takový neangažovaný** (B5, 34:1–3).

Svěření do péče jednoho z rodičů může vést k **určitému odcizení a menšímu podílu na výchově ze strany druhého rodiče** (A15, 38:11–12).

Společná péče

Nejvýhodnější by podle mě byla společná péče. Aby se děti nemusely nikam stěhovat a rodiče docházeli za nimi. Jenže to je finančně náročné, náročné na schopnost komunikace a dohody, takže společná péče skoro není (A3M, 6:8–10).

*Společná péče je **nejbližší normálnímu rodinnému životu**, je tam nejvíc zachována ta původní rodina. Ale aby mohla fungovat, **musejí být rodiče schopni se vždy dohodnout**, najít kompromis, musí na sebe spoléhat a důvěřovat si, jinak to nemůže fungovat (A10, 16:30–32).*

*Společná péče se v praxi využívá minimálně. Někdy ji využijí rodiče, kteří se sice formálně rozvedou, ale dál jsou spolu. Taky jsem zažila případ, kdy rodiče **bydleli v bytech vedle sebe, nastavili stejný režim a pak to šlo**. U jiného případu to bylo podobné, ale otec tam začal manipulovat, vyhrožovat, být násilnický a to se pak muselo řešit jinak (A12, 18:23–26).*

*Společná péče může být **výhodná, pokud mají rodiče ve všem jasno**, kdy se nemusí autoritativně nařizovat, rodiče se střídají, jsou schopni si vyjít vstříc a prostě společně jako rodiče fungují (C1, 23:9–10).*

*Podle mě je **nejlepší společná péče**, nebo když děti zůstanou bydlet v tom domě a rodiče se u nich střídají a ne naopak (C2, 25:23–24).*

*Co jsem měla společnou péči, tak tam ti rodiče stejně **časem spadli do střídavky** (C4, 27:12).*

Společná péče se u nás využívá úplně minimálně, takže tam takové zkušenosti nemám (B2, 30:33).

7.5 Role psychologa

V této části mě zajímalo, jak sociální pracovníci vnímají roli psychologa, v čem jim psychologická pracoviště pomáhají a zároveň, jaké spatřují možnosti pro rozvoj a vylepšení spolupráce. Níže tedy zaznamenávám odpovědi na otázku: „*Jak vnímáte spolupráci všech zúčastněných institucí (odborníků) a jejich rolí?*“ a z velké části také na otázku „*Jaký je váš pohled na zjišťování názoru dítěte u kterého z rodičů chce po jejich rozchodu být? Jakým způsobem vám pomáhají znalecké posudky a psychologická pracoviště?*“.

Spolupráce s psychology/psychiatry - zápory	
Dlouhé čekací lhůty na znalecký posudek	2
Dlouhé objednáací lhůty u psychologů	5
Špatná dostupnost psychiatrů/psychologů	3
Nicneříkající, alibistické znalecké posudky	14
Neporozumění zakázce	1
Neobjektivní posudky	3
Rozpor mezi jednotlivými psychology	2
Neznalost zákonů	1
Navrhování nerealistických řešení	2
Spolupráce s psychology – možnosti	
Dobrá spolupráce s psychologickými pracovišti, možnost odeslat rodinu k nim	10
Větší autorita psychologů	2
Možnost dlouhodoběji spolupracovat s rodinou	3
Využití psychologů při zjišťování názoru dítěte, zmanipulovanosti	11
Zásada nenadužívat psychologických služeb	1

Tabulka 5 – Spolupráce s psychology

Pokud jde o spolupráci s psychology, sociální pracovníci si nejvíce stěžují na alibistické, neurčité zprávy, zejména tedy znalecké posudky. Poukazují také na dlouhé čekací doby ve státních zařízeních i na dlouhé čekací doby na znalecké posudky. Uvádějí také, že na malém městě je velmi špatná dostupnost jak dětských psychologů, tak psychiatrů. Někteří dotázaní si stěžují na neobjektivní posudky, vypracované na zakázku jednoho z rodičů či na rozpor panující mezi jednotlivými odborníky. Jednotlivci dále poukazují na nedostatečnou znalost zákonů ze strany psychologů či na to, že psychologové někdy navrhnou nereálná řešení.

Služeb psychologa nejčastěji využívají při zjišťování názoru dítěte, zejména u komplikovanějších případů a také tehdy, pokud je potřeba s rodinou pracovat a to i dlouhodoběji.

Všimají si také toho, že psycholog mívá u rodičů větší autoritu, tudíž má větší možnost na rodiče edukativně zapůsobit.

Zároveň je však poukazováno i na riziko nadužívání psychologických služeb, což může být pro dítě zatěžující.

Co se týče psychologů, tak máme dobrou spolupráci s organizací XYZ, také psychologická poradna a tady naše paní doktorka fungují dobře. Problém je s psychiatrem, ten tu žádný není, a pokud je potřeba, tak rodiče musejí dojíždět, často na to nemají peníze a psychiatři jsou tak

přetížení, že mám dojem, že to často odflákávají. Taky tu máme jednu neziskovku, ale ta si **jede svoje a chybí tam praktická práce s rodinou**. A co se týče soudních znalců, tak ty osobně neznám vůbec. Ty jejich **posudky jsou často nicneříkající**, ze tříčtvrtin je to akorát přepsání věcí ze spisu. Aby to k něčemu bylo, tak **by s tou rodinou asi museli pracovat dlouhodoběji** (A1, 2:10–17).

Co se týče **psychologů**, tak tam je výhoda, že **rodiče na jeho rady často víc slyší a psycholog s nimi může pracovat dlouhodoběji**. A o znaleckých posudcích, to už jsem vám říkala svůj názor (A1, 3:11–12).

Soudní znalce osobně neznáme. **Znalečáky** se dělají jen ve výjimečných případech a většinou jsou **nicneříkající**, protože soudní znalci se **bojí pojmenovat věci pravým jménem**. Taky se někdy stává, že je **víc znaleckých posudků, které jsou proti sobě**. Nám by pomohlo, **kdy by tam bylo napsané, kdo je reálně vhodnější, jaký model se pro dané dítě hodí**. Ale vím, že tohle je hrozně těžké, protože k tomu, aby tohle znalec mohl napsat, by se musela sejít celá rodina, rodiče by tam spolu museli komunikovat, protože teprve tak se pozná, kdo víc příkrásluje (A2, 4:11–16).

Dobrou zkušenost máme s XYZ, i s psychologickým centrem, ale tam jsou hodně dlouhé čekací doby (A2, 4:19–20).

Taky by nám pomohly **propracovanější znalecké posudky a psychologické zprávy**. Bylo by fajn, kdyby rodiče šli tak na tři sezení k psychologovi a z toho teprve by se dělaly nějaké závěry. Jenže **všichni se bojí něco otevřeně napsat**, protože nikdo neví, co se z toho pak vyvine a kdo si bude kde stěžovat (A2, 4:27–29).

Znalci a jejich posudky často protahují soudní řízení, navíc to pak není ani ryba ani rak, **bojí se říci jasný názor**. Aby řekli, kdo skýtá lepší záruky pro výchovu, toho se stejně nedočkáme (A3M, 6:14–16).

U akcentovaných rozhodů by pak názor dítěte měl zjistit znalec, který **by měl napsat dobrý znalecký posudek**. Sociální pracovník má trochu omezenou šanci toto citlivě zjišťovat. Jak vypadá dobrý znalecký posudek? Hlavně **by měl být vyhotovený rychle**. Protože půl roku, což je běžná doba, kdy na posudek čekáme, je moc dlouho. Pak už u těch akcentovaných rozhodů je dítě příliš zmanipulované (A3M, 6:34–37, 7:1).

Ale měli jsme případ, kdy dítěti bylo 13 a stejně se s ním muselo psychologicky pracovat, protože se nechtěl rozhodnout... U psychologů se mi někdy stalo, když jsem tam odeslala rodinu, že **neporozuměli zakázce** (A4, 8:21–24).

Dobře tu **funguje spolupráce s psychology** (A5, 9:13).

Co se týče znaleckých posudků, které si ve výjimečných případech žádáme, tak některé jsou dobré, ale jiné ne. Prostě **čím je ten znalečák konkrétnější, tím je to pro nás samozřejmě lepší** (A6, 11:1–2).

Myslím, že je určitě lepší, **aby rozhovor s dítětem dělal psycholog**, který s ním může pracovat dlouhodoběji, víc ho může ošetřit (A7M, 12:34–35).

Znalecké posudky bývají často nejednoznačné. Ono se sice zjistí, pokud je rodič duševně nezpůsobilý, ale **co je podle mého názoru málo zjišťované, to je závadové chování rodičů.** Oni nemusejí mít duševní poruchu, ale jejich chování není v pořádku. Bylo by potřeba **se víc zaměřit na to, jak se ti rodiče reálně chovají**, jestli nejsou manipulátoři například – to by mělo být předmětem posudku (A7M, 12:36–37, 13:1–2).

Zprávy z poradny pak často dokreslí situaci, zarámují ji. Ale já určitě **nejsem pro to, aby se psycholog zapojoval vždy.** Mělo by to být jen v situaci, kdy je to vážně potřeba (A7M, 13:3-4).

Tohle je samozřejmě těžké v rodinách, kde třeba docházelo k domácímu násilí. Tam se pak musí s dítětem a rodinou odborně pracovat (A7M, 13:8–9).

Se znalci moc nespolupracujeme. **Někdy posíláme rodinu k psychologovi, s těmi máme úzkou, dobrou spolupráci** (A8, 13:33–34).

Když se řeší **zmanipulovatelnost dítěte**, tak nám v tom **pomáhají znalecké posudky a psychologická pracoviště** (A8, 14:12–13).

Lepší je **zjišťovat to postupně, a když to udělá psycholog**, který na to má vzdělání a dokáže poznat, nakolik to dítě jen přejímá názory matky či otce (A8, 14:15–16).

Se znalci nespolupracujeme, neznáme je, nejsou zvaní k soudu. **U vleklých věcí se někdy prohlubuje odlišnost v názorech jednotlivých odborníků** (A9, 15:16–17).

U komplikovanějších případů je určitě na místě, aby se tím zabíral odborník, psycholog. My na to nemáme vzdělání a vlastně ani čas to všechno potřebně ošetřit (A9, 15:38–39).

Někdy se stává, že rodiče třeba vyhledají nějakého odborníka z Prahy, který jim napíše **jednostranný posudek**, ale tady u nás psychologové ani nikdo jiný nic takového nedělá, pokud vím. Opravdu si myslím, že u nás je ta spolupráce velmi dobrá. (A10, 17:2–4).

A aby tu byla **poradna pro rodinnou terapii s kratšími objednávkami lhůtami** (A10, 17:9–10).

Vždy bychom to ale **měli zjišťovat prostřednictvím psychologa**, my na to nejsme odborně vzdělaní, nemáme dostatek času na to, abychom dítě mohli řádně ošetřit a abychom mohli vůbec něco pořádně rozkrýt (A10, 17:26–28).

Co se týče znaleckých posudků, tak tam mi vadí, že **se více zaměřují na to, který rodič má lepší výchovné předpoklady, ale už nezkoumají, co je lepší pro dítě**. Měli by se jim prostě klást úplně jiné otázky a **méně se zaměřovat na psychiatrické diagnózy** (A10, 17:32–34).

Co se týče znalců, tak tam mám zkušenosti různé. **Někdy pomůžou, někdy jsou jejich zprávy tendenční a napsané na objednávku jednoho z rodičů, někdy jsou psané horkou jehlou**. Ale tohle je všechno o lidech (A12, 18:32–34).

Někdy je lepší rodinu rovnou poslat k psychologovi, který s dítětem udělá pohovor, který na to má vzdělání (A12, 19:12–13).

Problémem bývá **znalečák, protože jeho vypracování se táhne a tím se to všechno prodlužuje** (A13, 19:25–26).

Někdy jsou problémem **znalecké posudky, které nezřídka bývají nejednoznačné, opatrné, psané hyperodborně a nicneříkajcně**. Také mi někdy **vadí postoj psychiatrů, takovéto že se dá všechno spravit**. Přitom třeba podporovat dítě ve styku s násilnickým otcem je vážně těžké a problematické. Dám vám příklad – měli jsme tu případ, kdy si otec vymyslel, že současný partner matky zneužívá dítě a i tak tomu dítěti vymýval mozek. Matka se bála otci postavit, byl tam nařízený asistovaný styk, ale nikam to nevedlo. Podle psychologického posudku by ale děti měly s tátou trávit mnohem víc času. To mi pak přijde, že jsou ti **lidé často tlačení do nepřijatelných věcí** (A13, 20:11–18).

Někdy **ke zjišťování názoru využíváme psychologa**. My sice máme spoustu znalostí taky, ale oficiální vzdělání nám chybí, nemůžeme zaručit, že se dítěti bude věnovat dlouhodobě jeden člověk, který ho i ošetří (A13, 20:35–37).

Myslím, že tohle je hlavně o lidech. Pokud jim na jejich práci záleží, pak je ta spolupráce dobrá. Za sebe musím říct, že **jsem ještě v podstatě nenarazila na špatnou spolupráci**. I znalecké posudky obvykle odpovídají názoru OSPODu (A14, 21:29–31).

Psychologa využíváme u neshod, stejně tak znalecké posudky. U znaleckých posudků bývá problem, že **znalci jsou opatrní a nechtějí si to s nikým rozházet**. Ale občas jsou i kvalitní (A14, 22:14–16).

Také nám hodně **pomáhá, že máme vlastního psychologa**, se kterým jsme naprosto spokojení, a který nám pomáhá u složitějších případů. (C1, 23:22–23).

Bylo by **potřeba lépe pokrýt služby pro rodinu**, rodinné konzultace a spousta služeb jsou nedostupné, **psychologové i psychiatři jsou nedostatkovi**, není dostatečné propojení mezi jednotlivými službami, některé služby se dublují, někdy rodiny pendlují mezi jednotlivými odborníky a nikam to nevede (C1, 23:27–29).

Měli by to zjišťovat jen důkladně proškolení lidé, nejlépe psychologové specializující se na vývojovou psychologii a je potřeba dítě velmi dobře ošetřit. To neumíme ani my, ani soudci. Co se týče znaleckých posudků, tak věřím, že znalci vědí, jak pohovořit s dítětem, jak zjistit to, jak rodiče reagují v určitých situacích, které prostředí a jaká forma je pro dítě vhodnější. Je to **pro nás dobré vodítko**, protože jinak je vše nepodložené (C1, 24:3–7).

Psychologické poradny to je taky různé. Jednak je jich strašně málo a mají **dlouhé objednávání doby** a taky **kvalita je různá**. Někdy prostě napíšíou zprávu jen na základě návštěvy s jedním rodičem, je to **účelové**, vůbec nemluvili s druhým rodičem. Někdy se využívá **mediace**, ale ta se platí, tak tam rodiče nechtějí chodit. Kdyby byla zdarma, to by byla jiná (C2, 25:28–31).

Cochem vychází ze služeb a to tu není, v Praze je to třeba lepší, ale **my tady vůbec třeba nemáme dětské psychiatry a dětské psychology**. To je tedy problém obecně (C2, 26:9–11).

Proto třeba já **dělám pohovory s dětmi ve škole**, někdy s sebou vezmu psychologa (C2, 26:23–24).

S psychology je největší problém, že nejsou. U nás v okrese je dětských psychologů strašně málo (C4, 27:16).

Co se týče posudků, tak **dobrych znalcu je malo**, soudci ale maji svoje lidi, ti jsou zavaleni, vlece se to. Ne vzdy se z posudku dozvite neco konkretniho. **Nekdy jsou ti rodiče jasni psychopati, ale z toho posudku to tak vubec nevypadá** (C4, 28:4–6).

S **psychology spolupráce docela funguje**, motivujeme klienty, aby k nim zašli, jenže klienti často hledají problém jen u druhých a nikoliv u sebe a **když nechtějí nikam jít, tak prostě nejdou** (C3, 29:9–10).

Posudky i konzultace s psychologem nám v tomhle hodně pomáhají. Někdy nám potvrdí naše názory, někdy jsme překvapení (C3, 29:22–24)... Nám v tom doopravdy **hodně pomáhá psychologické pracoviště** (C3, 29:26–28).

Se **soudními znalci je to individuální**, někteří o to **projevují zájem, dají si záležet a posudek je pečlivý, jiní jen opišou spis a posudek je k ničemu**. Je to i **o odvaze natvrdo napsat zjištění**, protože rodiče rádi podávají stížnosti a **odvážných znalců je málo** (B2, 30:36–37, 31:1).

S **psychology máme skvělou spolupráci**, dávají **termíny rychle**, dobře pracují, předávají nám **relevantní informace**. Nedovedu si to bez nich představit (B2, 31:4–5).

Nám **hrozně pomáhají naše psycholožky**. My totiž nejsme na tohle odborníci, mohli bychom spíše ublížit. Ptát se na názor paušálně je nesmysl, kolikrát i u 12letých dětí je to traumatizující. Mělo by to být prováděné psychologem (B2, 31:19–21).

Velmi pozitivně vnímám naše psychology, kam posíláme klienty. Píší nám zprávu i zakázku. Naopak se nám **neosvědčila spolupráce s psychology, které si najal jen jeden z rodičů** (B4, 32:18–19).

U starších dětí pohovory dělám, mladší posílám k psychologovi, i u soudu je toto vnímáno dobře. OSPOD je ale bohužel pořád vnímán jako strašák, pro děti je to frustrující a nedojde k žádnému efektivnímu zjištění (B4, 33:1–3).

Ale pak je **doré, když soud zároveň toho znalce i vyslechne**, protože ústně to pak dává úplně jiný smysl, než jak to vyznívá v písemné formě (B5, 33:17–18).

U psychologů někdy postrádám znalost zákonů a také někdy navrhnou nereálné cesty. U znaleckých posudků je to individuální. **Zárazí mě někdy, že se v nich neobjeví patologie, i když všichni kolem vidí, že se ten člověk patologicky chová** (B5, 34:11–13).

Myslím, že toto by měl zpracovávat odborník, my nedokážeme to dítě správně ošetřit (B5, 34:29–30).

*Znalec je určený a nijak blíže s ním v kontaktu nejsme. Často se využívá mediace. Psycholožky využíváme u komplikovanějších situací, s nimi máme úzkou spolupráci. Výhoda je i to, že **když rodiče na OSPOD nedají, tak od psychologa si nechají kolikrát říct** (B1M, 35:26–28).*

*S **psychology je problém v tom, že jsou hůře dosažitelní** a třeba pro některé lidi z různých vesnic jsou v podstatě nedosažitelní. Odborníkům by určitě mohlo být víc (B3, 36:33–34).*

*...určitě je potřeba **lidi namotivovat k tomu, aby, pokud mají problémy, si došli k psychologovi**, aby využili toho poradenství (B3, 37:10–11).*

*Co se týče znalečáků, tak ty jsou často nicneříkající, **znalci se bojí, že je bude někdo žalovat**. Takže napíšu otec je chápající, matka je taková a maková a vlastně **nic z toho nevyleze**. Někdy rodiče více akceptují názor dítěte, než znalečák (B3, 37:14–16).*

*Ze strany odborníků zangažovaných v případě se někdy projevuje alibismus, **obava z nazývání věcí pravými jmény, nedostatečně odborně zpracované znalecké posudky a i tam alibismus, nevyjádření jasného názoru** (A15, 38:2–4).*

*S **psychology je to hodně individuální**. Pokud se myslí psychologové v poradnách, pak máme dobrou spolupráci, každopádně preferují dovolně spolupracující a motivované klienty. Nevím, jakou mají schopnost namotivovat ty nemotivované. **Víc bych uvítala, kdyby psychologové byli schopni nemotivované nebo účelově motivované klienty přivést k opravdové spolupráci**, ale uvědomuji si, že je to někdy nereálné (A15, 38:28–31).*

*Co se týče **znalců, bylo by potřeba, aby dělali posudky více do hloubky, používali validní metody, vyjádřili svůj názor, odpovídali konkrétně na konkrétní otázky** (A15, 38:32–33).*

***Kvalifikované a erudovaně odvedené znalecké posudky nám velmi pomáhají** a takové by měly být všechny. Psychologická pracoviště nám pomáhají, **preferujeme pracoviště a psychoterapii prováděnou opravdovými psychology – kvalifikace, osobnost**. Dále **preferujeme možnosti využití neplacených služeb** (A15, 39:23–26).*

8 Diskuze

V diskuzi porovnávám výsledky svého výzkumu s teoretickými poznatky, uvedenými v první části diplomové práce. Dále také zhodnocuji průběh i výstupy výzkumu, navrhuji další možnosti, o které lze výzkum v budoucnosti rozšířit, a nastíním to, jak by bylo možné uvedené poznatky převést do praxe.

Při porovnání výsledků výzkumu a výstupů z teoretické části, lze spatřovat četné podobnosti.

Ve výzkumu jsem si kladla 4 základní otázky:

- Jaké trendy lze sledovat v přístupu k řešení rodinné situace u rozcházejících se rodičů
- Jaká jsou největší rizika v období rozchodu rodičů s ohledem na dítě
- Jaké formy porozchodové péče se jeví jako nejvhodnější a čím je to ovlivněné
- Jakou roli hrají v rozchodovém procesu psychologové

Odborná literatura a také výsledky Českého statistického úřadu poukazují na to, že stabilita a soudržnost českých rodin je nižší, než v předchozích obdobích, rozchodem rodičů je zasaženo mnoho tisíc dětí ročně. Nižší ochotu setrvávat v dlouhodobém partnerském vztahu zmínilo jako trend značná část respondentů.

Za další výrazný trend je označena neochota rodičů domluvit se a řešit porozchodovou situaci pokud možno v klidu. Někteří sociální pracovníci vyjádřili obavy nad tím, že je tendence „rozdělit si dítě na půl“ pod záminkou spravedlnosti. Toto konstatování je v souladu například s poznatký Rudolpha (2010), který právě kvůli takové situaci prosazuje zavádění cochemského postupu. O rozchodových bojích o dítě však píše i další autoři citovaní v této práci. Sociální pracovníci však přicházejí s domněnkou, že vyhocených bojů v posledních letech spíše přibývá.

Za nejvýznamnější trend byla dotázanými označena tendence upřednostňovat střídavou péči, větší aktivita otců v porozchodové péči o děti a celkově větší flexibilita v nastavování porozchodové úpravy poměrů dítěte. Právě tento fakt zmiňuji ve 4. kapitole.

Odpovědi na druhou výzkumnou otázku lze shrnout pod obecnou formulku „nerespektování potřeb dítěte“. Což je také problém, který s rozchodovou situací často zmiňují i citovaní autoři, např. Plaňava: „Někdy jsou rodiče svými starostmi zahlceni natolik, že mohou přehlížet

zájmy a prožívání svého dítěte (Plaňava, 2000)“ nebo Berger & Gravillon: „Situace, kdy se rodiče napadají, osočují jeden druhého, je pro dítě znejišťující a bolestná. Velmi nešťastné jsou pak negativní poznámky na účet druhého rodiče, neboť útok na druhého rodiče je zároveň útok na integritu, identitu a sebepojetí dítěte. Bohužel, mnoho rodičů si toto neuvědomuje, nepřipouští nebo nedokáže v tomto směru korigovat své chování, i když ví, že tím svému potomkovi neprospívají (Berger, Gravillon, 2011).“ Právě tyto fenomény jsou sociálními pracovníky vnímány jako velmi rizikové: dítě jako zbraň proti druhému, manipulace dítětem proti druhému, zamezování styku s druhým rodičem. Mezi další hojně zmiňované riziko je přetěžování dítěte vyslycháním, což koresponduje se zjištěními teoretické části: Vyhrocené předrozvodové dohady (které se bohužel často protahují i do období po rozvodu), ve kterých rodiče očerňují jeden druhého, staví dítě do role soudce, či ho dokonce nutí říkat, kterého z nich má raději či s kým chce být, ovlivňují dítě zásadním negativním způsobem, a zanechávají vzpomínky na celý život. Komplikované vztahy nejbližších, ve kterých se dítě nedokáže orientovat, stejně jako nepřehledný žebříček hodnot je to, co přispívá k frustraci předškoláka (Šulová, 2014). Bohužel, někdy k této situaci přispívá také systém, zejména prostřednictvím soudců, kteří v některých komplikovaných rozvodových či rozchodových případech vyžadují výpověď předškolního dítěte jako důkazní materiál k tomu, aby rozhodli o nastavení porozvodového uspořádání rodiny. Obzvláště pokud je získání takové výpovědi vedeno necitelně a neodborně.

Méně často, avšak opakovaně se objevilo i upozornění na neochotu rodičů převzít odpovědnost za další průběh rozchodového procesu do svých rukou. Zde opět lze odkázat na podkapitolu týkající se cochemského postupu, který právě na toto riziko poukazuje a snaží se odpovědnost na rodiče zpět převést.

Také respondenti vícekrát indikovali jako riziko „zbytečné rozchody“, kterým by se nechalo při dobré vůli předejít. To koresponduje s tvrzením z teoretické části, ve které jsem poukazovala na to, že rozchod rodičů děti zasáhne vždy, reagují na něj nejčastěji smutkem, ztrátou pocitu jistoty a bezpečí. Dytrych (1981) dále ve své studii uvádí, že velké procento rodičů litovalo svého rozhodnutí rozejít se a s odstupem času nahlíží na tehdejší problémy jako na řešitelné.

Další rizika byla zmiňována spíše ojediněle, nicméně i ta jsou v souladu s odbornou literaturou.

Třetí výzkumná otázka se týkala možných forem porozchodového rodinného uspořádání, kdy jsem se ptala možná rizika, ale i výhody jednotlivých forem péče.

Jednoznačně nejdiskutovanější formou péče je péče střídavá, ke které se vyjadřovali sociální pracovníci nejobsáhleji a i nad rámec otázky, která se na formy péče zaměřovala.

Většina dotázaných uváděla, že především je nutné každou situaci posuzovat individuálně a je nešťastné snažit se všechny případy řešit jednotným způsobem, bez ohledu na potřeby dětí a bez ohledu na další, třeba i čistě praktické, okolnosti. Dále také zdůrazňovali význam hledání vhodného a smírného řešení pro všechny zúčastněné a význam ochoty dané uspořádání změnit, pokud se ukáže jako nefunkční a dětským potřebám nevyhovující.

V souladu s Pavlátem (2012) poukazovali sociální pracovníci na nevhodnost střídavé péče u velmi malých dětí, tam, kde rodiče nejsou schopni vzájemně komunikovat, bydlí daleko od sebe a střídavá péče tak spíše snižuje kvalitu života dítěte. Poukazují také na problematiku neustálého stěhování a nejednotného režimu, což může děti znejistovat. To koresponduje s potřebou teritoria domova, které vytváří rodinnou identitu, a také s potřebou denních rituálů a stálé pečující osoby, jak bylo uvedeno v druhé kapitole. Jak bylo také uvedeno ve čtvrté kapitole, napjatá atmosféra a výrazné změny denního režimu vedou k podrážděnosti dětí (Boyan & Termini, 2011). V celkovém pohledu lze říci, že sociální pracovníci považují střídavou péči ve velkém množství případů za problematické řešení a přiklánějí se spíše k širokým stykům s nerezidenčním rodičem či k péči společné. Podobně u výhradní péče, opět v souladu se zmiňovaným Pavlátem (2012), vnímají riziko odcizení jednoho z rodičů, zároveň ale poukazují na větší stabilitu a pocit větší jistoty dítěte.

Nad rámec uvedených rizik v teoretické části respondenti přicházeli i se zajímavými postřehy. Např. rizikem střídavé péče u rodičů, kteří spolu funkčně nekomunikují, je ztráta přehledu o režimu dětí, kdy si jeden rodič neověří pravdivost informací podaných dítětem u druhého rodiče a dítě se tak naučí situace využívat ve svůj prospěch, manipulovat rodiči. Zajímavý postřeh je také to, že podle zkušenosti sociálních pracovníků více dětí přechází ze střídavé péče do výhradní, než tomu je naopak.

Také u výhradní péče s klasickým nastavením návštěvy nerezidenčního rodiče jednou za 14 dní uvádějí i rizika, která se v literatuře často neuvádějí. Je to např. „zpohodlnění“ nerezidenčního rodiče, který se sám, bez přičinění druhého rodiče, stahuje postupně do pozadí.

Zde bych zároveň chtěla zmínit, že ač jsem ve své práci problematiku střídavé péče nestavěla jako stěžejní bod, z výzkumu jednoznačně vyplývá, že je to téma, které je vysoce aktuální pro současnou rodinu i odborníky.

V závěru jsem se zabývala rolí psychologa v dané problematice. Byť jsem se této tematice nevěnovala v teoretické části explicitně, myslím, že napříč prací je patrné, že právě psycholog může být v rozhodové situaci velmi platným a jeho role je neoddiskutovatelná. Zároveň však postavení psychologa klade určité nároky a přináší s sebou i jistá rizika. Psycholog může do procesu zasahovat jakožto soudní znalec (viz kapitola 5). Psycholog může do procesu zasahovat také tehdy, pokud je rodině sociálními pracovníky nařízena návštěva psychologicko-poradenského zařízení, či pokud ji rodiče s dítětem vyhledají sami. Na některých pracovištích OSPODu působí psychologové přímo a pomáhají sociálním pracovníkům s řešením složitějších případů. Psycholog může působit i v oblasti mediace.

Na psychologa jsou kladeny požadavky ohledně zachování objektivního pohledu na situaci, objektivní zhodnocení výchovného působení rodičů na dítě, zastávají také edukativní roli a působí svou autoritou, která může být pro rodiče přijatelnější, než autorita sociálních pracovníků. Sociální pracovníci kvitují kooperaci s psychologickými pracovišti, přiznávají jim velký význam i zásluhy. Zároveň však poukazují i na určitá rizika či nedostatky, se kterými se při spolupráci s psychologem setkávají. Zejména jde o, z jejich pohledu, alibistické a nicneříkající znalecké posudky, zprávy na „objednávku“ jednoho z rodičů, nízká dostupnost psychologické péče (dlouhé objednací lhůty, absence dětských psychologů v regionech).

8.1 Zhodnocení výzkumného procesu

Vzhledem k zaměření práce byla kvalitativní analýza, dle mého názoru, dobrou volbou. Ve strukturovaných rozhovorech mi respondenti poskytli mnoho zajímavých a otevřených odpovědí, které bych jiným způsobem nezískala. Sociální pracovníci jsou velmi specifickou

skupinou, neboť jsou velmi citliví na zachování absolutní anonymity, ať už své, či svých klientů. Je poměrně náročné získat jejich důvěru, přesvědčit je, aby věnovali svůj čas rozhovorům a aby neměli obavy ze zneužití získaných dat. Zároveň jsou také přetíženi dotazy ohledně vyplnění nejrůznějších dotazníků, anket apod. K tomu, aby sociální pracovníci poskytli svůj čas a ochotu odpovídat, je nutné nejen zajistit co největší anonymitu, ale také prokázat, že jejich práci rozumíte, víte, jaké obtíže a výzvy obsahuje a jste ochotni jejich názorům a zkušenostem zaujatě naslouchat. Domnívám se, že jiným způsobem, než rozhovorem bych se k daným informacím nedostala. Strukturovaný rozhovor mi pak umožnil jasně vést hovor, zachovat strukturu a příliš neodbíhat od tématu. Zde je důležité také podotknout, že výzkum jsem prováděla v pracovní době respondentů, čili časová dotace byla omezená.

Musím však přiznat, že jsem si vědoma i jistých nedostatků, které můj výzkum obsahuje.

S výše zmiňovanou nutností zajistit respondentům absolutní anonymitu jsem od respondentů nevyžadovala podepsání informovaného souhlasu, neboť jsem jim slíbila, že ani jejich jméno, ani název města, ve kterém působí, nebude nikde figurovat. Respondenti mi použití jejich odpovědí ve výzkumu odsouhlasili ústně, avšak požadavek na podepsání informovaných souhlasů s jejich jménem by šel proti slíbené absolutní anonymitě.

Byť se jednalo o rozhovor strukturovaný, v některých případech mi respondenti z otázek „*utíkali*“. Také stručnost respektive bohatost odpovědí je u jednotlivých probandů různá, v závislosti na tom, jak moc byli ochotní se otevřít a sdělit svůj názor. Bylo také patrné, že někteří probandi se na rozhovor dopředu připravovali, zatímco jiní nikoli a i tato skutečnost mohla jednotlivé výpovědi ovlivnit.

Za jistý limit výzkumu považuji výběr respondentů. Výběr proběhl nenáhodně a v rámci jednoho kraje. Je přitom možné, že v odlehlejších částech republiky je situace odlišná. Zároveň jsem i vědoma i genderové nevyváženosti probandů. Jistě by bylo přínosné zahrnout do vzorku více mužů, bohužel profese sociálních pracovníků je značně feminizovaná a za úspěch lze považovat již to, že v mém výzkumu jsou výpovědi tří mužů.

V průběhu výzkumu jsem také zjistila, že by bylo bývalo lepší mírně upravit scénář rozhovoru. V rozhovoru bylo položeno více otázek, než kolik se jich přímo vázalo k záměru

výzkumu. Z mého pohledu to bylo potřebné, neboť mi to umožnilo sociální pracovníky více otevřít a pomocí dalších otázek jim dát prostor vrátit se, třeba obloukem, k otázce předchozí. Zároveň i mně tyto otázky umožnily načerpat od sociálních pracovníků další informace, které mi pomohly prohloubit vhled do celé problematiky a její komplexnosti. Přesto se u některých otázek výpovědi často opakovaly a odpovědi na otázku týkající se přímo cochemského postupu jsem nakonec v podstatě nevyužila, neboť většina dotázaných znala tuto metodu jen velmi zběžně a jejich odpovědi tak nebyly podle mého zhodnocení příliš validní.

V budoucnu bych tak věnovala větší péči pilotním rozhovorům, abych získala kvalitnější zpětnou vazbu a předešla „opakujícím se“ otázkám, či otázkám, na které nebudou probandi moci odpovědět.

Také při zpracování dat jsem se potýkala s prolínáním jednotlivých témat a subtémat, která bylo někdy obtížné odlišit.

8.2 Návrhy na další výzkum a aplikaci poznatků

Již při vytváření výzkumu jsem uvažovala nad dalšími možnostmi, jak by mohl být výzkum veden či rozšířen.

Do budoucna by bylo jistě přínosné oslovit i další odborníky, kteří se rozchodovou problematikou zabývají: ať už soudní znalce, psychology z rodinných poraden, psychiatry, mediátory, soudce či advokáty. Myslím si, že každá skupina odborníků by přinesla další zajímavý pohled na situaci a pomohla by rozklíčovat nejpálčivější místa problematiky. Stejně tak by bylo přínosné zahrnout do výzkumu „hlavní aktéry“ – tedy rodiče a děti. Takto postavený výzkum by byl komplexní, ovšem domnívám se, že právě zahrnutí respondentů z řad rodičů a dětí by s sebou přineslo mnoho velkých výzev.

Poznatky získané v mém výzkumu se mohou uplatnit zejména v rodinném poradenství, přičemž já osobně tyto poznatky vnímám jako důležité zejména ještě v předrozchodové fázi, kdy rodiče přemýšlejí o tom, zda se rozejít a pokud ano, tak jak nastavit další rodinné fungování. Práve prevence rozchodů a edukace rodičů o možných následcích jak rozpadu rodiny, tak následném necitlivém nastavení porozchodového uspořádání je to, po čem volají i sami respondenti. Uplatnit se však výzkum, podpořen i teoretickou částí, může také v rámci

edukace soudců, ale i psychologů, neboť první skupině mohou někdy scházet psychologické souvislosti, zatímco druhým znalost soudních procesů a zákonů. Výzkum také přináší určité nastavení zrcadla psychologickým profesím, kdy na jedné straně z výsledků vyplývá, že spolupráce s psychology je vítaná a oceňovaná, zároveň je ale poukazováno i na určité nedostatečnosti, a to zejména na neurčité, „*nicneříkající*“ zprávy či znalecké posudky. Výzkum by tak mohl vyvolat i diskuzi o hranici mezi pokud možno co nejobektivnější zprávou a snahou nepoškodit klienta a alibismem.

9 Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat situaci rozchodu rodičů a rozpad rodin v České republice, popsat, jaký vliv má rozchod rodičů na dítě, jak rozchod probíhá jak po psychologické, tak procesní stránce, a pokusit se navrhnout zásady, kterých je dobré se v rozchodové situaci držet a naopak poukázat na rizika, která v danou chvíli hrozí. Problematika je značně široká a zároveň jsou některé její aspekty proměnlivé v čase. Jednak se proměňuje rodina jako taková, mění se její uspořádání, funkce i to, jak moc je chráněna společností. Stejně tak se mění i proces rozchodů, změny nastávají i při rozhodování o porozchodovém uspořádání rodinných poměrů. Co však zůstává neměnné, jsou potřeby dětí s ohledem na vývoj (nejen) jejich psychiky.

Proto jsem se v úvodu práce zaměřila na psychologické charakteristiky jednotlivých vývojových etap a teprve poté jsem se věnovala rozchodu jako takovému, jeho dopadu na zúčastněné děti a také na právní aspekt celé situace.

Z kvalitativní analýzy v empirické části vyplynulo, že mezi největší aktuální trendy v rozchodové problematice patří nižší odhodlanost setrvávat v dlouhodobých vztazích, větší zapojení otců do porozchodové péče a s tím související rozšířená paleta porozchodového uspořádání, nižší míra ochoty řešit situaci smírnou cestou. Zároveň ale také zazníval názor, že pro současnou situaci je příznačná i neochota zúčastněných odborníků jasně sdílet své postoje, a to zejména kvůli obavám z reakcí rodičů. Při zjišťování největších rizik byly nejčastěji uváděny některé z forem necitlivosti vůči potřebám dítěte, projevující se zejména ostrými konflikty mezi rodiči a zatahováním dětí do vyhrocených sporů. Naopak jako funkční lze označit takové chování, které bere ohled na zájmy nejen rodičů, ale především dětí a které se vyznačuje schopností náhledu a vcítění do svých dětí. Za velmi diskutabilní označovali respondenti trend masivního prosazování střídavé péče, která za určitých okolností může být výhodná, ale dotázaní odborníci se brání jejímu nadřazování nad ostatní možná porozchodová uspořádání. S respondenty jsem také zjišťovala, jak vnímají spolupráci s psychology, přičemž tato spolupráce byla velmi oceňována, byť sociální pracovníci poukazovali i na jistý prostor pro zlepšení. Výsledky výzkumu však neaspírují na zobecnění.

Probandi mi svými rozhovory poskytli četné zajímavé informace, které pro mě byly velmi obohacující a které mi v mnoha směrech rozšířily mé obzory. Zde bych také chtěla zmínit, že

právě příležitost mluvit se sociálními pracovníky mi ukázala, jak velké znalosti mají a jakým výzvám tito odborníci čelí, přičemž u všech z nich byla patrná zaujatost pro jejich práci, velká motivace brát se za potřeby dětí, a z těchto zásad neustupovat i přes četné komplikace, které jim přinášejí.

Dalším zjištěním, ke kterému jsem v průběhu psaní práce došla, je to, že ač je téma rozhodování o porozchodové péči velkým tématem současnosti, chybí kvalitní literatura a výzkumy, které by se tomuto fenoménu věnovaly v českém kontextu.

Myslím si tedy, že cíl se mi podařilo poměrně naplnit, byť mé předsevzetí zmapovat situaci v České republice bylo trochu přehnané a lze říci, že se mi podařilo zmapovat situaci spíše v jednom konkrétním kraji, zejména co se empirické části týká.

Ač je téma do jisté míry pesimistické a při psaní práce, rozhovorech s probandy i při studiu spisů v rámci mé předcházející stáže, jsem si nejednou kladla řečnické otázky, jak je možné, že mohou některé páry dojít až tak daleko, kdy nastane ta fáze absolutní ztráty soudnosti a odpovědnosti vůči vlastním dětem, myslím si zároveň, že je to téma i velmi obohacující a přinášející naději, že jsou zároveň i páry, které ač se rozešly, dokáží dále fungovat jako rodiče a že v současnosti je dostatek alternativ, jak nastavit porozchodové uspořádání tak, aby v něm byli pokud možno co nejvíce spokojeni všichni zúčastnění. Přizemž síť podpůrných zařízení, které mohou rodiny v krizi kontaktovat, i odbornost a profesionalita zúčastněných subjektů roste.

Na závěr bych jen dodala, že pokud rodiče usoudí, že rozchod je jediným východiskem z dané rodinné situace, měli by stále mít na paměti, že pro dítě rodiči i nadále zůstávají oba. I v dobách největšího emočního vypětí stále platí, a nyní si dovoluji citovat jednoho z probandů: *„Dítě není vaše zbraň, ale vaše budoucnost.“*

Seznam použité literatury

- Ainsworth, M. D. S. (1978). *Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Amato, P. R., & Afifi, T. D. (Eds.). (2006). Feeling Caught Between Parents: Adult Children's Relations With Parents and Subjective Well-Being. *Journal Of Marriage And Family*, 68(1), 222–235. <http://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00243.x>
- Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment. *Journal Of Family Issues*, 24(5). 602–626. <http://doi.org/10.1177/0192513X03254507>
- Berger, M., & Gravillon, I. (2011). *Když se rodiče rozvádějí: jak pochopit citění dítěte a jak mu pomoci*. Praha: Portál.
- Biller, H. B. (1981). Father Absence, Divorce, and Personality Development. In Lamb, M. E., *The Role of the father in child development* (2nd ed. completely rev. and updated, pp. 489–552). New York: Wiley.
- Biller, H. B. (1981). The Father and Sex Role Development. In Lamb, M. E., *The Role of the father in child development* (2nd ed. completely rev. and updated, pp. 319–358). New York: Wiley.
- Bowlby, J. (2012). *Odloučení: kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
- Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
- Boyan, S. & Termini, A. (2011). What is Divorce Abuse?. *The Cooperative Parenting Institute*. Retrieved July 6 2015, from <http://www.cooperativeparenting.com/documents/WhatisDivorceAbuseArticle.pdf>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77–101.
- Dolejšová, Z. (2014). *Zvládání zkušenosti rozvodu rodičů dětmi*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/108097/>
- Doležal, D. (2010). *Vývoj pohlavní identity u dětí ve věku 3–6 let*. Rigorózní práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/93842/>
- Dunovský, J., & Kovařík, J. (1999). Rodina. In Dunovský et al, *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly* (pp. 91–100). Praha: Grada Publishing.
- Dytrych, Z. (1981). *Problémové rodiny: úplná závěrečná zpráva úkolu P 17–335–240/02 "Problémové rodiny a duševní zdraví"*. Praha: Výzkumný ústav psychiatrický.

- Dytrych, Z., & Matějček, Z. (1997). *Radosti a strasti prarodičů, aneb, Když máme vnoučata*. Praha: Grada.
- Erikson, E. H. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Everett, C. A. (c1991). *The Consequences of divorce: economic and custodial impact on children and adults*. New York: Haworth Press.
- Everett, C. A., & Everett, S. V. (2000). *Zdravý rozvod pro rodiče i děti: původní, klinicky ověřený program provázející čtrnácti etapami procesu rozchodu, rozvodu až k případnému uzavření nového manželství*. Praha: Talpress.
- Gardner, R. A. (2010). *Terapeutické intervence u dětí se syndromem zavržení rodiče*. Praha: Triton.
- Gillernová, I. (2003). Citový vývoj dítěte a úloha dospělého v jeho rozvoji. In Šulová, L., & Zaouche-Gaudron, C., *Předškolní dítě a jeho svět: l'enfant d'âge préscolaire et son monde* (pp. 431–440). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Gjuričová, Š. (2005). Syndrom zavrženého rodiče? *Právo a rodina*, 7(10), 5–8.
- Gjuričová, Š., & Kubička, J. (2003). *Rodinná terapie: systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada.
- Golinkoff, R. M., & Ames, G. J. (1979). A Comparison of Fathers' and Mothers' Speech with Their Young Children. *Child Development*, 50(1). <http://doi.org/10.2307/1129037>
- Hartigová, L. (2005). *Hra chlapců a dívek předškolního věku*. Bakalářská práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno, Česká republika. Retrieved from http://is.muni.cz/th/74461/ff_b/
- Heinicke, C. M., Guthrie, D., & Ruth, G. (1997). Marital adaptation, divorce, and parent–infant development: A prospective study. *Infant Mental Health Journal*, 18(3), 282–299. [http://doi.org/10.1002/\(sici\)1097-0355\(199723\)18:3<282::aid-imhj5>3.0.co;2-p](http://doi.org/10.1002/(sici)1097-0355(199723)18:3<282::aid-imhj5>3.0.co;2-p)
- Hlaváčková, M. (2010). *Psychika ženy na mateřské dovolené*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/80501/>
- Hrdličková, M. (2009). *Raná interakce rodič–dítě se zaměřením na pohlavní specifika*. Disertační práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/81065/>
- Josková, M. (2010). *Možnosti rozoje prosociálního chování u dětí předškolního věku*. Bakalářská práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika. Retrieved from <https://theses.cz/id/f8aqyp/107649-399071088.pdf>

- Kilic, D., Gencdogan, B., Bag, B., & Arican, D. (2013) Psychosocial Problems and Marital Adjustments of Families Caring for a Child with Intellectual Disability. *Sexuality*, 31(3), 287–296. doi: 10.1007/s11195-013-9308-6
- Klimeš, J. (2005). *Partneři a rozchody*. Praha: Portál.
- Klimeš, J. (2013). Dítě jako oběť manželského konfliktu. *Právo A Rodina*, 15(2), 17–21.
- Kolářová, D. (2015). Pražský právnícký podzim. *Rodinné listy*, 12(4), 4-13.
- Kratochvíl, S. (1992). *Manželská terapie*. Hradec Králové: MACH v.o.s.
- Lamb, M. E., & Lamb, J. E. (1976). The Nature and Importance of the Father–Infant Relationship. *The Family Coordinator*, 25(4). <http://doi.org/10.2307/582850>
- Lamb, M.E. (1981). Fathers and Child Development: An Integrative Overview. In Lamb, M. E., *The Role of the father in child development* (2nd ed. completely rev. and updated., pp. 1–70). New York: Wiley.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2nd ed.). Praha: Grada.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství* (4nd ed.). Praha: Karolinum.
- Le Camus, J. (2005). *Comment être père aujourd’hui*. Paris: Odile Jacob.
- Lewis, M., Feiring, C., & Weinraub, M. (1981). The Father as a Member of the Child’s Social Network. In Lamb, M. E., *The Role of the father in child development* (2nd ed. completely rev. and updated., pp. 259–294). New York: Wiley.
- Loucká, P., Trapková, L., & Chvála, V. (2014). *Žena a muž v rodině*. Praha: Vyšehrad.
- Lussier, G., Deater-Deckard, K., Dunn, J., & Davies, L. (2002). Support across two generations: Children's closeness to grandparents following parental divorce and remarriage. *Journal Of Family Psychology*, 16(3), 363–376. <http://doi.org/10.1037//0893-3200.16.3.363>
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Praha: Triton.
- Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- Matějček, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1992). *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha: H & H.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada.

- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2014). *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2014). *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče* (2nd ed.). Praha: Portál.
- Matoušková, L. (2012). *Psychologické aspekty vztahu otce a dcery*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/108104/>
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada
- Pavlát, J. (2012). Porozvodové uspořádání. *Česká a slovenská psychiatrie*, 108(2), 88-92.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1997). *Psychologie dítěte* (2nd ed.). Praha: Portál.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodina. Struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Doplněk.
- Plešková, L. (2008). *Analýza hry dítěte do tří let věku s otcem a matkou*. Rigorózní práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/67437/>
- Pöthe, P. (2013). *Emoční poruchy v dětství a dospívání* (2nd ed.). Praha: Grada.
- Pöthe, P. (1996). *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G
- Průcha, J. (2011). *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada.
- Příhoda, V. (1967). *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: SPN.
- Rogalewiczová, R. (2012). *Realizace práva na styk s dítětem v České republice a v Německu*. Rigorózní práce, Právnická fakulta, Masarykova univerzita. Retrieved from http://is.muni.cz/th/61205/pravf_r/
- Rowe, M. L., Coker, D., & Pan, B. A. (2004). A Comparison of Fathers' and Mothers' Talk to Toddlers in Low-income Families. *Social Development*, 13(2), 278–291. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2004.000267.x>
- Rudolph, J. (2010). *Jsi moje dítě: Cochemská praxe – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy.
- Ruppert, F. (2011). *Symbióza a autonomie: traumata z narušeného systému rodinných vazeb*. Praha: Portál.
- Řehulová, A. (2010). *Záměrné sebepoškozování dospívajících v kontextu rodinného života*. Rigorózní práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/93862/>

- Říčan, P. (2014). *Cesta životem* (3rd ed.). Praha: Portál.
- Shumaker, D. M., Miller, C., Ortiz, C., & Deutsch, R. (2011). The forgotten bonds: the assessment and contemplation of sibling attachment in divorce and parental separation. *Family Court Review*, 49(1), pp. 46–58. <http://doi.org/10.1111/j.1744-1617.2010.01352.x>
- Smith, H. (2004). *Děti a rozvod*. Praha: Portál.
- Soliz, J. (2008). Intergenerational Support and the Role of Grandparents in Post-Divorce Families: Retrospective Accounts of Young Adult Grandchildren. *Qualitative Research Reports In Communication*, 9(1), pp. 72–80. <http://doi.org/10.1080/17459430802400373>
- Svatošová, L. (2008). Specifika otcovské a mateřské hry s dítětem do tří let věku. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/57886/>
- Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada.
- Šporclová, V. (2014). Domácí příprava na školu a vybrané kvalitativní výsledky výzkumu. In Šulová, L., *Význam domácí přípravy pro začínajícího školáka* (pp. 173–176). Praha: Wolters Kluwer.
- Šporclová, V. (2014). Školní úspěšnost. In Šulová, L., *Význam domácí přípravy pro začínajícího školáka* (pp. 204–223). Praha: Wolters Kluwer.
- Šulová, L. (2010). *Raný psychický vývoj dítěte* (2nd ed.). Praha: Karolinum.
- Šulová, L. (2004). *Problémové dítě a hra*. Praha: Raabe.
- Šulová, L. (2014). Dítě před nástupem do školy a jeho charakteristiky. In Šulová, L., *Význam domácí přípravy pro začínajícího školáka* (pp. 43–58). Praha: Wolters Kluwer.
- Šulová, L. (c2011). Rozvody a porozvodová adaptace. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weis, *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (pp. 217–226). Praha: Maxdorf.
- Šulová L., & Morgensternová, M. (2011). Rodičovství a péče o dítě. In Šulová, L., Fait, T., & Weiss, P., *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (pp. 63–70). Praha: Maxdorf.
- Šulová, L. (2003). Matka a dítě – klíčový vztah raného dětství. In Šulová, L., & Zaouche-Gaudron, C., *Předškolní dítě a jeho svět: l'enfant d'âge préscolaire et son monde* (pp. 32–50). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum.
- Šulová, L., & Škrábová, M. (2014). Domácí příprava na školu a vybrané výsledky výzkumu českých dětí. In Šulová, L., *Význam domácí přípravy pro začínajícího školáka* (pp. 156–172). Praha: Wolters Kluwer.

- Tramptová, O., & Lacinová, L. (2015). Vtahování dětí do konfliktu mezi rodiči: porovnání a kritické zhodnocení současných koncepcí. *Československá Psychologie*, 59(1), 57–70.
- Trapková, L. (2004). *Rodinná terapie psychosomatických poruch*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie*. V Praze: Karolinum.
- Vohlídalová, M. (2010). Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů? *Gender – Rovné Příležitosti – Výzkum*, 11(2), 48–56.
- Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, 21(3), 353–370.
- Warshak, R. A. (2003). *Rozvodové jedy*. Praha: Triton.
- Wells, R. (2003). *Helping children cope with divorce* (3rd ed.). London: Sheldon.
- Weissmannová, L. (2009). *Vliv nesezdaného soužití na stabilitu manželstv*. Diplomová práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika. Retrieved from <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/75436/>
- Vláda České republiky: Úmluva o právech dítěte. Retrieved from <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>
- Česká republika. (2012). Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012: Občanský zákoník. In: Sběrka zákonů České republiky, 33, pp. 1026–1365. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra. Retrieved also from <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=24084>
- Česká republika. (2015). Zákon č. 164 ze dne 1. července 2015: Zákon, kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. In: Sběrka zákonů České republiky, 68, pp. 2099–2103. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra. Retrieved also from <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=15962>
- Česká republika. (2013). Zákon č. 292 ze dne 12. září 2013: O zvláštních řízeních soudních. In: Sběrka zákonů České republiky, 112, pp. 3186–3256. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra. Retrieved also from <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=6498>
- Arbeitskreis -Trennung- Scheidung im Landkreis Cochem – Zell (2016). In Ak-cochem.de [cit. 2016-03-15]. Retrieved from <http://www.ak-cochem.de/>.

Přílohy

Příloha 1: Scénář strukturovaného rozhovoru

- Představení se
- Vysvětlení záměru výzkumu
- Garance naprosté anonymity
- Informace o záznamu rozhovorů (zápis rozhovoru, archivace)
- Upozornění na možnost neodpovídat či se doptat na smysl otázky
- Délka rozhovoru 30 minut

Jaké trendy v přístupu k řešení rodinných situací sledujete v posledních 5 letech u rozcházejících se rodičů?

Domníváte se, že dochází ke změnám při rozhodování o úpravě poměrů dětí po rozchodu rodičů? Pokud ano, tak v jakém směru?

Jak by znělo vaše doporučení rozcházejícím se rodičům?

Co vy osobně vnímáte jako „největší prohřešek na dítěti“ při rozhodování o porozchodové péči?

Jaké jsou podle vás rizika a výhody jednotlivých forem úpravy (střídavá péče, výhradní péče)?

Jak vnímáte spolupráci všech zúčastněných institucí (odborníků) a jejich rolí?

Co by podle vás bylo nejvíce potřeba systémově změnit, aby rozchod rodičů byl pro dítě méně traumatizující?

Jaký je váš pohled na zjišťování názoru dítěte u kterého z rodičů chce po jejich rozchodu být? Jakým způsobem vám pomáhají znalecké posudky a psychologická pracoviště?

- Poděkování
- Neformální rozloučení